

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1956

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1956

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 5 7

ETT KRITISKT SKEDE I DEN SVENSKA
LÄRDOMSSKOLANS HISTORIA

AV

SVEN EDLUND

Brist på arbetskraft inom de praktiska, manuellt betonade yrkena men överflöd på arbetskraft med ofta mer eller mindre svag utbildning inom de intellektuella yrkena, sådant uppfattades i stort sett läget på arbetsmarknaden under frihetstiden. Många menade, att skolorna genom att ta emot elever utan åtskillnad bidrog till att förhållandena gestaltade sig på detta sätt. Enligt den under 1723 års riksdag med provisorisk giltighet antagna och inom prästeståndet utredigerade skolordningen (den s. k. 1724 års SO) föreskrevs visserligen förkunskaper i läsning och skrivning som villkor för intagning, men å andra sidan stadgades, att ingen, som kunde uppvisa av kyrkoherden i hemförsamlingen eller annan trovärdig person utfärdad friskintyg, fick förmenas inträde i skolan. Beträffande dem som senare visade sig sakna intellektuella förutsättningar för studier, föreskrevs det endast, att de skulle »rådas» att i tid taga sig något annat före och att rektor skulle underrätta målsmännen härom.¹

Redan i de utlåtanden över skolordningen, som de olika domkapitlen under åren 1726—31 avlämnade till kanslikollegium, yrkades det i ett par fall på strängare urvalsbestämmelser. Göteborgs konsistorium hävdade sålunda i ett den 8 juni 1726 avgivet yttrande, att rektorerna borde ha rätt att alldeles avråda uppenbart misskötsamma lärjungar, och Linköpings domkapitel opponerade sig i sitt den 24 sept. s. å. daterade betänkande mot att rektorerna endast skulle ha befogenhet avråda elever med trögt ingenium från fortsatta studier. De borde enligt dess uppfattning ha rätt att ge dylika djäknar »ett honett afsked».² Sistnämnda domkapitel kom emellertid också med andra synpunkter på frågan. Det var nödvändigt, framhölls det, att rektorerna även ålades att »hafva någon delectum på dem, som intagas i skolan och att de fattiga af bondeståndet icke borde tagas an, utan (att) de . . . äro af ett ogement ämne», d. v. s. var osedvanligt

¹ 1724 års skolordning Cap. II § 2 och 5 samt Cap. VI § 9. Årsböcker i svensk undervisningshistoria, 7, s. 45 f. och 38.

² Hernlund, H., Bidrag till svenska skollagstiftningens historia, 1, s. 25 och Bil. IV, s. 15, not 2. Utlåtandena i Kanslikollegii arkiv. Ser. E. XII. 17. RA.

högt begåvade. Särskilt borde detta ske, om bondpojckarna var så gamla, att de syntes »kunna göra mera nytta vid åkerbruk eller något annat hederligt handverk än i skolan. Ty det händer», heter det i fortsättningen, »att många af det ståndet, som äro dumma till ingenium, väl till åren komna, fattiga, vana att slita ont, envisas allra mest efter skolan, der de slippa arbetet, förnöta tiden med bettlande, blifva aldrig bättre, taga bort præmia för dem som dugelige äro, och vilja omsider tränga sig in till något ämbete, det de intet hafva förstånd till».³

Domkapitlets åsikt, att mindre bemedlade bondebarn i största möjliga utsträckning borde utestängas från de lärda skolorna, motiverades i första hand av näringspolitiska skäl: de skulle göra bättre nytta i åkerbruk och hederligt hantverk. Mera i förbigående framskymtar också ett par andra motiv, nämligen konkurrensen om studieunderstöden och ämbetena, i första hand prästämbetena, som för bondeståndets barn var det ojämförligt vanligaste studiemålet. Konsistoriet beklagade sig i annat sammanhang över att lärjungarna i skolorna förutom av prästbarn till största delen bestod av bondpojkar,⁴ och man kan knappast frigöra sig från intrycket, att dess yrkande till en god del dikterats av hänsyn till det egna ståndets bästa. Domkapitlet förde här stiftsprästerskapets och prästsönernas talan. Det var här fråga om ett både av ekonomiska och ståndsegoistiska motiv betingat krav på insnävning av den lärda skolans sociala rekryteringsbas.

Spörsmålet om ett strängare urvalsförfarande än det skolordningen anbefalld, skulle under de följande åren få allt större aktualitet.⁵ Av särskild betydelse för prästeståndets inställning blev ett under 1731 års riksdag fattat beslut om att i viss utsträckning medgiva befrielse från erläggandet av sockengångs- eller djäknepenningar.

I anledning av vissa av allmogen i Östergötland framförda och i bondeståndets allmänna besvär upptagna klagomål över skedd höjning av dessa avgifter m. m. hade Kungl. Maj:t i resolution den 28 juni 1731 fastställt, att djäknepenningarna i enlighet med 1624 års

³ Hernlund, a. a., Bil. IV, s. 14 not 3.

⁴ Hernlund, a. a., Bil. IV, s. 24 not 3.

⁵ Jag kommer i det följande endast att hålla mig till officiella aktstycken och ingår ej på det inflytande, som den samtida tryckta litteraturen kan ha utövat på ställningstagandet i hithörande frågor.

riksdagsbeslut årligen skulle utgå med 6 öre smt per hushåll. Men dessutom hade det i resolutionen bestämts, att djäknepenningar ej skulle få avkrävas »andra än dem som bo på hemman» och att oskattlagde torpare och inhysefolk samt ryttare, knektar och båtsmän skulle vara frikallade därifrån.⁶ Den härigenom reducerade sockengångsrätten och det därav följande minskade ekonomiska utbytet av sockengången drabbade emellertid inte endast djäknarna utan även kollegerna vid trivialskolorna, vilka i betydande utsträckning fick sin avlöning i form av sockengångsmedel.⁷

Trots att nämnda beslut till sina verkningar således i viss mån kom att strida mot prästeståndets i 1723 års privilegier (§ 3) garanterade ekonomiska förmåner,⁸ fann prästeståndet det likväl vid 1734 års riksdag ej rådligt att ta upp frågan i sina besvär. I allmänna besvärdeputationen motsatte sig nämligen adeln en ändring i 1731 års resolution rörande djäknepenningarna, och man beslöt där i stället att till sekreta utskottet hänskjuta ett förslag om att lärarna skulle få kompensation från andra inkomstitlar.⁹ Att den studerande ungdomen fick minskade understödsmöjligheter, det ansåg man tydligen inom prästeståndet vara en sak, som man fick finna sig i.

Mot denna bakgrund har man att se prästeståndets senare under riksdagen fattade beslut att i cirkulärbrev uppmana biskopar och domkapitel att jämte gymnasiernas och trivialskolornas rektorer hålla noga uppsikt över »at inge odugelige ämnen måtte til sin egen skada och de qwickare ynglingars hinder uti deras studiers fortgång få wid gymnasierne och scholarne förblifwa, utan tillhållas at applicera sig til det, som de kunna finnas tienlige».¹⁰ Det var i den föreliggande situationen av vikt att tillse, att mindre förhoppningsfulla

⁶ Bondeståndets riksdagsprotokoll, utg. av S. Landahl, 2, 1731—1734, s. 246. Modée, R. G., Utdrag utur alla — — publique handlingar, II, s. 880 f. Enligt 1624 års riksdagsbeslut skulle »hwar man som å landet sitter och boofast är, han ware sig heelgärdz bonde, halfwe Tredingz eller fierdingz Torpare, han ware sig Hoffman, Ryttare eller Knecht, ingen undantagandhe», erlægga den fastställda avgiften, och »Adelen som å landet boor af sine gårdar så mycket mehra effter som dheras macht och gode willie det kräfwer och tillåter». Stiernman, A. A., Alla riksdagars och mötens besluth, I, s. 765.

⁷ Se Hernlund, a. a., Bil. 1, s. 13 f., Bil. III, s. 99 ff. och Bil. IV, s. 63 ff.

⁸ Modée, a. a., I, s. 483.

⁹ Prästeståndets prot. ⁸/₇ och ²¹/₈ 1734. Prästeståndets arkiv. RA.

¹⁰ Prästeståndets prot. ⁹/₉ 1734. Ibid.

elever ej konkurrerade med mera lovande sådana om de studieunderstöd, som stod till förfogande. I den mån som understödsmedlen minskade, blev uppgiften att bortskilja de mindre studiebegåvade av större vikt än förut.

Som redan Hernlund påpekat, kom emellertid ej någon punkt med nämnda innehåll att införas i prästeståndets cirkulärskrivelse vid riksdagens slut.¹¹ Sannolikt hade detta ansetts överflödigt, enär ständerna i skrivelse till Kungl. Maj:t den 13 dec. 1734 under hänvisning till den rådande arbetskraftsbristen, förorsakad som man ansåg av alltför många »lättingar och inhysesshion», påyrkat en omarbetning av den 1723 antagna tjänstehjonsförordningen och hävdade, att biskoparna i denna uttryckligen borde åläggas att årligen vid skolor och gymnasier undersöka, »om flere af ungdomen sig dervid såsom studerande uppehålla än sådana, hvilka til bokeliga konster dugelige och tienlige äro».¹² Sistnämnda krav var en följdriktig konsekvens av uppfattningen, att skolorna var ett tillhåll för lättingar och bidrog till bristen på arbetsfört folk.

Med särskild styrka framfördes synpunkter av denna art i adelns under 1738—39 års riksdag ingivna besvär. Bristen på arbetskraft föranleddes, hävdades det där, i hög grad därutav, att man i skolorna utan åtskillnad och i stor myckenhet mottog »sådana barn, som voro tienligare med tiden at göra landt arbete än blifva ståndzpersoner». Släpphäntheten var så stor, att ynglingar antogs som elever »sedan de allaredan fyllt sina 15 år och deröfver». Orsaken till att de av föräldrarna skickades till skolorna i den åldern, angavs vara den, att de som skoldjäknar var befriade från att erlägga mantalspengar, en skatt, som eljest skulle erläggas, fr. o. m. att man uppnått 15-årsåldern. Vid den åldern var man emellertid för gammal för att börja studera, och resultatet blev, att då dylika elever omsider slutade skolan, så var de varken lämpliga för åkerbruk eller andra sysslor, och landet blev på så sätt uppfyllt med onyttigt folk och lättingar. Ridderskapet och adeln påyrkade därför dels en noggrann prövning av de inträdessökande före intagningen i skolorna, dels en årlig »undersökning angående de dieknar, som måge bibehållas». Denna årliga prövning borde förrättas »af landshöfdingen eller i dess ställe

¹¹ Hernlund, a. a., s. 28. Norman, C.-E., Cleri comitalis cirkulär 1723—1772, s. 132.

¹² Svenska riksdagsakter, III: 2, s. 1323 f.

af en eller annan utaf R(idderskapet) o(ch) A(deln) eller någon ståndsperson jemte biskopen samt consistorio academico eller dess committerade». ¹³

Adelns besvär innebar en oförtäckt kritik mot det sätt, på vilket skolans ledning skötte begåvningsurvalet. Den släpphänthet, som visades, betecknades som direkt landsskadlig, och för att få en förbättring till stånd ansågs en sekulariserad läroverksinspektion nödvändig. Kritik riktades också mot allmogen, som beskylldes för att begagna skolorna som en utväg att låta sina söner undandraga sig sina medborgerliga skyldigheter.

Liknande synpunkter framfördes under 1740—41 års riksdag av den finske lagmannen Lars Johan Ehrenmalm i ett på riddarhuset inlämnat, vidlyftigt »Memorial angående Finlands rätta skötsel och bruk». ¹⁴ Vad Ehrenmalm i sitt memorial sökte påvisa, var den för jordbruksnäringen katastrofala bristen på manlig arbetskraft. På grundval av mantalslängdernas uppgifter kom han till det resultatet, att det exempelvis i Österbottens län i medeltal ej fanns mer än omkring $1\frac{1}{2}$ karl i arbetsför ålder per hemman, ehuru dessa ofta var sådana, att det fordrades 3 à 4 starka karlar för att sköta dem. För Åbo och Björneborgs län erhöll han ett medeltal av omkring 2 män per hemman. I Nylands och Tavastehus län låg medeltalet under 2. Landets odling kunde under sådana förhållanden ej upprätthållas, och många hemman låg öde. Till stor del var förklaringen att söka i det stora nordiska krigets skadeverkningar, men också andra faktorer spelade in, hävdade Ehrenmalm. »Landtmanen lider och

¹³ Ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll 1738—39: 1, Bil., s. 23. Löfberg, D., Det nationalekonomiska motivet i svensk pedagogik under 1700-talet, s. 219. Det i besvärerna framförda kravet på en noggrann prövning av de inträdessökande var ett tillägg, som gjordes den 26/6 1738 vid genomgången av det av särskilda delegerade utarbetade besvärprojektet. Att den av landshövdingarna m. fl. företagna prövningen skulle ske årligen, var en vid samma tillfälle vidtagen ändring i projektet. Enligt detta skulle ifrågavarande prövning ske vart tredje år. Se Ridderkapets och adelns riksdagsprotokoll 1738—39, 1, s. 127. Tilläggas bör, att hattpartiets ledare, Carl Gyllenborg, under förarbetet till 1724 års skolordning i kanslikollegiet framfört ett i princip likartat förslag. Se kanslikollegii prot. 29/1 1722. Kanslikollegii arkiv. RA. Jfr Hernlund, a. a., Bil. IV, s. 2.

¹⁴ Memorialet tryckt i C. M. Schybergson, Lars Johan Ehrenmalm (Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finland, Förhandlingar och uppsatser, 3.), bil. 1. Ohlson, N. G., Det pedagogiska problemet i Sverige under frihetstiden och gustavianska tiden, s. 51 f.

ej ringa därmedelst, att torpare- och soldatebarn, då de hunnit til 10 el: 12 år, hopetals begifva sig til de i städerne befintlige scholar, endast i tanka att slippa mantalspengar och att, sedan de därstädes i någre år sig uppehållit, hafwa tilfälle att begifva sig annorstädes; och att undgå åkerbruket eller hemmansskiötsel, som nu achtas af dem för en trälldom, utvälja de häldre en för dem och riket skadelig frihet». Bristen på arbetskraft skulle emellertid enligt Ehrenmalms åsikt »mycket lindras, om soldate och torpare barn ej skulle så utan åtskillnad underhållas i scholarne, utan de allenast, som hade ämnen och medell att göra sig nyttige til rikets tjenst, hvarvid en noga skillnad borde göras af sielfwe schole betiänte och jämväl en tidig och granlaga upsicht af dem handhafvas, som inseendet häröfver är ombetrodder». — »De som ej hade gåfvor och medell til at vetenskaper lära och däri framsteg göra, borde sedan de blifvit underviste i deres christendomb, vända tillbaka och ej skämmas för plogen, som gifvit deras förfäder föda.»

Både adelns besvär 1738 och Ehrenmalms memorial 1740 vände sig alltså mot att jordbruksbefolkningen i alltför stor utsträckning sände sina barn till skolorna.¹⁵ Motivet var i båda fallen hänsyn till lantbrukets behov av arbetskraft. Betecknande nog talades det i båda aktstyckena om mantalspengarna som orsak till flykten från näringarna till skolorna. Tydligan gällde detta de ekonomiskt sämre lottade befolkningsskikten. Ehrenmalm talade i detta sammanhang om torpares och soldaters barn. Att erläggandet av mantalspengar för halv vuxen ungdom av de breda befolkningslagren kändes som en betungande avgift, framgår däraf, att bondeståndet i sina besvär vid 1734 års riksdag begärt, att mantalspengarna för ungdom mellan 15 och 21 år skulle nedsättas till hälften mot vuxnas.¹⁶ Framställningen hade emellertid avslagits.¹⁷ Anledning var ej endast fiskal. Avgiften var ägnad att tvinga ut de unga förvärvsarbetet och tillföra arbetsmarknaden arbetskraft. Genom att sticka sig undan i skolorna undgick man inte endast att erlægga mantalspengarna. Man undandrog sig även den arbetsplikt, som enligt 1723 års tjänstehjonsstadga åvilade ungdomen.

¹⁵ Jfr härom även Gustav Bondes memorial till tronföljaren Adolf Fredrik 1743. C. Trolle-Bonde, Anteckningar om Bondesläkten, 5, s. 151 f.

¹⁶ Bondeståndets riksdagsprotokoll, utg. av S. Landahl, 2, 1731—34, s. 352.

¹⁷ Ibid., s. 713.

För att sätta stopp för trafiken borde man därför från skolorna utestänga eller utmönstra sådana, som inte »hade gåvor eller medel till att vetenskaper lära och däri framsteg göra».¹⁸ Vad man på adligt håll önskade, var alltså inte endast en på bristande studiebegåvning grundad spärr till studiebanan utan även en socialt betonad, ekonomisk spärr. En reform i denna riktning krävde också borgarståndet i sina under 1740—41 års riksdag ingivna besvär (§ 38). Lärjungar med för fortsatta studier otillräcklig begåvning och förmögenhet borde, enligt borgarståndets där framförda åsikt, undervisas endast i kristendom, räkning och skrivning och ej tillåtas »förnöta sina bästa ungdomsår i en dem sedan onyttig latin och grækska utan i det stället i rättan tid förwisas till plog eller wärkstad eller andre dem för framtiden tienlige sysslor». En elevutgallring i överensstämmelse med dessa grundsatser borde ske i samband med årsexamina och förrättas inte endast av de kyrkliga myndigheterna. Skolstädernas borgmästare och andra i saken initierade personer borde enligt ståndets förslag närvara vid examina och medverka vid urvalet.¹⁹ Liksom adeln i sina besvär 1738 betvivlade tydligen borgarståndet den kyrkliga skolledningens förmåga eller vilja att bedriva ett elevurval enligt de principer, som ansågs erforderliga, och på båda hållen önskade man därför få sina representanter med vid verkställandet av urvalet.

Såsom av Linköpings domkapitels yttrande över 1724 års skolordning framgår, saknades det inte heller bland kyrkans män på sina håll en viss förståelse för tanken, att vid elevurvalet hänsyn borde tas även till de nationalekonomiska aspekterna på frågan och till lärjungarnas ekonomiska förutsättningar att bedriva studier. Möjligheterna att lämna studieunderstöd var ju också begränsade.

¹⁸ I samma anda krävde majoren C. G. Boye i ett den 8 juni 1738 på riddarhuset ingivet memorial, att vid undervisningsanstalterna »allenast skickelige och til bockelige konster fram för andra tienliga ämnen urskilljas, på det at riket icke måtte betungas med en alt för stor hop af halflärdt folk, hwilka allenast äro frätande lemmar uti rikskroppen, de der hindra långt skickeligare ungdom uti deras billiga och rättmätiga fortkomst». Citerat efter avskrift i 1745 års uppfostringskommissions handl., I, RA. Jfr beträffande Boyes memorial särskilt Hernlund, a. a., 1, s. 29 f.

¹⁹ Besvärsdeputationens handl., utskottshandl. riksdagen 1740—41, nr 22. Jfr projektet till borgarståndets besvär i Borgarståndets arkiv, riksdagen 1740—41, vol. 13 samt borgarståndets prot. ¹⁷/₃ och ²/₄ 1741. RA. Beträffande ifrågavarande punkt i borgarståndets allmänna besvär se Hernlund, a. a., 1, s. 36 f.

I allmänhet höll dock kyrkans män på de fattiga begåvningarnas rätt att förvärva högre boklig bildning. Denna inställning präglade åtskilliga av de betänkanden rörande förbättringar i skolordningen, som under åren 1719—1722 avgavs av de olika konsistorierna,²⁰ och 1724 års skolordning inskräppte, att »the medellösaste af Gymnasisterne och Scholæ-piltarne, som ther jemte qwicke, flitige ock wäl artade äro och gifwa säkert hopp om sig att giöra med tiden wackra framsteg i studier, måtte fram för andre ihugkommas med beneficier och Sochnedelar».²¹ I 1731 års resolution på bondeståndets besvär framhölls det på likartat sätt, att »med denne Sockne-gång skola de fattige framför andre understödias».²² Och även om Linköpings domkapitel i sitt 1726 avgivna utlåtande över den nya skolordningen hävdade, att man helst inte skulle mottaga fattiga bondpojkar i skolorna, ansåg det dock, att undantag härifrån borde göras för sådana som hade mera framträdande studiebegåvning.²³

Adeln och efter hand även borgarståndet intog härvidlag en avvikande ståndpunkt. De från detta håll framförda kraven på ekonomisk och därmed också på social spärr var mera långtgående. I själva verket synes man på riddarhuset helst ha velat fått det därhän, att böndernas och den lägre lantbefolkningens barn helt utestängts från de lärda skolorna.

Som förut nämnts hade adelns representanter i allmänna besvärsdeputationen under 1734 års riksdag motsatt sig en av prästeståndet önskad ändring i 1731 års resolution rörande befrielse från erläggandet av djäknepengar för den obesuttna lantbefolkningen men förklarat sig villiga medverka till att trivialskolornas kolleger hölls skadelösa för det inkomstbortfall, som resolutionen medfört.²⁴ Adelns ställningstagande hade med andra ord sin udd riktad mot de fattiga djäknarna, ej mot lärarna. Minskade understödsmöjligheter vid skolorna kunde väntas medföra, att de obemedlade lärjungarna skulle tvingas ut i förvärsarbete.

I sina under 1738—39 års riksdag framlagda besvär (§ 27) påyrkade ridderskapet och adeln en reform, som — om den realiserats

²⁰ Se härom Herlund, a. a., 1, Bil. III, s. 16 f. och 24 ff.

²¹ Cap. IV § 4. Årsböcker i svensk undervisningshistoria, 7, s. 32.

²² Modée, a. a., II, s. 881.

²³ Jfr ovan s. 5.

²⁴ Jfr ovan s. 7.

— skulle ha lett till att det ekonomiska utbytet av sockengången ytterligare minskats. Ståndet framförde där nämligen förslag om att den personliga sockengången skulle förbjudas. I stället skulle den lagstadgade avgiften på 6 öre smt uppbäras av kyrkovärdarna i de olika socknarna och genom kyrkoherdarna tillställas skolorna för distribution. Det var emellertid ett välbekant faktum, att djäknarna vid sina personliga besök ofta fick betydligt mera av sockenborna, än vad dessa var skyldiga att ge. Sockengången angavs i besvären vara lantmannen till »stor tunga» och ståndet anhöll, att »adelen med dess bönder måtte för denna olägenhet förskonas».²⁵ — På fattiga studerande ville adeln offra det minsta möjliga, och den hoppades uppenbarligen på förståelse för sina synpunkter från det skatte-tyngda bondeståndets sida.

Bondeståndets reaktion blev dock en annan. Den fann sig ha viktiga intressen att bevaka. Reformen skulle visserligen i skatteavseende ha inneburit en lättnad, men till sin verkan skulle den i stor utsträckning ha gått ut över bondeståndets egna barn. Tendensen i det under riksdagen framlagda och överarbetade projekt till ny tjänstehjonsförordning, varom ständerna fyra år tidigare gjort framställning, var dessutom sådan, att det fanns all anledning för bondeståndets representanter att vara på sin vakt.

Som Hernlund påpekat, innehöll den 1739 utfärdade, nya tjänstehjonsförordningen ej några bestämmelser om elevurval vid skolorna, trots att ständerna påyrkat sådana i sin skrivelse av den 13 dec. 1734.²⁶ Några uppgifter om orsaken härtill lämnade Hernlund ej, och även senare forskare ha nöjt sig med att konstatera faktum.²⁷ I själva verket ingick det i det ursprungliga, i början av juli 1738 till ständerna överlämnade stadgeprojektet, art. 2 § 6, utförliga föreskrifter om utgallring av obegåvade djäknar.²⁸ Ifrågavarande paragraf lydde:

»Och på det den dehlen af ungdom, som intet snille och förståndzgåfwor äga att fatta bokelige konster men likwäl wuxne äro och flera åhr tiden wid gymnasier och scholar i

²⁵ Ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll 1738—39, 1, Bil., s. 23 f.

²⁶ Hernlund, a. a., 1, s. 28, not 2.

²⁷ Jfr Löfberg, D., a. a., s. 199, not 12.

²⁸ Projektet jämte andra handlingar i ärendet bland justitiedeputationens handlingar. Utskottshandlingar, riksdagen 1738—39, vol. 42. RA.

lättja fåfångt förnöta, icke måge dragas ifrån det ämne och de slögder uti landtbruk, huushåldning och handtwärckerier, hwarutinnan de kunde göra både sig sielfwe och fäderneslandet tjenst och nytta; så skola biskoparna åhrligen så wäl wid gymnasier som scholar efter scholæordningen af rectorer och scholæ betiente noga göra sig underrättade, om och hwilcka af den studerande ungdomen sig där uppehålla, som till bokelige konster icke pröfwat skickelige och tienlige, då sådane böra derifrån afrådas, och där det icke hielpa will, dem en wiss tid föreläggas, inom hwilken de böra taga åhrstienst, slå sig till något handtwärck eller annat med deras ämnen tienligt och lofligit näringzmedell. Göra de det ey, utestänges då ifrån scholan och ansees för löösdrifware.»

Det förtjänar framhållas, att det i art. 2 § 6 ej antyddes, att man även skulle ta hänsyn till elevernas ekonomiska eller sociala villkor, då man bedömde deras lämplighet för fortsatta studier. Utgallringen skulle avse dem som saknade erforderliga förståndsgåvor. De närings- och befolkningspolitiska aspekterna på begåvningsurskillningen var emellertid starkt framträdande, och jämfört med de motsvarande bestämmelserna i 1724 års skolordning skulle föreskrifterna i den projekterade stadgeparagrafen ha inneburit en avsevärd skärpning. Det skulle inte längre bara vara fråga om att ge de obegåvade ett råd att sluta skolan. Det skulle läggas makt bakom orden. Sistnämnda tanke kom att ytterligare markeras genom ett vid projektets granskning i kammar-, ekonomi- och kommersdeputationen gjort tillägg. Vid sammanträde den 5 sept., till vilket även de vid riksdagen närvarande landshövdingarna anmodats närvara, yrkade justitiekanslern Johan Cederbielke på att landshövdingarna skulle äga bevisa de ifrågavarande prövningarna, ett förslag, som deputationen senare biträdde och som längre fram även godkändes av justitiedeputationen.²⁹

²⁹ Kammar-, ekonomi- och kommersdeputationens prot. 5/9 1738. Utskottshandlingar, riksdagen 1738—39, vol. 48. Justitiedeputationens prot. 9/10 1738. Utskottshandlingar 1738—39, vol. 37. RA. Det gjorda tillägget till art. 2 § 6 fick i det slutliga projektet följande lydelse: »—— löösdrifware. Börandes de som en slik undersökning förrätta, straxt afgifwa en förteckning på sådane personer till öfverståthållaren i Stockholm och wederbörande landshöfdingar i orterne, hwilka äfwen wäl äga frihet att bewista slije undersökningar så ofta andre deras embetes

Av största intresse är i detta sammanhang ett annat av kammar-, ekonomi- och kommersdeputationen gjort ändringsförslag. Enligt art. 3 § 3 i det ursprungliga projektet till ny tjänstehjonsstadga skulle hemmansbrukare, som hade söner och döttrar i arbetsför ålder, äga rätt att bruka dem i sin tjänst, även om arbetsstyrkan på så sätt skulle komma att överstiga det antal, som förordningen i art. 3 § 1 eljest medgav för brukningsdelar av olika storlek. Med hänsyn till bristen på tjänstefolk borde emellertid enligt kammar-, ekonomi- och kommersdeputationens åsikt denna undantagsbestämmelse utgå.³⁰ I justitiedeputationen opponerade sig bondeståndets representanter häremot, men lyckades endast genomdriva, att åborna av sina barn i åldern 15—21 år skulle få i sin tjänst behålla en son och en dotter utöver det i § 1 medgivna antalet drängar och pigor. De övriga barnen skulle vara »förbundne at tiena och taga sig husbonde, så wida de tienstföre äro».³¹

Enligt den formulering, som paragrafen därmed fått, skulle det för dem som ej kunde stanna kvar hemma på gården, ej ha funnits annat alternativ än att ge sig ut i praktiskt förvärvsarbete. Då det av de nämnda deputationerna överarbetade lagförslaget den 15 nov. 1738 genomgicks i bondeståndet, reagerade detta också häremot och påyrkade ett tillägg till art. 3 § 3 av innehåll, att de som »slagit sig till studier samt andre lofl. slögder och wettenskaper» skulle undantas från tjänsteplikten.³² På riddarhuset, där stadgeprojektet jämte bondeståndets påminnelser behandlades ett par månader senare, lämnades dock nämnda tilläggsyrkande utan avseende.³³ Tydligen kunde ridderskapets och adelns inställning knappast uttryckas. Bondeståndets barn skulle helst helt utestängas från lärdomsskolorna. De båda andra ofrälse stånden godkände likväl det av bondeståndet föreslagna tillägget, vilket också inrycktes i lagtexten.³⁴

sysslor det tillåta». Borgarståndets arkiv, riksdagen 1738—39, vol. 9, handl. nr 471. RA.

³⁰ Kammar-, ekonomi- och kommersdeputationens prot. 18/s 1738. Utskottshandlingar, riksdagen 1738—39, vol. 48. RA.

³¹ Justitiedeputationens prot. 10/10 1738. Utskottshandlingar, riksdagen 1738—39, vol. 37. RA.

³² Bondeståndets riksdagsprotokoll, utg. av S. Landahl, 3, 1738—39, s. 246.

³³ Ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll 1738—39, 2, s. 446.

³⁴ Prästeståndets prot. 1/2 och 10/3 1739. Prästeståndets arkiv. RA. Borgarståndets prot. 3/2 och 3/4 1739. Borgarståndets arkiv. RA.

Beträffande den i den planerade, nya tjänstehjonsförordningen medtagna paragrafen om begåvningsurvalet i skolorna, blev meningarna mera delade.

Bondeståndet, som först behandlade ärendet och uppenbart känt en viss olust inför förslaget, hävdade, att det var naturligare, att bestämmelserna rörande denna sak infördes i skolordningen, vilken enligt ett tidigare under riksdagen av ständerna fattat beslut skulle underkastas en omarbetning, samt att paragrafen ifråga därför borde utgå.³⁵ Otvivelaktigt var detta ett taktiskt sett klokt drag. Kronobetjante av olika slag och i sista hand landshövdingarna, som vid denna tid undantagslöst var adelsmän, skulle övervaka tjänstehjonsförordningens efterlevnad. Bondeståndet hade alla skäl att misstro adelns avsikter. Det hyste i dessa frågor uppenbarligen större förtroende för kyrkans män och väntade sig av dem större förståelse för sina synpunkter och önskemål.

Trots upprepade framställningar från bondeståndets sida om samgående i denna sak, uttalade sig dock prästeståndet i likhet med adeln för bifall till paragrafen i fråga.³⁶ En revision av skolordningen låg ej i prästeståndets intresse. Från skolans synpunkt och med hänsyn till den enligt 1731 års resolution reducerade sockengångsrätten var ett strängare begåvningsurval önskvärt, och att de världsliga myndigheterna gav skolans ledning en hjälpande hand, då det gällde att avvisa tredskande men klart obegåvade djäknar, hade man tydligen ingenting att erinra mot.

Utgången berodde nu på borgarståndets ställningstagande. Eftersom man inom detta läger av allt att döma ej önskade bli utestängd från möjligheten att utöva inflytande på handläggningen av elevurvalet i skolorna, anslöt sig borgarståndet till den av bondeståndet intagna ståndpunkten och röstade för att den ifrågavarande paragrafen skulle utgå och att »med thet, som theruti omförmäles, förhållas efter scholæordningen».³⁷ Frågan hade därmed fallit, och den omstridda paragrafen medtogs ej i den nya legohjonsförordningen.

³⁵ Bondeståndets riksdagsprotokoll, utg. av S. Landahl, 3, 1738—39, s. 246. Beträffande ståndens tidigare beslut rörande en revision av skolordningen se Hernlund, a. a., 1, s. 30 f. och Löfberg, D., a. a., s. 200.

³⁶ Prästeståndets prot. ^{25/11} 1738, ^{16/1}, ^{1/2} och ^{10/3} 1739. Prästeståndets arkiv. RA. Ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll 1738—39, 2, s. 446 (^{16/1} 1739).

³⁷ Borgarståndets prot. ^{3/2} och ^{3/4} 1739. Borgarståndets arkiv. RA.

Borgarståndet och bondeståndet gjorde gemensam front också mot det i adelns allmänna besvär framförda kravet på ett strängare elev-urval i skolorna.³⁸ Överläggningarna i allmänna besvärdeputationen om detta ärende hade i sak gått till adelns favör, om man bortser från det i besvärspunkten inryckta förslaget om en sekulariserad läroverksinspektion. Det av utskottet uppgjorda resolutionsutkastet lydde:

»Ridderskapet och adelen gifwa jemwäl underdånigst tillkiänna, huruledes afsaknaden på nödigt tienstefolk, i synnerhet för lantmannen, ej ringa therigenom förordsakas, at — — — uti scholarne större myckenhet af ungdom antagas än tillförene warit wanligit, och det utan skillnad af hwad ålder eller stånd de äro samt huruwida the kunna wara skickelige at med tiden uti studier giöra något framsteg, skolandes förfarenheten wisat, at många af them, sedan the ifrån scholarne änteligen fåt afskied, eij mera äro tienlige hwarken till landtbruk eller någon annan sysla; och på det sådant måtte framdeles warda hämmat, will Kongl. M^t alfwarligen hafwa förbudit wederbörande betiente wid scholar och gymnasier at öfwa något misbruk härutinnan, hwaröfwer biskoparne tillika med consistorierne skola hafwa waksamt öga samt till then ändan både wid gymnasier och scholæstaten årligen noga undersöka och tillse, at uti them ej andre af ungdomen såsom studerande måge bibehållas, än sådane, hwilka till bokeliga konster äro dugelige och tienlige: tillkommandes landshöfdingarne jemwäl at härom giöra tidig påminnelse, i fall slikt blefwo försummat.»³⁹

Resolutionsförslaget, som bifölls på riddarhuset,⁴⁰ hade givits en formulering, som i stort sett var acceptabel även för prästeståndet. Yrkandet, att landshövdingar, eller i deras ställe andra adelsmän, samt ståndspersoner och universitetsmän skulle medverka vid de årliga prövningarna, hade strukits. Men även den övervakande uppgift, som i resolutionsförslaget tillerkändes landshövdingarna, uppfordrade kyrkomännen till protest. Vid ärendets behandling i präste-

³⁸ Jfr ovan s. 8 f.

³⁹ Allmänna besvärdeputationens protokoll och akter. Utskottshandlingar 1738—39, vol. 22. RA. (Kurs. här.) Jfr deputationens prot. ²⁸/s 1738, s. 119 f. Ibid.

⁴⁰ Ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll 1738—39, 2, s. 97.

ståndet förklarade sig detta bifalla resolutionen, dock under förutsättning, att slutmeningen erhöll följande lydelse: »Tillkommandes landshöfdingarna at härutinnan räcka consistorierna handen».⁴¹ Resolutionen skulle därmed ha fått en utformning, som nära anslöt sig till de motsvarande föreskrifterna i den planerade, nya tjänstehjonsstadgan.⁴²

Som förut nämnts motsatte sig däremot de båda andra ofrälse stånden resolutionen i fråga. Borgarståndet yrkade avslag och hävdade, att elevurvalet i skolorna borde handläggas enligt »scholæordningen och andra förordningar».⁴³ Bondeståndet, som redan tagit ståndpunkt till det av justitie- samt kammar-, ekonomi- och kommersdeputationerna reviderade projektet till tjänstehjonsstadga och ej kunnat undgå att lägga märke till den även i det föreliggande resolutionsförslaget framträdande sociala selektionsprincipen, resolverade kort och gott: »Kunde icke bifallas».⁴⁴ Punkten upptogs ej heller i Kungl. Maj:ts resolution på ridderskapets och adelns besvär.

Hade bonde- och borgarstånden i sistnämnda spörsmål gått emot prästeståndet, så var de så mycket villigare att följa detta beträffande en annan punkt i adelns besvär, nämligen den om den personliga sockengångens upphörande. Även i denna fråga hade adeln i allmänna besvärdeputationen lyckats vinna gehör för sina synpunkter, och det inom deputationen uppgjorda resolutionsförslaget återgav helt adelns yrkande.⁴⁵ Prästeståndet hade emellertid här viktiga intressen att bevaka. Ett av detta framlagt motförslag biträdades av de båda andra, ofrälse stånden,⁴⁶ och i överensstämmelse med prästeståndets förslag fastslog Kungl. Maj:ts resolution följande: »Som fattige studerande hafwa en märkelig hiälp af socknegånger, hwilka

⁴¹ Prästeståndets prot. 2/11 1738, s. 871 f. Prästeståndets arkiv. RA.

⁴² Jfr Ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll 1738—39, 2, s. 97.

⁴³ Borgarståndets arkiv, riksdagen 1738—39, vol. 13, handl. nr 124 samt borgarståndets prot. 25/11 1738 och 8/1 1739. RA.

⁴⁴ Bondeståndets riksdagsprotokoll, utg. av S. Landahl, 3, 1738—39, s. 328 (20/1 1739).

⁴⁵ Se resolutionsförslaget i besvärdeputationens protokoll och akter samt deputationens prot. 27/7 1738, s. 87. Utskottshandlingar 1738—39, vol. 22. RA.

⁴⁶ Prästeståndets prot. 2/11, 11/11 och 18/11 1738. Prästeståndets arkiv. RA. Borgarståndets arkiv, riksdagen 1738—39, vol. 13, handl. nr 124 samt borgarståndets prot. 18/11, 25/11 1738 och 8/1 1739. RA. Bondeståndets riksdagsprotokoll, utg. av S. Landahl, 3, 1738—39, s. 328 (20/1 1739).

ock dessutan äro skole-betiänterne til lön anslagne, som efter prästerskapets privilegier bör oförminskad bibehållas; så kan dem icke betagas, sielfwe besöka socknarnes inwånare och således uphämta deras del enligt Kongl. brefwet af den 4 nov. 1695.»⁴⁷

Tjänstehjonsstadgans slutliga utformning och utgången av de ovan behandlade besvärssärendena innebar ett klart nederlag för den av adeln förda politiken. Bondeståndet och borgarståndet hade i förening och delvis med hjälp även av prästeståndet framgångsrikt avvärjt försöket att beröva den svenska lärdomsskolan dess demokratiska karaktär och göra förvärvandet av högre bildning till ett exklusivt privilegium för de mera välsituerade. Att det framför allt varit den sociala tendensen i de framlagda stadge- och resolutionsförslagen, som bondeståndet reagerat mot, framgår av dess ställningstagande till borgarståndets under 1740—41 års riksdag ingivna besvär.

Som tidigare nämnts hade vid denna riksdag även borgarståndet i en av sina besvärspunkter påyrkat ett med ekonomisk spärr kombinerat begåvningsurval vid läroverken och för sin del föreslagit att skolstädernas borgmästare och andra i saken insätta personer borde medverka vid prövningen av lärjungarnas kvalifikationer. Dessutom hade emellertid i samma besvärspunkt framförts krav på att borgmästarna och städernas kyrkliga myndigheter vid uppkomna lärarvakanser vid trivialskolorna och pedagogierna skulle äga rätt att i samråd hos vederbörande domkapitel föreslå efterträdare, som de ansåg lämpliga.⁴⁸ Redan under 1723 års riksdag hade borgarståndet uttalat önskemål i denna riktning, men dessa hade då av prästeståndet lämnats utan avseende.⁴⁹ Prästerskapets inställning till sistnämnda fråga var oförändrad, men i utskotten lyckades ståndets representanter ej genomdriva sina synpunkter. Justitiedeputationen, som fått ärendet på remiss från allmänna besvärssdeputationen,⁵⁰ uppsatte ett resolutionsförslag, som vad lärartillsättningarna angick nära

⁴⁷ Modée, a. a., II, s. 1566.

⁴⁸ Besvärssdeputationens handlingar, utskottshandlingar riksdagen 1740—41, vol. 22. RA. Jfr borgarståndets prot. 17/3 och 2/4 1741 samt projektet till borgarståndets besvär i borgarståndets arkiv, riksdagen 1740—41, vol. 13. RA. Jfr härom och beträffande det följande Hernlund, a. a., 1, s. 36 f. Leinberg, K. G., Om snillevalet (Tidskrift utg. af Pedagogiska fören. i Finland, 1884), s. 223 f., Löfberg, D., a. a., s. 219 och Ohlsson, N. G., a. a., s. 55.

⁴⁹ Hernlund, a. a., 1, Bil. V, s. 2.

⁵⁰ Besvärssdeputationens prot. 25/4 1741. Utskottshandlingen 1740—41, vol. 22. RA.

anslöt sig till de i borgarståndets besvär framförda önskemålen. Beträffande begåvningsurvalet hette det på följande sätt:

»Hwad ock angår snillewahl af de ämnen, som wid scholarne uti bokeliga konster skola upöfwas, så är Kongl. Majj^{ts} nådige willja, att sådant skier wid de årlige examina, som uti scholarne och de publike pædagogierne i städerne anställas, och böra uti de städer, hwarest icke academier eller gymnasier äro, slike snillewahl förrättas icke allenast af præposito eller kyrckioherden i församlingen utan ock borgmästare samt de flere i staden, som uti dylika måhl förstånd äga, biudas att då äfwen wara tillstådes ock genom samråd, effter hwar och en ynglings befundne art och beskaffenhet, snillewahlet eller ämnens urskilljande wärckställa, till hwilcken ända rectoren eller scholæmästaren wid hwart och ett examen bör hafwa en lista wid handen på alla uti hwar classe warande discentes, så att deraf deras framsteg och flyttningar till rättelse wid nästa examen må kunna inhämtas och antecknas.»⁵¹

Att märka är, att den från början föreslagna, ekonomiska spärrklausulen här uteslutits.⁵² Resolutionsförslaget godkändes inte endast av borgarståndet och ridderskapet och adeln utan även av bondeståndet.⁵³ Sedan den sociala selektionsprincipen utmönstrats och elevurvalet endast skulle baseras på elevernas begåvningsmässiga studieförutsättningar, ansåg sig således även bondeståndet kunna gå med på saken. Ett ökat borgerligt inflytande på undervisningsväsendet hade det tydligen inte heller något emot.

Prästeståndet däremot motsatte sig resolutionsförslaget på det bestämdaste.⁵⁴ Med det nära samband, som i befordringsavseende före-

⁵¹ Projekt till resolution på § 38 i borgarståndets besvär i besvärdeputationens protokoll och handlingar, utskottshandlingar 1740—41, vol. 22. Jfr besvärdeput:s prot. ²³/₅ och ³/₆ 1741, *ibid.*, samt justitiedeput:s prot. ⁴/₅ och ²⁰/₅ 1741. Utskottshandlingar 1740—41, vol. 31. RA.

⁵² Jfr ovan s. 11.

⁵³ Borgarståndets prot. ¹⁵/₈ och ²⁴/₈ 1741. Borgarståndets arkiv. RA. Ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll 1740—41, s. 751 (²¹/₈ 1741). Bondeståndets riksdagsprotokoll, utg. av S. Landahl, 4, 1740—41, s. 279.

⁵⁴ Prästeståndets prot. ²⁰/₄, ²¹/₈ och ²²/₈ 1741. Prästeståndets arkiv. RA. Expeditionsdeputationens prot. ²/₈, ¹²/₉, ²³/₉ och ²⁴/₁₀ 1741. Utskottshandlingar 1740—41, vol. 60. RA.

fanns mellan skoltjänster och prästtjänster, skulle en dylik resolution indirekt ha medfört ökat borgerligt inflytande även på prästtillsättningarna. Ståndet hade allt att vinna på att 1724 års skolordning, som helt gav kyrkans ledning kontrollen över skolväsendet, i huvudsak bevarades intakt. Det vägrade därför att lämna sitt bifall till ett förslag, som enligt dess mening uppenbart stred mot prästståndets privilegier, och resultat blev, att den omstridda punkten i resolutionsförslaget ströks i den slutliga expeditionen till Kungl. Maj:t. — Kyrkans män hade hävdat sina positioner, och det denna gången av borgarståndet iscensatta försöket att införa ett socialt urval bland läroverksungdomen hade strandat.

Man kan nu fråga sig, om adelns uppfattning rörande skolornas sociala rekrytering var riktig. Förhöll det sig exempelvis verkligen så, att skolorna vid den här tiden mottog hoptals med soldat- och torparbarn?

Frågan om läroverkens sociala rekrytering omkring mitten av 1700-talet kan besvaras. Hösten 1748 infordrade 1745 års uppfostringskommission från samtliga konsistorier uppgifter dels om lärjungeantalet i skolorna, dels om det »stånd och näring», som elevernas föräldrar tillhörde. De infordrade uppgifterna inkom i slutet av år 1748 och början av år 1749. Man torde kunna utgå från att lärjunge-rekryteringen tio år tidigare varit ungefär densamma.

Det av uppfostringskommissionen insamlade materialet bearbetades i slutet av 1700-talet av biskop Wallquist i Växjö,⁵⁵ och Hernlund har i sitt arbete Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia, bil. X, givit en sammanställning av detsamma. Materialet är inte fullständigt — uppgifter saknas bl. a. för gymnasierna i Gävle, Strängnäs och Västerås — och den uppdelning av eleverna efter föräldrarnas stånd, som Wallquist gjorde, tillåter ej någon mera ingående analys. Men det ger likväl en ganska god bild av förhållandena.

I sin bearbetning fördelade Wallquist eleverna dels på fyra grupper efter de olika stånden, dels på en femte grupp, i vilken han inräknade barn från befolkningsgrupper, som ej brukade föras in under de egentliga stånden och ej heller var representerade vid riksdagarna, nämligen dels »alla slags ofrälse ståndspersoner och ämbetsmän, possessionater (och) brukspatroner», dels också »publika och privata

⁵⁵ Wallquist, O., Ecclesiastique samlingar, 2, s. 567—74.

betiänter, arbetare, dagakarlar, värfvade soldater» m. fl. Som prästbarn räknade han alla, vilkas fäder innefattades under de prästerliga privilegierna, d. v. s. även läroverkslärares barn, som borgarebarn »inga andra än verkliga borgares» barn och som bondebarn »bönders, bergsmäns, soldaters, ryttares och dragoners på landet samt torparebarn». Enligt dessa grunder fördelade sig lärjungarna på följande sätt:⁵⁶

Adelsbarn	31
prästbarn	631
borgarebarn	841
bondebarn	1.019
ofrälse ståndspersoners m. fl.:s barn	1.727
	Summa 4.249

Av den sistnämnda gruppen var omkring 700 barn till ofrälse ståndspersoner i egentlig mening och de övriga söner till betjänter, arbetare, daglönare, värfvade soldater m. fl.

Adelns uppfattning om lärjungeklienteletets sammansättning var sakligt grundad, och den motsades ej heller under riksdagarna. Omkring hälften av eleverna har kommit från de lägre ståndsskikten och har varit söner till bönder, soldater, torpare och andra med svag ekonomisk och låg social ställning. Det var tydligen främst denna numerärt betydande grupp, som adeln hade i tankarna, då den under 1738—39 års riksdag motsatte sig bondeståndets krav på att jordbruksbefolkningen ej skulle förvägras rätten att sända sina barn till skolorna, och det var uppenbarligen samma kategori, som man önskade gallra ut, då man yrkade på att elever, som varken hade gåvor eller medel, borde »vända tillbaka och ej skämmas för plogen, som givit deras förfäder föda».

⁵⁶ Hernlund, a. a., Bil. X, s. 9. Jfr även Åström, S.-E., Elevbeståndet i de österniska trivialskolorna under 1700-talet (Historisk tidskrift för Finland, 1950), s. 61 ff.

**“UBI SUNT” PASSAGES IN OLD ENGLISH—
SOURCES AND RELATIONSHIPS**

BY

J. E. CROSS

When Miss Kershaw¹ doubted the Latin derivation of the “ubi sunt” passage in “The Wanderer”, she raised a point which older scholars, Professors Klaeber and Bright,² had not considered necessary to discuss. Her carefully-worded argument achieves a negative result³ so it seemed worthwhile to consider the problem generally and analyse all the known “ubi sunt” passages in Old English. This has introduced information of value about the individual passages, notably in Pseudo-Wulfstan sermons and “The Seafarer”, and has indicated a tendency which “The Wanderer” poet probably followed.

There are, to my knowledge, fourteen examples and clear adaptations of the formula in O.E. prose and poetry.⁴ Quite the favourite individual source is Isidore of Seville’s “*Synonyma de lamentatione animae peccatoris*”,⁵ a tract which is written in a distinctive style as a literary exercise on synonyms⁶ and on a subject so popular that Anselm of Canterbury (1033?—1109) thought it worth abbreviating and using as his own.⁷ The “ubi sunt” passage occurs towards the end of the work in a section of Book II

¹ N. Kershaw “Anglo-Saxon and Norse Poems” Cambridge 1922 p. 166, note to “The Wanderer” l. 92.

² J. W. Bright “The ‘ubi sunt’ formula” M. L. N. Vol. VIII 1893 p. 94. F. Klaeber “Notes on Old English Poems” J. E. G. Ph. Vol. XII 1913 pp. 252—261.

³ Kershaw *ibid.*: “The case as regards The Wanderer must therefore be regarded as at least doubtful”.

⁴ excluding variant versions and not considering Alfred’s famous translation of the line in Boethius: “hwaer sint nu þaes wisan Welondes ban?” quoted by Bright, *ibid.*

⁵ Migne *Patrologia Latina* Vol. 83 col. 825 seq.

⁶ *ibid.* col. 827 § 3: “Venit nuper ad manus meas quaedam schedula, quam *Synonyma* dicunt; cuius formula persuasit animo quoddam lamentum mihi, vel miseris condere. Imitatus profecto non ejus operis eloquium sed meum votum”.

⁷ Anselm “*Exhortatio ad Contemptum Temporalium et desiderium aeternorum*” Migne P. L. vol. 158 cols 677—686, noted by E. Gilson “*Les Idées et les lettres*” Paris 1932 p. 17. I am greatly indebted to his erudite essay “*De la bible à Francois Villon*” for help with a number of my identifications.

on the dangers of honours and power, Cave honores quos tenere sine culpa non potes. Sublimitas honorum magnitudo scelerum est (§ 88); and the "ubi sunt" phrases in § 91 emphasise how transient are the earthly possessions of the great and therefore the rich of this world:

"Brevis est hujus mundi felicitas, modica est hujus saeculi gloria, caduca est et fragilis temporalis potentia. Dic ubi sunt reges? ubi principes? ubi imperatores? ubi locupletes rerum? ubi potentes saeculi? ubi divites mundi? quasi umbra transierunt, velut somnium evanuerunt. Quaeruntur, et non sunt; divitiae usque ad periculum ducunt, divitiae usque ad exitium pertrahunt, multi propter opes periclitaverunt. Multi propter divitias in discrimen venerunt; multis exitiabiles fuerunt divitiae, multis mortem generaverunt opes."

With the omission of three phrases, this passage is quoted by Defensor,⁸ "*Liber Scintillarum*", in the chapter "*De Brevitate huius Vite*", and the O.E. interlinear version of this in MS Royal 7 C IV British Museum⁹ by its nature is the closest O.E. text to the original. There is however a problem of attribution here as the quotation is set into a paragraph headed "*Hieronimus dixit*". Since the same caption appears in the text printed by Migne¹⁰ it seems to derive from Defensor itself. Yet there is evidence to suggest that a mistake has been made, not of faulty memory as Defensor knows the "*Synonyma*" and accurately attributes sentences from the tract to Isidore elsewhere,¹¹ but caused by simple scribal error. Jerome is indeed the author of the first sentence: "*humane vite brevis dampnatio delictorum est*", which comes from *Epistola X ad Paulem senem concordiae*,¹² but immediately following the passage quoted above are two separate sentences from "*Synonyma*" § 95.¹³ Defensor

⁸ Various scholars wrongly attribute this book to Bede: e. g. F. Kluge *Englische Studien* Vol. VIII 1885 p. 474, N. Kershaw *ibid.*

⁹ edit: E. W. Rhodes *E. E. T. S., O. S.* 93 London 1889, p. 215.

¹⁰ Migne *P. L.* Vol. 88 cols: 713, 714.

¹¹ e. g. in the chapter "*De Divitibus et Pauperibus*" (Rhodes *op. cit.* pp. 182—3) where there are phrases from *Syn.* Bk II § 88 "*Cave honores etc.*", § 89 "*Potestas cito ruinam patitur*", and § 92 "*Numquam mentis requiem habet etc.*"

¹² Migne *P. L.* Vol. 22 col. 343. I am indebted for this information to Dom Philip Jebb of Downside Abbey.

¹³ viz. "*toto animo et odi et damna quod diligit mundus; esto mortuus mundo et mundus tibi*", and "*contempne quae post mortem habere non potes*".

next quotes passages which he attributes to Isidore, this time correctly since most of the sentences in this paragraph are from his “Liber Sententiarum” Book III chapters LXI and LXII.¹⁴ In view of this arrangement of quotations and the distinctive style of the “Synonyma”¹⁵ it seems that the heading “Isidorus dixit” has been misplaced and should precede “Brevis est huius vitae felicitas . . .”. This now makes Isidore the most important writer on this subject to Defensor and leaves Jerome with a single sentence. Such inequality of treatment however is usual in “Liber Scintillarum” and in this chapter others including James the Apostle, St. Paul, Augustine of Hippo, and Cyprian are also quoted only in single sentences.

MS Cotton Tiberius A III British Museum fol. 102 a—103 a¹⁶ is also an O.E. version of an extract from the “Synonyma”. The text is of some linguistic interest since it attests new meanings for four recorded O.E. words¹⁷ and bristles with scribal errors. But more

¹⁴ Migne P. L. Vol. 83 cols: 735—738

¹⁵ M. Förster, in Festschrift für L. Morsbach, Halle 1913 p. 83, emphasises this when showing that Vercelli Homily XXII is an abridgment of part of the “Synonyma”.

¹⁶ published by F. Kluge op. cit. pp. 472—4 with some errors of transcription and printing. See Appendix for editorial comment referring to Kluge’s printed text.

¹⁷ i *geopenian*

Kluge op. cit. p. 473 l. 11: se wulderfulla hraedlice sirgungum geopenað.
Syn. § 90: cito patet insidiis gloriosus.

Bosworth-Toller Dict. and Suppl. record examples of O.E. *geopenian* translating Lat *patere* but not with the extended meaning of the verb, governing the dative as here viz. “to be exposed to”.

ii *gebrytsnian*

Kluge p. 473 ll. 32—33: Ne nan eorðlican þing ne maeg butan synne gebrytsnian.

Syn. § 93: Nullus res terrenas sine peccato administrat.

The meaning “administer” here includes but is not a synonym for “distribute, spend” as this example is explained in Bosworth-Toller Suppl. s. v. *gebrytsnian*.

iii *gelatian*

Kluge p. 474 l. 42: nan carefulnys woruldþinga þe fram Godes gimene gelatige.

Syn. § 95: nulla te sollicitudo rerum ab intentione Dei suspendat.

Bosworth-Toller Suppl. s. v. *gelatian* (compare O.E. *late* adv. “slowly”); in the examples there the verb means “grow torpid, be slow” but

important here is that it translates a long passage from Isidore beginning § 88: "Cave honores . . ." (O.E. *Wærna þe wið þa wyrð-myntas þe þu butan gylte heldan ne miht . . .*) and ending § 96: *Omnibus communica, omnibus tribue, omnibus praebe* (O.E. *Ealle gemaene, eallum syle and eallum gearca*). There are some omissions, notably a whole sentence in both § 93 and § 94, but also single phrases in § 91, 93, 94, and 95. The extensions however are slight, usually verbs where the Latin text is elliptical¹⁸ and adverbs which sometimes modify Isidore's statements. The translation is not literal but except for three possible misreadings involving one word in each case¹⁹ it seems that the Englishman understood Latin and produced a close translation in acceptable Old English. To illustrate this we may take the "ubi sunt" passage translating Isidore § 91 which has been quoted above:

"Gewaede is þises middangeardes gesaelð and litel is þisse worulde wuldor, gewitenlic and tydder is hwilwendlic miht .Sege la waer synd cyningas? hwaer ealdormen? hwaer synd caseras? hwaer synd welie menn woruldþinga? h(wa)er synd woruldrican? hwaer synd welie middangeardes? ealswa sceadu hi gewitan, ealswa swefen hi fordwinon. Hi synd gesohte and hi ne synd gemette"

here the meaning is "hinder" cf. the gloss: "gilatto — impedimento" which prompts B-T Suppl. to conjecture "*gelatu*" s. v. "a hindrance".

iv *gemaenan*

Kluge p. 474 ll. 53—54: *Ealle gemaene, eallum syle, and eallum gearca*. Syn. § 96 *omnibus communica, omnibus tribue, omnibus praebe*; The meaning here "to share" as supported by the synonyms is not recorded in Bosworth-Toller Dict. or Suppl. s. v. *gemaenan*.

¹⁸ e. g. Syn. § 96 sentence 2 has only one verb *cognoveris* for five parallel phrases where the O.E. has 3: *ongitst, acnaewst, and gesihtst*.

¹⁹ i Kluge p. 473 l. 6 *beoð adrogene*; Syn. § 89 *gerunt*.

The misreading of the Lat. verb as passive and the resultant rearrangement of the O.E. phrase may have been caused by the passive form endings of deponent verbs *periclatur, patitur*, immediately following.

ii Kluge p. 473 l. 31: *aefre þu bist on ecere stilnyse*

Syn. §92: *semper interna quiete frueris*.

Obviously Lat *interna* was misread as *aeterna*.

iii Kluge p. 474 l. 43: *ascuna and geniþera*; Syn. § 95: *et odi et damna*.

The O.E. translator has missed the subtlety "both . . . and" which Defensor's glossator in Royal 7 C IV renders: *ge hata ge nyþera* (Rhodes op. cit. p. 215)

Miss E. K. Heningham²⁰ has stated that the Latin extract in “Liber Scintillarum” is the source of the Cotton Tiberius text, and, more generally, has suggested that line by line comparisons of O.E. homiletic passages with Latin sources would reveal original details in O.E. which later became “the stuff of (mediaeval religious) poetry”. The facts presented here disprove her statement and illustrate the danger of detailed comment on originality in O.E. homiletic prose until sources have been clearly identified and Latin scholars have collated and edited manuscripts of the patristic sermons showing all variant readings.

The two extracts have no connection except in their derivation from the same source but Kluge²¹ was right to place them together as illustrations of the poignant lines in *The Seafarer*:

“nearon nu cyningas ne caseras
ne goldgiefan, swylce iu wæron.

for it is clear that this passage also derives from the same ultimate source. In the poem there is no rhetorical question but the distinctive synonymous style and the ideas²² expressed mark the phrase as Isidorean. The preceding verse: “dagas sind gewitene”, summarises and echoes the content of the first sentence in *Synonyma* § 91. It is also possible that the succeeding two lines:

“þonne hi maest mid him maerþa gefremedon
and on dryhtlicestum dome lifdon”

may have been inspired by *Syn.* § 90 where Isidore describes the splendour of the powerful ruler though there to emphasise that he goes uneasily to rest. Such a brief reference alone however is not

²⁰ E. K. Heningham, “Old English Precursors of The Worcester Fragments”, *P. M. L. A.* Vol. LV 1940 p. 302 note 43. She suggests, as another example, a comparison between the “ubi sunt” passage in Cambridge University MS I i l. 33 and *Sermo 68 Ad Fratres in Eremo*. For another relevant version of this Latin text and discussion of its relationship to the O.E. text see below.

²¹ Kluge *op. cit.* p. 472.

²² Kershaw *op. cit.* p. 170 note to l. 65 “deade lif”: “the figurative use of the adjective is rare”. It is therefore relevant to note that *Synonyma* § 95 commands: *esto mortuus mundo, et mundus tibi*, which is translated in MS Cott. Tib. *beo þu dead middangearde and middangeard þe*.

sufficient evidence to state that the "Synonyma" was the immediate source of the O.E. lines in view of Isidore's popularity with later homilists and with anthologists like Defensor whose extract includes all the relevant phrases. There is an indication otherwise in the phrase "swylce iu waeron" which has no parallel in Isidore but in slightly variant form appears as an extension in Pseudo Wulfstan XLIX as "þe jo waeron".²³ It is a pleasant thought that "The Seafarer" originated the phrase and was as well-known in the O.E. period as to O.E. scholars now, but it is more likely that the words translate "(ubi sunt) qui ante nos fuerunt", the title of the mediaeval poem,²⁴ which appears in an early Latin sermon.²⁵ If this is indeed so, clearly there was some intermediary between "The Seafarer" and Isidore. But the identification here proves what was only surmise before, that the poet's knowledge came from the same tradition as that used by later O.E. homilists.

Five prose passages in a closely-connected group complete the number of texts dependent on the "Synonyma". Two of these, in MSS Corpus Christi College No 421 (=A) and No 302 (=D), were collated by Napier for the Pseudo-Wulfstan Sermon XLIX, and the "ubi sunt" passage in Pseudo-Wulfstan XXX is abstracted from this.²⁶ Professor K. Jost²⁷ has added a third text for Sermon XLIX, the Vercelli Homily No X. A fourth variant for the section of the sermon including the "ubi sunt" passage is from MS Bodley 343 Homily XII.²⁸ This manuscript is much later than the other three but a collation of the texts proves that it derives from an independent copy of the O.E. archetype and is valuable for readings where the three

²³ A. Napier, "Wulfstan" Berlin 1883 p. 263, cf. MS C.C.C.C. 201 printed by B. Thorpe, "Ancient Laws and Institutes of England", London 1840 p. 467, "þe geo waeron".

²⁴ Bodleian MS Digby 86 printed in "Early Middle English texts" edit B. Dickins and R. M. Wilson Cambridge 1951 p. 127.

²⁵ The Latin text which has a close connection with the O.E. sermon in Camb. Univ. Lib. MS I i l. 33, discussed below.

²⁶ Sermon XLIX Napier op. cit. p. 261 l. 15—p. 264 l. 5. Sermon XXX *ibid.* p. 148 l. 15—p. 149 l. 11.

²⁷ K. Jost, "Wulfstanstudien" Bern 1950 p. 245.

²⁸ A. O. Belfour "Twelfth Century Homilies in MS Bodley 343" Part I, E. E. T. S., O. S. 137 London 1909. The section from p. 128 l. 29 to the end is a variant text for Pseudo-Wulfstan XLIX Napier p. 261 l. 15 to the end.

older manuscripts differ. Examples from a single sentence based on Syn. § 89: “Altissimi montes crebris fulminibus feriuntur”, will briefly illustrate the relationship.

1. MS A standað ofer ealne middaneard
- MS D standað and worjað ofer ealne middaneard . . .
- Vercelli X standað and goriað ofer ealne middaneard

Napier (p. 262 l. 13, 14) rejected “and worjað” of MS D, rightly so on his evidence as the word has no meaning in this context.²⁹ Vercelli X scarcely helps except that the ghost-word “goriað” emphasises the existence of some verb here in the archetype. MS Bodley provides a satisfactory reading:

“stondaep and torriaed³⁰ ofer alne middaeneard” (Belfour p. 130 l. 13).

2. MS A ealdomes
- MS D healdordomes

Napier’s obvious emendation “ealdordomes” (p. 262 l. 14) is confirmed by Vercelli X “ealdordomes” and MS Bodley “ealderdomes” (Belfour p. 130 l. 14).

3. MS A “mid heofenfyre geþreade and geþraeste”
- MS D “mid heofonfyre and mid ege þreade and þraeste”
- Vercelli X “mid hatum fyre geþread and geþraested mid lige”

MS A clearly gives the best sense of the Latin “fulminibus feriuntur” and its reading is supported by MS Bodley: “mid heofenlice fure iþread and iþreste” (Belfour p. 130 l. 14—15).

In three examples MS Bodley 343 thus asserts its independence by supporting the Vercelli version against A and D (No 2), A against D and Vercelli (no 3), and providing a satisfactory reading where the earlier texts are at fault. The collation of the four MSS for the whole sentence reads:

²⁹ Bosworth-Toller Dict. s. v. *worian* — the meaning is exactly the opposite of what is required here viz. “To totter” “be ruinous”.

³⁰ the verb “torrian” is not recorded in Bosworth-Toller (Dict. and Suppl.) but the noun “torr” is well enough attested in early prose to support the existence of a weak verb formed from it.

“swylce eac be ðam hean muntum and dunum þa þe hyhst³¹ standað and torriað ofer ealne middangeard þeah hwaedere hi wite habbað þæs ealdordomes þaet hie beoð geneahhe mid heofonfyre gepreade and gepraeste and mid ligum geslaegene.”

The style of this sentence exemplifies the O.E. inflation of the Latin wording, and the sequence of ideas alone, in the same order as that of the “Synonyma”, defines the source. A comparison proves that, after the usual homiletic phrasing to introduce an exemplum, the O.E. sermon uses first the quotation from Luke XII. 48 in Syn. § 89: “cui multum datur, multum ab eo quaeritur; cui plus committitur, plus ab eo exigitur”; and, with some omissions and many tautological extensions, continues to the end of the “ubi sunt” passage in Syn. § 91. This passage is vastly extended in the O.E. text. Isidore’s “reges . . . principes . . . imperatores . . . divites mundi . . .” find close equivalents in the O.E. “cyningas . . . ealdormen . . . þa rican caseras . . . middangeardes gestreon . . . worulde wela”, but the O.E. also inserts “domstow . . . ofermedla . . . foldan faegernes . . . þa þe geornlicost aehta tiledon . . . besides a direct admonition: “wa is worulde scriftum . . .”. Were it not for the preceding paragraphs and the clear identifications there³² it would be difficult to state that Isidore provided the basic pattern for the “ubi sunt” passage.

In fact Professor Jost³³ has been misled by considering the “ubi sunt” phrases in isolation. To him they were elaborated “in a rhetorical flood of words” from a single sentence in the introduction to Thorpe’s *Ecclesiastical Institutes*³⁴ which reads: “Hwaer synt þa cyningas þe geo waeron and þa welegan þisse weorulde?” But, leaving aside the difficulty of chronology of MSS,³⁵ it is clear that Thorpe’s

³¹ Napier reads “heah” (= A) but Vercelli “hyhst”, D “hyhste” and the Latin “altissimi” support the superlative here.

³² especially the sequence of similes of the tall tree, the high towers and the highest hills in Syn. § 89 which Isidore has taken from Isaias II. 13—15.

³³ K. Jost *op. cit.* p. 248.

³⁴ B. Thorpe *op. cit.* p. 467.

³⁵ Thorpe’s text is taken from Corpus Christi College Cambridge MS 201 (mid 11th century) whereas the collation above proves Pseudo-Wulfstan XLIX to be earlier than the Vercelli Book (end of the 10th century according to M. Förster “Il Codice Vercellese” Roma 1913 p. 14). Opposition might well have been offered on these grounds.

text is not the source of Pseudo-Wulfstan XLIX, though it too may possibly draw on Isidore for the “ubi sunt” paragraph.

Thorpe’s O.E. sermon is largely based on a version of the Pseudo-Augustinian “Sermo LXIX ad Fratres in Eremo”³⁶ and the “ubi sunt” passage derives from a version of Sermo LXVIII. A variant version of the latter sermon is printed by Migne as the Pseudo-Isidorean Sermo III.³⁷ This Latin sermon, in turn, is a close variant of the source of a powerful O.E. sermon in MS Cambridge University Library I i l. 33 pp. 409—417. Professor R. Willard³⁸ has argued convincingly on historical grounds that this O.E. sermon represents an early stage in the development of the body and soul theme, so the discovery of a close variant to its Latin source is important and justifies analysis and comment elsewhere. Here I confine myself to a discussion of the “ubi sunt” passages and first publish the relevant section from the Cambridge University MS pp. 409, 410:

forþan ic bidde ne beswice us naefre þeos þwyre orsorhnus³⁹
þyllic ac aefre (p. 410) habbe we ures deaðes daeg aer
forsewenne *and* gesceawodne hwaenne se utgang sy ure sawla
of urum lichaman. Utan geþencan þæt ðis is sceort wuldor
on þissere worulde *and* tydderlice syndon þas tida *and*
feallendlice syndon þas gemeto þises lifes *and* earmlice syndon
þas mihta þises middangeardes. Be þam se halga mann *sanctus*
Augustinus waes sprecende iu *and* þus cwaed:

O homo, dic mihi, ubi sunt⁴⁰ reges, ubi sunt principes, ubi
imperatores, qui fuerant ante nos, aut ubi sunt divites, ubi
sunt aurum et argentum et ornamenta eorum? Ipsi velut umbra
transierunt.

Sege me la man þu þe nu gyt leofast *and* fela gemunan miht:

³⁶ Migne P. L. Vol. 40 Sermo LXVIII cols 1354—5; Sermo LXIX cols 1355—7. The Body and Soul exemplum in LXIX is printed and discussed by L. Dudley “An Early Homily on the Body and Soul Theme” J. E. G. Ph. Vol. VIII 1909 pp. 225—253.

³⁷ Migne P. L. Vol. 83 Appendix XII Sermo III cols 1223—5.

³⁸ R. Willard “The Address of the Soul to the Body” P. M. L. A. Vol. L 1935 pp. 969—973.

³⁹ *ibid.* p. 964 note 10 Willard suggests that “u” for “y” is due to French influence.

⁴⁰ “sunt” superscript in abbreviated form.

Hwar syndon þa cyningas þe þu iu cuðest⁴¹ *and* þa ealdormen *and* þa caseras *and* þa rican gerefan þa þe fela þinga on earmum mannum mid woge stryndon *and* mid wog(e)⁴² hi fordemdon? Gesege me la hwar syndon þa nu gesewene oððe þa welan þe hig lange gestryned haefdon oððe hwar is þaet gold *and* þaet seolfer *and* ealle þa faegeran fraetewunga on gimum *and* on godewebbum þe hig begyten haefdon? hwar syndon þa nu gesewene? hu ne syndon hi ealle gewitene *and* aweg afaren(e). Swa swa axan oþþe mannes swefn þonne he of slaepe awacnað.

The Latin quotation in the text, which is undoubtedly copied from the source, makes two points clear. It emphasises the inflated style of this O.E. homilist and that the Latin source was neither *Sermo LXVIII Ad Fratres in Eremo* nor *Pseudo-Isidore III* alone. *Sermo LXVIII* asks: “Dic ubi imperatores et reges, ubi duces, ubi principes [aut barones]⁴³ ubi aurum et argentum ac ornamenta eorum?”; *Pseudo-Isidore III*: “Dic ubi sunt reges, ubi divites, ubi divitiae eorum et ornamenta eorum? Ipsi velut umbra transierunt ut somnium evanuerunt”. But in these two sermons very little of the Latin quotation is omitted. This presupposes yet another variant which was actually the source of the Cambridge MS translation, and a thorough analysis of the rest of the section bears this out.

The same conclusion may be deduced for the source of this section of Thorpe’s text, and there the homilist has followed his Latin original rather closely. Here we may illustrate the situation by abstracting phrases which reflect *Pseudo-Isidore* rather than *Pseudo-Augustine* since the latter has already been noted as a source for the O.E. sermon.

⁴¹ The verb and the phrase in slightly variant form appear in 2 MSS of *Pseudo-Wulfstan XLIX*. *Vercelli Homily X fol. 70 r* reads: “. . . and cyningas þa þe gio waeron oððe þa cyningas þe we io cuðon”. *Bodley 343 (Belfour p. 130 l. 30)*: reads: “. . . and þa kyngaes þe we iu cupaen”. The O.E. “ubi sunt” passage here reveals the normal attitude of O.E. homilists to Latin sources. Here the Latin is quoted but the homilist does not hesitate to extend and change its wording.

⁴² MS “wog”.

⁴³ *Migne P. L. Vol. 40 col. 1355 note 1* “Ms Germanensis omittit, *barones*”.

- (a) Thorpe: . . ac symble urne deaðes daeg beforan ures lichoman eagam settan
 = Ps-I: sed semper diem mortis ante oculos habeamus
 Ps-A: semper in memoria . . .
- (b) Thorpe: Hwaer synt þa cyningas þe geo waeron *and* þa welegan þisse weorolde.
 cf. the first two phrases in the Ps-I question above where Ps-A has many more.
- (c) Thorpe: Wala þaet for swa scortum life to swa langum deaðe hi synt laedde.
 Ps-I: O miseri de tam parva vita tam longam mortem; where Ps-A has . . . consolatione calamitas.
- (d) Thorpe: Ða earman þe nu Godes bebodu hyrwiap þa beoð cwylmede *and* him ne bið naefre nan rest seald, buton emne þy daege þe Drihten Haelend Crist of deaðe aras
 cf. Ps-I “omnes inenarrabilibus⁴⁴ cruciabuntur flammis et non habebunt requiem, nisi Dominica die resurrectionis

Ps-A has “omnes inenarrabiliter cruciabuntur” but omits the important reference to the yearly respite of damned souls. This indicates a close connection between Thorpe’s text and the Pseudo-Isidorean sermon and suggests that the detailed exemplum in Sermo LXIX and Thorpe was later substituted for the straightforward address of the sinful soul in Pseudo-Isidore and the Cambridge MS.

We may now consider whether the “ubi sunt” phrases could have derived from Isidore’s “Synonyma”, though it is possible only to give indications. The writer of the Cambridge University MS sermon obviously thought he was repeating and extending Augustine’s sentiments, since he begins by calling his congregation to accept the holy lessons “swa swa *sanctus Augustinus* hit acrest on bocum awrat *and þus cwæð*” and refers to Augustine by name in the sermon, especially stating that he was the author of the “ubi sunt” passage. It is clear too that the redactor of the “Sermones ad Fratres in Eremo” and some scribes of the various manuscripts must also have attached these sermons to Augustine’s name. Migne however prints

⁴⁴ reflected in Thorpe’s phrase: “þa unasegendlican wita on þam” which precedes the sentence quoted.

the other Latin sermon in Appendix XII to the works of Isidore and, though he gives no reasons, a quotation in the text attributed to Augustine by name⁴⁵ shows at least that the sermon was not by him. It is significant that this is the only reference to Augustine and that there are other quotations from "the Psalmist" and "The Lord".⁴⁶ But the "ubi sunt" passage is not identified, suggesting that the attribution in the Cambridge University sermon is an addition and leaving room for speculation based on the words and the style. Neither Pseudo-Isidore III nor Thorpe ask the "ubi sunt" question in a sequence of synonyms but Pseudo-Isidore has the two similes⁴⁷ which round off the passage in the "Synonyma" while the Cambridge MS ends its Latin quotation with "ipsi velut umbra transierunt" and refers to "mannes swefn" in the O.E. translation. Pseudo-Augustine however has extended the synonyms for "leader" to excess and the Latin quotation in the Cambridge MS has the three synonyms for leader in exactly the same order as the "Synonyma". Both Pseudo-Augustine and the Cambridge MS introduce the rhetorical questions with a statement about the brevity of earthly glory and power and three texts quote from the Book of Wisdom VI. 7: *Potentes potentior tormenta patiuntur*" which Isidore quotes in Syn. II § 89. If we accept the connection between the four texts presented above there seem to be definite indications that the "ubi sunt" passages there derive ultimately from Isidore's "Synonyma", especially when we remember its popularity.

Another indication of its fame in the O.E. period is the insertion of Isidore's "ubi sunt" questions in one manuscript (C.C.C.C. 190) of "Archbishop Wulfstan's Commonplace Book". Miss D. Bethurum thought that the whole insertion (pp. 94—96) in the penitential of Pseudo-Theodore derived partly from Defensor's "Liber Scintilla-

⁴⁵ Pseudo-Isidore III § 7: *omnes inenarrabilibus cruciabuntur flammis, et non habebunt requiem nisi Dominica die resurrectionis, sicut beatus Augustinus dicit: Dominica die resurrectionis qua hora Dominus noster surrexit a mortuis mane, illae animae justorum veniunt visitare sepulchra sua* The quotation does not appear in Pseudo-Augustine or Thorpe.

⁴⁶ Pseudo-Isidore III § 6 and § 7 respectively.

⁴⁷ Pseudo-Isidore III § 5: *Ipsi velut umbra transierunt ut somnium evanuerunt; Isidore Synonyma Bk II § 91: quasi umbra transierunt velut somnium evanuerunt.*

rum",⁴⁸ and certainly some of the quotations are in his chapter "De Brevitate huius vite",⁴⁹ notably the passage from Isidore in abbreviated form.⁵⁰ But the longest continuous exhortation on the transience of earthly bodies does not appear in Defensor and is abstracted from Prosper of Aquitaine's anthology of St. Augustine's Sententiae.⁵¹ Professor E. Gilson states that the relevant chapter "De divitiis" is not from Augustine⁵² and by his tentative dating⁵³ indicates that it was not written by Prosper either. Dating of minor mediaeval Latin works however is notoriously difficult and if Miss

⁴⁸ D. Bethurum "Archbishop Wulfstan's Commonplace Book" P. M. L. A. Vol. LVII 1942 p. 922 note 28.

⁴⁹ "venturi exitus hora nobis omnibus incerta est" (Isidore, Liber Sententiarum, Bk III chap. LXII § 4), and later: "Unde festinet unus quisque ne iniquitatibus suis rapiatur" (ibid.); "ut iacobus dicit vapor est modicum parens" (James IV. 15).

⁵⁰ Brevis igitur huius vite felicitas, modica est huius seculi gloria. Caduca est et fragilis temporalis potentia. Dic ubi sunt reges? ubi principes? ubi potentes seculi? Certe quasi umbra transierunt velut fumus evanuerunt.

The change of simile is interesting since 2 manuscripts of Pseudo-Wulfstan XLIX also compare with smoke (MS D: smice gelic; MS Bodley 343: smeke ilic). In this Latin text "fumus" is abbreviated "fum" and may be a careless copy of an abbreviation "som" for Isidore's "somnia". But is more likely that "fumus" is a new choice. There were many available similes for the transience of earthly things (especially in the Book of Job) and when we see the author of the sermon in Cambridge University Library MS I i 1. 33 quoting the Latin phrase "velut umbra" and writing "swa swa axan" in his O.E. version, a change in concluding simile need cause no surprise.

⁵¹ Prosper of Aquitaine (390?—463?) Migne P. L. Vol. 45 col. 1897—98, the chapter "De divitiis". I quote the passage from the O.E. MS C.C.C.C. 190 p. 95 italicising phrases which do *not* appear in Prosper's text as printed in Migne: "*O homo respice te ipsum quia mortalis es quia terra es et in terram ibis. Memento quia pulvis es quia putredo et vermis es. Circumspice eos qui ante te magnis fulsere splendoribus. Ubi sunt qui erant auro gemmisque ornati? Ubi sunt exercituum duces, satrape et tyrrani? nonne omnia pulvis, nonne omnia faville? Respice sepulchra et vide: Quis servus? quis dominus? quis pauper? quis dives? Discerne si potes victum a rege, fortem a debili, pulchrum a deformi. Memor itaque nature si semper fueris non extollaris aliquando.*

Memor autem eris si te respexeris."

This passage is immediately followed by the quotation from Isidore's Synonyma quoted in the preceding note.

⁵² E. Gilson op. cit. p. 15.

⁵³ Twelfth century, ibid. p. 34.

Bethurum is right about the date of C.C.C.C. 190⁵⁴ the identification here ante-dates the Latin chapter by two centuries. The Latin work remains anonymous, but the collection of statements on the transience of life in C.C.C.C. 190 reveals one reason why so many O.E. homilists can extend the "ubi sunt" phrases though the context proves that they draw on one main source.

In one case, MS Bodley 343 Homily XII, the homilist has used two main sources for two separate "ubi sunt" passages in his sermon. The second passage has been discussed above; the first, which occurs in the opening lines of the sermon,⁵⁵ is abridged from a passage in Caesarius of Arles's sermon "De Elymosinis",⁵⁶ a direct address describing earthly decay in the tomb. The paragraph used by the O.E. homilist is also found inserted in the Pseudo-Augustinian Sermo LXVI Ad Fratres in Eremo⁵⁷ though with some variant wording especially in the "ubi sunt" phrases. And, as I have attempted to show elsewhere,⁵⁸ the detailed exemplum in Blickling Homily No X⁵⁹ which includes yet another "ubi sunt" passage, may also derive ultimately from Caesarius's sermon. This exemplum is interesting since it shows a complete re-working and dramatisation of the source⁶⁰ not merely the tautological and mechanical additions of Pseudo-Wulfstan XLIX.

Another passage in Blickling Homily VIII,⁶¹ which is a fairly close rendering of part of Sermo LVIII⁶² ad Fratres in Eremo, seems to be the source for an abridged version collated by B. Assmann⁶³

⁵⁴ Miss Bethurum *op. cit.* p. 916 places it in the period from the end of the tenth century to the beginning of the eleventh century

⁵⁵ Belfour *op. cit.* p. 124.

⁵⁶ Corpus Christianorum, Series Latina, CIII: Caesarius Arelatensis Sermones. Trvrnholti 1953. Sermones I p. 135.

⁵⁷ Migne P. L. 40 col. 1352—3.

⁵⁸ See "The dry bones speak — a theme in some Old English Homilies", which will appear in *J. E. G. Ph.* July 1957.

⁵⁹ "The Blickling Homilies" edit: R. Morris London 1880. The relevant section is p. 111 & p. 113.

⁶⁰ Not demonstrably by the Blickling homilist though it may well be.

⁶¹ R. Morris *op. cit.* pp. 99 and 101.

⁶² E. K. Heningham *op. cit.* p. 299 note 32 has already noticed this identification. Sermo LVIII is in Migne P. L. Vol. 40 col. 1341.

⁶³ B. Assmann, "Angelsächsische Homilien und Heiligenleben" in *Bibliothek der*

from MS Corpus Christi 302 and MS Cotton Faustina A 9. Again the context defines the source since the first section of Assmann's sermon (p. 164 l. 7—p. 167 l. 1) repeats the relevant phrases in Blickling Homily VIII very often word for word. The later sermon abbreviates the “ubi sunt” passage drastically but the remnant clearly echoes the source; Assmann p. 165 l. 35—42: Hwar byð þonne heora wela, þe hi ahtan her on life? *And* hi daeghwamlice gesamnodon ma *and* ma togaedere *and* nystan naenigne ende, hwaenne hi þaet forlaetan scoldan. Hwar com se micela heap, þe him mid ferde *and* ymbe þrunгон? Ealle þas þinc synd fram eagan gewitene, ne hit nu nan þinc þaere sawle ne helped. Ac heora lichaman licgað on eorðan *and* beoð to duste gewordene *and* þaet flaesc afulað *and* wirmum awealleð *and* nyðer aflowed in þa eorðan — — —

The first question is not copied from Blickling Homily VIII but the rest of the passage is remarkably close; Blickling Homilies p. 99 and 101:

— — — oððe eal se wela þe him daeghwamlice gesamnodan ma *and* ma *and* nystan ne ne gemdon hwonne hie þaet eall anforlaetan sceoldan? — — — oþþe hwaer com — — — ealle þa mycclan þreatas þe him mid ferdon *and* embþrunгон? Ealle þa syndon nu from heora eagam gewitene — — — ah heora lichoman licggað on eorðan *and* beoþ to duste gewordne *and* þaet flaesc afulað *and* wirmum awealleþ *and* neðer aflowed — — —

The Latin source of this “ubi sunt” passage however has a wider significance and makes one relevant point for the discussion of the phrases in “The Wanderer”. For this Latin homilist departs from the normal “ubi sunt — ubi est” form of question and provides what may well be the origin of the “formula hwaer com” which Miss Kershaw believes “is not of Latin origin.”⁶⁴ The alternative for “ubi sunt” in Sermo LVIII is “ubi . . . abierunt” in the questions “ubi ergo abierunt illa omnia? ubi pompa, ubi schemata, ubi exquisita convivia?” The Blickling homilist does not follow the nouns slavishly but does translate the verb: “Ac hwyder *gewiton* þa welan etc.”, thus providing himself with one alternative on Latin authority. In

Angelsächsischen Prosa Vol. III Kassel 1889 p. 165. The whole sermon is pp. 164—169.

⁶⁴ Kershaw, *op. cit.* p. 166.

the next sentence he repeats the verb as a direct substitute for "hwaer syndon" where the Latin reverts to "ubi sunt". This practice of variation clearly causes the use of "hwaer com" later where the Latin text omits the verb but understands "sunt-est".⁶⁵ Since "cuman" may have exactly the same meaning as "gewitan" the Latin verb "abire" can easily have been the model for the alternative formula "hwaer com". In other texts it is a substitute for "hwaer is" to translate "ubi est" e. g. the Paris Psalter where the O.E. reads "hwaer com eower halig God" for the Latin "ubi est deus eorum".⁶⁶

Three passages still remain whose sources I cannot identify, one in Blickling Homily V,⁶⁷ one in Vercelli Homily IV⁶⁸ and the lines in "The Wanderer". However in the two homilies the formula is obviously of Latin derivation, as, in both cases, the homilist has used Latin sources including "ubi sunt" questions for other sermons. This leaves "The Wanderer" but the information collected here allows us to consider Miss Kershaw's general remarks from strength.

A priori there are three possibilities for the immediate origin of the "ubi sunt" formula in O.E., from Latin, from the Germanic tradition, or as a native O.E. creation. Miss Kershaw can cite no "ubi sunt" formulae in Germanic languages, and from her discussion of rhetorical questions in general⁶⁹ and references to such distant languages as Hebrew and Sanskrit which can have had no direct influence on O.E. it is clear that she believes this peculiar use of the rhetorical question to be of native growth. Her comment on "hwaer com" bears this out, and her remark that "the tenor of the passage from l. 92—105 is as alien as it could well be from the homiletic passages" further indicates a belief that there is no connection between the poem and the homilies. Of course one would expect the tenor of a lyrical poem to be different from that of a prose

⁶⁵ e. g. O.E. hwaer com seo fraetwodnes heora husa and seo gesomnung þara deorwyrþra gimma; Lat: Ubi ornatus domorum . . . ubi gemnarum ambitio.

⁶⁶ Paris Psalter 78. 10 quoted by F. Klaeber op. cit. p. 260 note 13. Cf. Pseudo-Wulfstan XLIX: "hwaer com worulde wela" for Isidore's "ubi divites mundi" where "est" is understood.

⁶⁷ R. Morris op. cit. p. 59.

⁶⁸ M. Förster "Die Vercelli Homilien" 1. Hälfte Hamburg 1932 p. 98.

⁶⁹ Kershaw *ibid.*

sermon and this last remark is of little consequence against the evidence provided by “The Wanderer’s” companion-piece “The Seafarer”. As shown above the poet of “The Seafarer” knew the same Latin patristic material as found in Pseudo-Wulfstan XLIX though he adapted it to his own purpose in alliterative measure. It is therefore reasonable to assume that “The Wanderer” poet also knew the same kind of works and since he used the “ubi sunt” formula he naturally took it from his reading. But the transient earthly things he describes need derive from no individual source. There is no distinctive style to help define such a source as in “The Seafarer” or general context as in the homilies, and when we recall how most of the homilists re-arranged, omitted, and added names in their “ubi sunt” passages it seems most likely that alliteration and not a source influenced the choice of names in “The Wanderer”. Professor Klaeber has suggested that the classical “ubi sunt” formula is “fitted (in this poem) to a content suggestive of Germanic heroic life”⁷⁰ but I believe that there is nothing distinctive in the list of names to support even this mild compromise. The poet chooses O.E. poetic words and they have a distinctive flavour on that account but the ideas they represent can all be found in “ubi sunt” passages in the popular sources, the works attributed to Isidore and Augustine by the Middle Ages.⁷¹

All the evidence is thus in favour of Latin origin for the “ubi sunt” formula in O.E., and the result supports other suggestions: first, that other stylistic features like the “sum” formula, which “The Wanderer” has in common with Latin texts and O.E. homilies, more certainly derived from Latin; and second, that O.E. homiletic illustrations to passages in the lyrical poems may now indicate definite Latin sources for the poetic ideas.

⁷⁰ Klaeber *op. cit.* p. 259.

⁷¹ e.g. Isidore emphasises the leaders (O.E. *maððumgyfa*) and their glory (O.E. *peodnes þrym*) while *Sermo LVIII ad Fratres in Eremo* mentions the feasting (O.E. *symbla gesetu, seledreamas*) and the drinking (indicated in O.E. *beorht bune*).

APPENDIX

Textual notes to MS Cotton Tiberius A III fol. 102 a—103 a.
(additional comments and corrections to notes by Kluge op.cit.)

1. Kluge p. 473 l. 3; MS: wita þoliað
Lat: tormenta patientur
Read as MS; accus. plur. in "a" occurs in
L.W.S.
2. Kluge p. 473 l. 4; MS: him bið micel aet of (t erased) gesoht.
Lat: multum ab eo quaeritur.
Read: him bið micel aet oft gesoht

The scribe has clearly made a vertical slip here since the incorrect word is directly above another corrupt phrase "ae of gan". The second preposition in the MS, "of", is tautological; and the translator commonly inserts "oft" to modify the Latin statement cf. "oft gedrefed, oft aeblaece, oft raedlice gedrefed" below (Kluge ll. 18, 19, 20) to translate the adjectives "turbidus, pallidus, turbatus" respectively.

3. Kluge p. 473 l. 5; MS: him bið mare ae of gan
Lat: plus ab eo exigitur
Read: aet ofgan.

cf. note 2. "ae" has no meaning in this context and the preposition "aet" commonly follows the pronoun it qualifies.

4. Kluge p. 473 ll. 5, 6; MS: hraedlice bið þolað he hrire
Lat: cito ruinam patitur
Read: hraedlice þolað he hrire

"bið" is a scribal repetition from the preceding phrases, and another vertical slip.

5. Kluge p. 473 l. 7 misreads the second "micelle".
MS: "micelle".
6. Kluge p. 473 l. 8; MS: "fran"
Read: "fram".
7. Kluge p. 473 l. 10; MS: gelo (102 b) licum ligeraescum
Lat: crebris fulminibus
Read: gelomlicum ligeraescum

As Professor O. S. Arngart has kindly suggested, there was clearly an omission of a “linea nasalis” over the “o” of “gelōlicum”.

8. Kluge p. 473 l. 17; “ae” of “aefre” superscript.

9. Kluge p. 473 l. 18; MS: gedrefeð,
Lat: turbidus
Read: gedrefed

cf. ð, d, confusion below, notes 19, 22, 23.

10. Kluge p. 473 l. 23; MS: her
Read: hwaer

cf. “ae” in other examples of “hwaer” in this passage.

11. Kluge p. 473 l. 25 incorrectly states that “ae” of “fraecednisse” is superscript.

12. Kluge p. 473 l. 26 note 5; MS: fela for welum wurdon, inserted
in margin.
Lat: multi propter opes periclitave-
runt

This supports Kluge’s conjecture “forwurdon”.

13. Kluge p. 473 l. 32; MS: gehlyda;
Read: gehlyde, dative after “fram”.

The error is due to scribal repetition of two genitival inflexional endings in “a”, immediately preceding.

14. Kluge p. 473 ll. 33—34; MS: þæt þa welan agniað
Lat: ut qui divitias possident
Read: þæt þa þe welan agniað

Although the definite article may be used as the relative in O.E. the writer’s practice in this text is to use it together with the indeclinable relative particle “þe” (5 examples) or to use the indeclinable relative alone (2 examples).

15. Kluge p. 473 l. 36; MS: woruld witodlice fram Godes
gimene awendað

A word has faded at the end of the first line of fol. 103 a. I think I can read a “z” in a position which would suggest “woruldþinga” (used in this text to translate Lat: “res”), though the resultant O.E. reading is not a word by word translation of Lat: “curae enim rerum ab intentione Dei avertunt”. But the O.E. makes good sense.

16. Kluge p. 473 l. 37; MS: "lufian" has faded but is distinguishable
Lat: amplecti.
17. Kluge p. 473 l. 41; MS: hremininge
Kluge misprints: hreminin~~ge~~
Read: hremminge
cf. Bosworth-Toller Dict. and Suppl. s. v. hremming.
18. Kluge p. 474 l. 44; MS: Beo þu dead middangearde and middangearde þe.
Lat: Esto mortuus mundo et mundus tibi
Read: and middangeard þe.
19. Kluge p. 474 l. 45; MS: swa swa deað
Lat: tanquam mortuus
Read: swa swa dead
cf. notes 9, 22, 23.
20. Kluge p. 474 l. 45; MS: fram awurp
Read: fram þe awurp
cf. awurpp fram þe (Kluge p. 474 l. 43).
21. Kluge p. 474 l. 45; "oferswið þe fram þises lifes lufe"
Lat: "ab affectu vitae istius te separa"
The verb "oferswiðan" (B-T dict.: s. v.) exists but with a meaning (to conquer, vanquish) which is out of place in this context. Professor Arngart suggests "ofsniðan" (to cut off) used figuratively (cf. B-T suppl. s. v. "ofsniðan" II).
22. Kluge p. 474 l. 46; MS: gebyrgið, read gebyrgid,
Lat: sepultus.
cf. notes 9, 19, 23.
23. Kluge p. 474 l. 47; MS: eordlicere, read eorðlicere
cf. notes 9, 19, 22.
24. Kluge p. 473 l. 23; MS: hwaer synd welie middangeardes
Although the MS reading, which makes good sense, is accepted above (p. 28) it is rather certain that the copyist made a vertical slip from "*welie menn*" and we should read "*mihtige*" for "*welie*" to translate Lat: "*ubi potentes saeculi*". Cf. the O.E. interlinear version of Defensor (Rhodes op. cit. p. 215).

NÅGRA SYNPUNKTER PÅ ÄLDRE SVENSK
ÄKTENSKAPSRÄTT

AV

LIZZIE CARLSSON

*Tryckt med anslag från Statens samhälls- och rättsvetenskapliga
forskningsråd*

I.

I Tidskrift utg. av Juridiska föreningen i Finland 1955, s. 416 ff., har professorn i rättshistoria vid Helsingfors universitet Ragnar Hemmer publicerat en skrift »Äktenskapets fullbordan enligt äldre svensk rätt», vilken utgör ett nytt bidrag till den sedan några år mellan honom och mig pågående diskussionen rörande den äldre äktenskapsrätten.

Då jag ännu en gång till granskning upptager Hemmers argumentering, sker det av den orsaken, att tystnad från min sida lätt skulle kunna missförstås. Hemmer har ju fått sitt inlägg publicerat i ett av Nordens ledande organ för juridisk vetenskap. Jag vill emellertid understryka, att då jag i det följande går förbi vissa partier eller uttalanden i Hemmers skrift, detta inte får tolkas som något medgivande eller instämmande från min sida. Det är min förhoppning att framdeles kunna ytterligare klarlägga mina synpunkter och i ett ännu ofullbordat arbete lägga fram det nya material jag samlat till den äldre äktenskapsrättens historia i ett större, icke polemiskt sammanhang — en onekligen mera lockande arbetsuppgift.

För att läsaren överhuvud skall kunna tillgodogöra sig det följande är det nödvändigt att här lämna en sammanfattning av vad diskussionen gäller. Utgångspunkten för densamma är en av mig i denna årsbok (1951) publicerad skrift »Sängledningen. Hednisk-borgerlig rättsakt och kristen ceremoni». Denna avser att ge en kultur- och rättshistorisk överblick över den i äldre germansk äktenskapsrätt centrala företeelse, som jag kallat för sängledningen (identisk med »biläger» enligt Hemmers terminologi).

Denna bestod däri att brud och brudgum på bröllopskvällen i vittnens närvaro intogo den äkta sängen, varigenom äktenskapet ansågs fullbordat och vissa rättsverkningar trädde i kraft. En dylik monografisk framställning av detta rättshistoriskt betydelsefulla ämne har tidigare inte funnits varken i svensk eller utländsk litteratur. Eftersom ämnet är av den omfattning, att det strängt taget borde

ha lagts fram i en större avhandling — vilket jag tyvärr inte haft tillfälle till — snarare än i en tidskriftsuppsats, har en viss koncentration i framställningen varit nödvändig. Det var därför från min sida en medveten strävan att undvika polemik och låta den positiva argumenteringen tala för sig själv samt att — utan att därför avstå från vetenskaplig noggrannhet — inte belasta framställningen med en alltför tyngande notapparat. Då jag menade, att ämnet var så pass fängslande, att det kunde väcka intresse också utanför fackmännens krets, vinnlade jag mig om att göra skildringen så lättläst som möjligt.

Trots detta framställningssätt borde Hemmer ha förstått, att undersökningen grundar sig på djupgående studier i såväl källor som litteratur, och han borde ha tänkt sig för, innan han om mig fällt det förhastade omdömet: »I själva verket har hon inte alls undersökt frågan om bilägrets ursprung som rättsakt, vilket vem som helst finner som läser hennes första skrift» (JFT 1955, s. 416).¹ Att denna skrift in i detalj är noga genomtänkt framgår redan av det förhållandet, att jag — i motsats till Hemmer — under diskussionens gång inte blivit nödsakad att på grund av motpartens gensagor göra några rättelser eller ändringar i framställningen. Vad jag yttrat i denna min första skrift kan jag fortfarande stå för.²

¹ Hemmers första skrift i ämnet, publicerad i Tidskrift utg. av Jur. för. i Finland, citeras i det följande JFT 1952. Mina båda tidigare uppsatser äro tryckta i Vetenskaps-societetens i Lund årsbok och citeras VSLÅ 1951, resp. 1953. Hemmers sista skrift citeras JFT 1955. Då ingenting annat nämnes, avse sidohänvisningarna denna Hemmers skrift. — Översättningen av de svenska landskapslagarna följer i regel Åke Holmbäck och Elias Wessén, Svenska landskapslagar, cit. Holmbäck-Wessén.

² Hemmer har JFT 1955, s. 1 ff. några noter, som sträcka sig över ett flertal sidor och bestå av mot mig riktad polemik. I den mån jag över huvud anser hans synpunkter värda uppmärksamhet, kommer jag att här nedan ta upp dem i annat sammanhang. Hemmer fortsätter emellertid den av honom själv inledda diskussionen kring A. Winroths arbete, Äktenskaps ingående (1892). Angående Winroth (till vilken jag i den första skriften gjort en generell hänvisning) har jag i den andra skriften som svar på Hemmers kritik yttrat, att jag inte haft någon anledning att bemöta eller ens nämna dennes från min avvikande mening, att sängledningen har sitt ursprung i kanonisk rätt, eftersom Winroth inte närmare motiverat sin tes och inte har någon källanalys. Häremot invänder H. nu bl. a., att mitt »uttalande, att han (W.) inte har någon källanalys, är skevt, då han i varje fall hänvisat till arbeten, där sådan förekommer». Jag kan inte annat än förvåna mig över att de fordringar en akademisk lärare i en historisk disciplin ställer på

I uppsatsen har jag först redogjort för den borgerliga rättsakten, sådan den vad svenska källor beträffar möter oss i de svenska landskapslagarna, samt genom citat ur norsk-isländska och tyska rättskällor belyst vilken utomordentligt stor betydelse rättsseden hade också i allmängermansk rätt. Därefter har jag övergått till den kyrkliga ceremonien, *Benedictio thalami*, sådan den skildras i vigselritualen, första gången i ett engelskt ritual, *Rituale Dunelmense*, även kallat Kung Alfreds ritual, senast från o. år 900. Sedermera har jag på denna punkt kompletterat min framställning och framhållit, att *Benedictio thalami* finns redan i ett troligen iriskt ritual från o. år 600.

En dylik sammanställning av den borgerliga rättsakten och den kyrkliga ceremonien har inte heller den — i varje fall inte i fråga om utförlighet och med beaktande av det synnerligen betydelsefulla svenska källmaterialet — någon motsvarighet i litteraturen. Att denna jämförelse är av den största vikt, när det gäller att belysa problemet om sängledningens ålder och ursprung, har — som av det följande skall framgå — helt undgått Hemmer.

För egen del har jag just på denna grund kommit fram till följande slutsats: »Om man bortser från det religiösa inslaget i den kyrkliga ceremonien, är det tämligen klart, att denna företer så starka släktdrag med den gamla germanska rättsakten, att de båda bruken inte kunna ha uppkommit oberoende av varandra. Med tanke på den fasta juridiska utformning, som sängledningen har exempelvis i de

källanalys äro så till den grad anspråkslösa. — För undvikande av missförstånd vill jag framhålla, att W:s avhandling om Äktenskaps ingående säkerligen var ett för sin tid utmärkt arbete, på många punkter vittnande om lärdom och skarpsinne. Det är dock ett översiktsarbete, som i fråga om vissa partier inte gör anspråk på något annat än att i stora drag skissera huvudlinjerna i utvecklingen. Ofrånkomligt är att W:s arbete i flera avseenden numera är föråldrat. Även om man uppskattar W., är därmed inte sagt, att en författare, som inte i likhet med Hemmer så gott som reservationslöst ansluter sig till W., kan anses skyldig att i detalj klagöra, när man är av avvikande mening och motivera *varför* man är det (angående Hemmers inkonsekvens härvidlag jfr nedan s. 54, not 5). Detta skulle ha till följd, att man måste tillämpa samma principer också i fråga om andra lika betydelsefulla, framför allt tyskspråkiga arbeten. Jag misstänker, att ett dylikt förfaringsätt, när det gäller ett så omdebatterat ämne som äldre germansk äktenskapsrätt, skulle ge upphov till inte bara en utan ett flertal avhandlingar.

svenska landskapslagarna, kan man nog utgå ifrån att det är den världsliga akten, som är det primära, och att det är kyrkan, som uppträder som arvtagare till det gammalgermanska rättsbruket.»

Denna min uppfattning föranledde Hemmer till en gensaga, framlagd i hans första skrift (»Om bilägret som akt i äldre svensk äkten-skapsrätt», JFT 1952, s. 329 ff.). Enligt Hemmers mening har förloppet varit det rakt motsatta. Sin slutsats formulerar han på följande sätt: »Den romersk-katolska kyrkan har av brudparets sänggående, vilket saknat betydelse enligt den ursprungliga borgerliga rätten, skapat en kyrklig akt. Under den kyrkliga uppfattningens fortgående inflytande på den borgerliga har den kyrkliga akten (av Hemmer sedermera rättat till »brudparets sänggående», jfr nedan s. 109) småningom tillagts borgerliga rättsverkningar». Hemmer tillägger, att det gemensamma sänggåendet var det enda moment i den gamla borgerliga ordningen, som motsvarade kyrkans uppfattning av äktenskapet såsom en förening av två jämställda individer enligt naturens ordning. Då kyrkan endast yrkade på att ett religiöst moment skulle komma till något redan förut existerande, var detta ej ägnat att stöta på något motstånd från det borgerliga samhällets sida (JFT 1952, s. 339).

Vad de svenska landskapslagarna beträffar ansåg Hemmer sig ha funnit stöd för sin mening framför allt i ett par lagrum i Östgötalagen.

Denna Hemmers skrift föranledde mig att ånyo ta till orda i saken och i ytterligare en uppsats, liksom den förra offentliggjord i denna årsbok (1953), dels visa, att Hemmers slutsatser vilade på felaktiga tolkningar av de åsyftade lagrummen, dels lägga fram nytt material, ägnat att ytterligare underbygga min uppfattning. Denna min uppsats kallade jag »Sängledningen och kanonisk rätt». Eftersom undersökningen gick ut på att visa, att det *icke* fanns något samband mellan rättsakten och kanonisk rätt, har redan titeln en viss polemisk udd, vilket undgått Hemmer (jfr JFT 1955, s. 441, not 64).

I sitt senaste inlägg, den inledningsvis nämnda skrften, har Hemmer — samtidigt som han nödgats göra ett flertal medgivanden — skärpt tonen på ett sätt, som knappast är lämpligt i ett vetenskapligt meningsutbyte.

Detta är alltså utgångsläget för den här föreliggande uppsatsen. Mening står mot mening. Enligt min åsikt äro giftermål, brudfärd och sängledning ett organiskt helt. Giftermål och sängledning äro som rättsakter lika urgamla. Att skilja bort en del, i detta fall säng-

ledningen, skulle innebära en amputation. Jag skall här citera ett uttalande av den tyske rättshistorikern Hans Planitz, vilket helt motsvarar min egen uppfattning: »Wenn man die vielerlei Ehegebräuche, die Mitwirkung des gesamten Kreises der Verwandten, die feierliche Form der Übergabe (giftermålet), die nachfolgende Bettbesteigung im ganzen bedenkt, so zeigt es sich, dass es sich hier um einen einheitlichen formalen Akt handelt, der nur in seiner Gesamtheit gewürdigt werden kann.»³

Enligt Hemmer är det däremot giftermålet, som är den äldsta och ursprungliga rättsakten, sängledningen är ett yngre tillägg, tillkommet genom inflytande från kanonisk rätt. Ett viktigt faktum, som man måste hålla i minnet, är, att detta kanoniska inflytande vad Sverige beträffar måste ha gjort sig gällande redan före år 1220, då den äldsta av landskapslagarna, den äldre Västgöotalagen, kom till. Redan i denna lag finns sängledningen som en fullt utbildad rättshandling. De övriga landskapslagarnas bestämmelser äro härvidlag av intresse endast i den mån de kasta ljus bakåt i tiden eller vittna om en fortlöpande utveckling.

För att underbygga min uppfattning behövs det inga invecklade och tillkrånglade spekulationer, inga omtolkningar av landskapslagarnas lagrum. Det räcker alldeles att hänvisa till lagtexternas egna klara ordalag, som ingenstädes strida emot den mening jag givit uttryck åt. Hemmer däremot står inför en svårare uppgift. För honom gäller det att på konstruktiv väg komma fram till ett äldre skede i rättsutvecklingen, då sängledningen enligt hans mening ännu inte fanns till utan giftermålet var den centrala rättshandlingen, till vilken rimligtvis *alla* rättsverkningar en gång varit anknutna. Detta är i själva verket en övermäktig uppgift. Hemmer nöjer sig därför med att ur lagarnas ordalag söka utläsa, att *vissa* rättsverkningar, i första hand den äkta mannens målsmanskap över hustrun, en gång trätt i kraft så snart giftermålet ägt rum och bruden alltså »givits» åt brudgummen.

Det mål Hemmer satt sig före innebär i själva verket, att han måste pressa in lagbuden i ett på förhand uppgjort schema, ett förfarande, som visar sig omöjligt utan att göra våld på lagtexten.

³ Zeitschr. d. Savignyst. f. Rechtsgesch., Germ. Abt. Bd 46, 1926, s. 547.

Innan jag går vidare, nödgas jag något uppehålla mig vid själva den metod, som Hemmer tillämpar i sina båda skrifter. Eftersom rättshistoria är en historisk disciplin, bör vid forskning i ämnet en historiskt-vetenskaplig metod användas. Ingen lär vilja bestrida, att det inom den historiska vetenskapen är en god regel, att man så vitt möjligt undviker att bygga den ena hypotesen på den andra och framför allt inte bygger upp ett helt system av hypoteser. Om man överhuvud taget skall komma någon vart, när det gäller medeltiden, där vår faktiska kunskap på många områden är så begränsad och där källmaterialet ofta är sprött, kan man visserligen inte alltid strikt iakttaga denna i och för sig goda regel. Men i så fall föreligger risken, att hela byggnaden faller samman som ett korthus, om en enda av premisserna är felaktig. Under alla förhållanden bör författaren klargöra för läsaren, *när* det endast är fråga om ett hypotetiskt antagande.

Emot dessa regler bryter Hemmer genomgående. Han låter den ena hypotesen stödja den andra, tills man har en kedja av enligt min mening svagt underbyggda eller direkt felaktiga hypoteser. Den i ämnet inte tillräckligt väl insatte läsaren genomskådar måhända inte alltid hur skört och bräckligt Hemmers resonemang i själva verket är.

Jag kommer i det följande att exemplifiera vad jag här sagt. Tills vidare skall jag nöja mig med att lämna *ett* exempel på hur långt Hemmer anser sig kunna komma med denna metod. Han uttalar (JFT 1955, s. 454) som sin mening, att giftomannen och hans fränder ursprungligen inte deltog i den högtidlighet, som firades i brudgummens hem efter brudens ankomst.⁴ Med en sådan hypotes har man för längesedan lämnat verklighetens fasta mark och givit sig ut på de lösa spekulationernas gungfly. Enligt landskapslagarnas vittnesbörd var närvaron även av brudens fränder vid bröllopfesten oundgänglig, eftersom fränderna skulle bevittna och vid behov intyga, att brud och brudgum uppfyllt lagens bud och »uppenbarligen» gått i säng samman. Detsamma gällde frändernas vittnesmål angående den morgongåva, varmed bonden »å rätten hinderdag» hedrade sin hustru.

Jag kan i detta sammanhang inte underlåta att påtala vissa brister i Hemmers uppläggning av sitt ämne. Det gäller det omfattande parti

⁴ Jfr ÖL GB 8, som uttryckligen föreskriver, att giftomannen skall inbjudas till bröllopet i brudgummens hem.

av hans senaste skrift, där han behandlar de stadganden i de svenska landskapslagarna, som enligt hans mening äro av intresse för spörsmålet om bilägrets rättsliga betydelse. Läsaren frågar sig hur Hemmer egentligen disponerat sitt ämne, vilka huvudsynpunkter han vill ha fram och vad som är den röda tråden i framställningen.

Då Hemmer vidare gång på gång tillägger mig meningar, som jag aldrig haft, än mindre uttalat och sedan polemiserar mot dessa mina förmenta påståenden, blir ett bemötande av hans skrifter en komplicerad uppgift.

II.

Ett viktigt led i Hemmers argumentering utgör hans åberopande (JFT 1952, s. 336 f.) av tre lagrum i ÖL, nämligen ÄB 8 pr., VB 36 samt GB 9: 1. Han vill med hjälp av dessa styrka sin uppfattning, att bilägret uppkommit genom kyrkligt inflytande, »då alla bestämmelser, enligt vilka äktenskapliga rättsverkningar uppkomma på ett tidigare stadium än genom bilägret, i sin mån tyda på dess senare ursprung».

För att börja med ÄB 8 pr. har Hemmer tolkat detta lagrum så, att bröllopsgästabudet i brudgummens hem i och för sig var en äktenskapsstiftande akt. Vad detta lagrum beträffar har jag (VSLÅ 1953, s. 57 ff.) visat, att Hemmers tolkning är oriktig, och på denna grund betecknat hans slutsats som förfelad. Hemmer ser sig nu (JFT 1955, s. 424, not 20) nödsakad att göra det visserligen något reserverade erkännandet, att min tolkning »rent formellt är riktig». Men är den formellt riktig, så är den det också reellt och Hemmers tolkning felaktig. I sin sista skrift hävdar han inte längre, att bröllopsgillet är en äktenskapsstiftande akt, vilket inte lär kunna innebära något annat än att han måst frångå sin tidigare uppfattning.

Viktigare är emellertid, att Hemmer ur de två andra ovan anförda lagrummen anser sig kunna utläsa, att målsmanskapet över bruden — som ju enligt samtliga landskapslagar (med undantag just av ÖL VB 36) är knutet till bilägret (resp. hemkomsten, jfr nedan s. 60 ff.) — under ett äldre skede i rättsutvecklingen uppkommit redan genom giftermålet. I förbigående anmärkt, är därmed under inga förhållanden bevisat, att bilägret blivit en rättsakt först genom kristet inflytande.

Vad beträffar VB 36 har jag (VSLÅ 1953, s. 60 f.) visat, att Hemmers slutsats, att målsmanskapet en gång varit knutet *enbart* till giftermålet, också den bygger på en felaktig tolkning av lagtexten. Hemmer medger nu (JFT 1955, s. 423, not 17) oförbehållsamt, att så är fallet, och vidhåller inte längre sin tidigare tolkning. Enligt Holmbäck-Wesséns översättning skulle emellertid genom detta lagrum målsmanskapet likväl vara knutet till giftermålet *tillsammans* med vigseln. En närmare granskning av denna översättning är redan av det skälet motiverad, att lagrummet — förutsatt att översättningen är riktig — är det enda i svensk landskapsrätt, där överhuvudtaget giftermål och målsmanskap sammankopplas med varandra. Vi återkomma till saken.

Återstår för Hemmer endast ett av de åberopade lagrummen, nämligen GB 9: 1. Vad detta lagrum beträffar anmärker Hemmer (JFT 1955, s. 421, not 13) på att min närmast föregående skrift inte med ett ord berört innehållet, trots att detta både av honom själv (JFT 1952, s. 337) och Winroth⁵ åberopats som »argument för en äldre ståndpunkt». Vad Hemmer angår, var det för mig omöjligt att tidigare taga upp lagrummet till granskning, eftersom han inte närmare angivit hur han tolkat texten. Då han nu kompletterat sin framställning på denna punkt, skall lagrummet här behandlas. Det lyder: »Brudföraren skall svara för bruden hem till gården. Nu rånas brud från brudfärd; ett sådant rån skall gäldas med full fyrtiomarksbot. Denna skall den bonden hava, som hon har blivit gift och given till».

Hemmer kommenterar på följande sätt:⁶ »Av intresse är först och främst, att den i stadgandet nämnda våldshandlingen betraktas som

⁵ Winroth, a. a., s. 85 f. — Hemmer har gentemot mig med skärpa framhållit »skyldigheten» att ta ställning till Winroth; samma regel gäller tydligen inte för honom själv. I den första skriften nämner han inte med ett ord Winroth i det sammanhang, som ovan avses. Inte heller anser han det i den senare skriften nödvändigt att klargöra för läsaren, att Winroths uppfattning för en gångs skull inte är identisk med hans egen. W. drar alls inte så vittgående slutsatser av lagbudet som Hemmer.

⁶ Till att börja med drar Hemmer av detta lagrum (samt GB 8:2) den slutsatsen, att brudgummen inte medföljde på brudfärden. Eftersom giftermålet enligt ÖL försiggick i giftomannens hem, måste man fråga sig hur detta är möjligt utan att brudgummen medföljde på brudfärden. Det förutsätter ju ett giftermål genom ställföreträdare, ett förfaringsätt, som är främmande för landskapsrätten och för

ett mot brudgummen riktat rån. Detta visar, att giftomannen genom giften hade avstått från det rättsliga herravälde han förut haft över bruden eller från förmynderskapet över henne. I konsekvens härav betraktas brudgummen som målsägare i fråga om rånet.»

I själva verket säger ju lagbudet inte ett ord om förmynderskapet, målsmanskapet över bruden. Att ett brudrov uppfattades som en kränkning mot brudgummen och att därav följde, att boten skulle tillfalla honom, ger en enkel och naturlig förklaring av lagbudet. Om man av det förhållandet, att *hela* bötessumman tillföll brudgummen, anser sig kunna utläsa, att det var han som ägde att föra talan angående brudrånet, så är ju därmed ingenting sagt om målsmanskapet i dess helhet.

Hur skall man med denna Hemmers hypotes angående målsmanskapet kunna förklara bestämmelser i andra lagrum i landskapsrätten, enligt vilka liknande rättsverkningar uppkommo redan under trolovningen? Enligt dessa lagrum (VGL I GB 3; VGL II GB 2; jfr HL ÄB 2) skulle nämligen fästmannen för rån av hans fästekvinna ha rätt till lika stor del av böterna som giftomannen; båda skulle ha full målsägandebot, och båda ägde att föra talan angående kvinno-

svenska medeltidsseder överhuvudtaget. — Det kan ju i detta sammanhang förefalla tämligen betydelselöst, om brudgummen medföljde på brudfärden eller inte. Så är emellertid enligt Hemmers mening inte fallet. Han ägnar åtskilliga sidor åt att reda ut huruvida brudgummen enligt den ena eller andra lagen deltog i brudfärden och åt den därmed sammanhängande frågan, huruvida giftermålet försiggick i brudens eller brudgummens hem, en fråga som enligt Hemmer »är av grundläggande betydelse för vårt ämne». Jfr nedan s. 105 f. Då Hemmers teoretiska spekulationer enligt min mening inte endast äro ämnet ovidkommande utan dessutom på grund av sin verklighetsfrämmande karaktär i och för sig intresselösa, kommer jag inte att gå närmare in på dessa frågor. Jag hänvisar läsaren till Hemmers egen skrift (JFT 1955, framför allt s. 436). Jag skall här endast citera en mening i Hemmers resonemang. Han skriver: »Rent groteskt ter det sig då brudmännen i deras släktings, brudgummens hem, där han eller hans närmaste anförvant är husbonde, även skola bevaka giftomannens intresse.» Brudmännen ålåg det ju att vaka över bruden, enligt vissa lagars uttryckliga föreskrifter ända till det ögonblick, då hon kom i säng med sin husbonde. Härvidlag sammanfölla brudgummens och giftomannens intressen. Hur det för ett realistiskt betraktelsesätt kan te sig »rent groteskt» och framstå som främmande för forngermansk rätt, att brudmännen fullgjorde detta sitt uppdrag också i brudgummens hem, har man svårt att förstå.

rovat. Men detta hindrade ju inte, att giftomannen fortfarande var kvinnans målsman. Det bör än en gång understrykas, att även om man i ÖL GB 9 inlägger tolkningen, att brudgummen var målsägare i fråga om brudrånet, detta icke medförde, att han var kvinnans målsman.

Något stöd för sin teori, att målsmanskapet under ett äldre skede i rättsutvecklingen kunnat övergå till brudgummen redan vid giftermålet, har Hemmer inte kunnat finna i detta lagrum lika litet som i de föregående. I själva verket finns det i landskapsrätten — så vitt jag kunnat förstå — överhuvud taget inte något stöd för hans mening. Den är och förblir en obestyrkt hypotes. Icke desto mindre lägger Hemmer den till grund för vittgående slutsatser.

Hemmer anser sig sålunda kunna konstatera, att man i landskapsrätten vad beträffar mannens målsmanskap över hustrun kan urskilja tre stadier (JFT 1955, s. 435 f.). Det äldsta, enligt vilket detta förmynderskap övergick från giftomannen till brudgummen redan vid giftermålet, skulle, säger han, representeras just av det här senast behandlade lagrummet (ÖL GB 9: 1), alltså ett synnerligen svagt underlag.⁷ Nästa skede i utvecklingen finner man, enligt Hemmer, i UL:s stadgande (ÄB 2: 1), att när bruden kommer *hem* till sin man, då har hon kommit i sin mans vårdnad. Detta visar, säger Hemmer, att giftomannens målsmanskap bibehålles, till dess bruden kommit till brudgummens hem. Dit hör också, menar han, delvis Västmannalagen (ÄB 2: 1). Enligt övriga svealagar skulle — fortfarande enligt Hemmer — målsmanskapet först genom bilägret övergå till den äkta mannen; detta skulle innebära det yngsta stadiet i rättsutvecklingen.

Innan vi uppta till granskning dessa Hemmers konstruktioner, skall emellertid ytterligare en stunds uppmärksamhet ägnas åt det ovannämnda lagrummet ÖL VB 36. Lagbudet lyder i original efter Schlyters edition och i Holmbäck-Wesséns översättning som följer:

⁷ Som framgår av det föregående ansåg sig Hemmer i sin första skrift kunna underbygga sin hypotes angående ett äldre skede i rättsutvecklingen genom åberopande av *tre* lagrum i ÖL. Han har nu nödgats reducera antalet till det minsta möjliga, nämligen *ett*.

Originaltexten.

Vm alla þa saki sum kona gær þa skal hænnu gifta man suara alt þær til hon ær gift. (Rubrik)

Nu alla þa saki sum kona gær mæþan hon ær ogift þa suari hænnu gipta man ælla böte firi hana. æn þo at hon se fæst manne. Baþe han böte ok söke firi hana æn nakuat kan gæras till hænnu; nu siþan uight ær firi kirkiu durum ok gift þa skal hænnu husbonde baþe sökia ok suara firi hana.

Översättning.

Alla de brott, som en kvinna begår, skall hennes giftoman svara för, ända tills hon är gift.

Alla de brott, som en kvinna begår, medan hon är ogift, skall hennes giftoman svara för eller böta för henne. Om hon ock är trolovad, skall han böta för henne och föra talan för henne, om något göres mot henne. Sedan vigsel skett vid kyrkodörren och giftermål hållits, skall hennes make både söka och svara för henne.

Denna tolkning («Sedan vigsel skett ... och giftermål hållits») torde redan före Holmbäck-Wesséns översättning ha varit den allmänt gängse och har också följts av såväl Hemmer som tidigare av mig. Fråga är dock, om den verkligen återger lagbudets mening.

Vådamålsbalken 36 är i själva verket ett crux för den vetenskapliga forskningen. Med den vedertagna tolkningen är det mycket, som inte stämmer. Lagbudet står ju i direkt strid med GB 7, där det heter: »Sedan de äro vigda och de gå båda uppenbarligen i säng samman, vare sig giftermål har skett eller ej, då har hon kommit till alla rättigheter hos honom och han har att både svara och kära för henne.»

I detta lagrum i giftermålsbalken är alltså målsmanskapet över bruden knutet till vigsel och sängledning, i vådamålsbalkens bestämmelse däremot till vigsel och giftermål. Härav följer ju att giftermålet enligt detta senare lagrum ansetts som obligatoriskt, vilket likaså strider mot GB 7, som ju förklarar, att giftermål inte längre är nödvändigt.

Genom att vigseln i Östgötalagen erkänts som obligatorisk hade kyrkan vunnit en i varje fall temporär seger i sin kamp mot det gammalgermanska giftermålet. Denna kyrkans kamp och seger måste för att rätt förstås ses mot en internationell bakgrund; till den saken återkomma vi i det följande (nedan s. 118 ff.). Här räcker det att konstatera, att bestämmelsen i VB 36 jämförd med GB 7 innebar en reträtt från kyrkans sida, ett uppgivande av redan vunna positioner. Vigsel

och giftermål voro enligt kyrklig uppfattning — sådan denna efterhand utformades — oförenliga ting, och att giftermålet enligt GB 7 inte helt eliminerats kan inte uppfattas annat än som en kompromiss, en nödvändig eftergift från kyrkans representanter för att vigseln överhuvud skulle erkännas som rättsakt.

Vi ha i det föregående utgått från den gängse tolkningen av VB 36. I det följande skall läggas fram en tolkning, som utan att göra våld på lagtexten står i god överensstämmelse med giftermålsbalkens bestämmelser.

Då vigseln ersatte det gamla giftermålet, innebar ju detta, att det var prästen och inte giftomannen, som »gav bort», traderade bruden. Vad vårt eget land beträffar veta vi ingenting om hur det i detalj gått till vid vigseln på landskapsrättens tid, då så gamla vigselritual inte äro bevarade. Det finns emellertid utländska ritual, som kunna ge oss upplysning om hur det förfors på andra håll. I franska ritual kan man sålunda följa hur det gamla borgerliga giftermålet i etapper omvandlas till en kyrklig akt och så småningom helt lägges under kyrkans domvärjo. I det äldsta av dessa ritual, från Rennes och daterat till o. år 1000, är det inte prästen, som ger bort bruden, då vigseln skulle ske framför kyrkodörren, utan fortfarande brudens fränder. Prästen *låter* fränderna förrätta giftermålet »som sed är» (*Deinde faciat parentes, sicuti mos est, dare eam . . .*). Först därefter sker benediktionen.⁸

Nästa steg i utvecklingen representeras av ett ritual från Arles från o. år 1300 — alltså kort efter Östgötalagens upptecknande. Enligt detta föregicks den egentliga kopulationen av en särskild akt, som bestod i att brudens far och mor eller någon annan frände fattade henne i handen och överlämnade henne till prästen (*tradant eam sacerdoti*). Först därefter sammanvigde prästen brud och brudgum.⁹

I ett annat ritual från Rouen, också det från tiden o. år 1300, handlade emellertid prästen av egen maktfullkomlighet och över-

⁸ E. Martène, *De antiquis ecclesiae ritibus*, Antuerpiæ 1763, Tom. II, s. 127 f. (Obs. att denna upplaga av Martène är en annan än den av mig i VSLÅ 1951, s. 74 ff. citerade). Om de här behandlade ritualen jfr Emil Friedberg, *Das Recht der Eheschliessung in seiner geschichtlichen Entwicklung*, 1865, s. 60 ff.

⁹ Martène, a. a., s. 130 f.

lämnade som den kyrkans tjänare han var bruden till brudgummen (Tunc sacerdos det eam viro).¹⁰

Samma utveckling kan man följa också i engelska vigselritual.¹¹

Vi övergå nu till Östgöotalagen. I GB 6 få vi veta hur det skulle gå till vid själva vigselakten: »Viger präst och är ej giftomannen tillstädes, då rånar han giftermålet (þa rænir han gipta mala). Då skall han böta fyrtio marker eller styrka med ed av sju präster, att han har vigt med dens samtycke, som är giftoman».

Östgöotalagen ger här uttryck åt samma uppfattning som de franska ritualen: rätten att ge bort bruden tillkom inte prästen utan giftomannen. Som en bekräftelse på att han överlätit sin rätt på prästen skulle giftomannen själv vara närvarande vid vigseln eller också dessförinnan i för prästen lagligt betryggande former överlåta sin rätt på honom.

Vi övergå nu till Vådamålsbalken 36 och särskilt till orden: »nu siþan uight ær firi kirkiu durum ok gift . . .» Om man ordagrant översätter orden »siþan uight ær . . . ok gift» skulle man få följande tolkning: »sedan det är vigt och gift», dvs. bortgivet, sedan bruden givits bort till brudgummen. Men härmed är som framgått av den föregående utredningen inte sagt, att något borgerligt giftermål ägt rum, bortgivandet kan ha skett just genom vigseln, där prästen gav bort bruden. Texten skulle lämpligen kunna översättas sålunda: »nu sedan vigsel skett och bruden blivit bortgiven . . .»

Denna tolkning torde vara oangriplig; den ger en god mening åt lagbudet, och motsatsförhållandet till GB 7 faller bort. Orden »sedan bruden blivit bortgiven» behöva inte ens tolkas så som att detta bortgivande nödvändigtvis skett genom vigseln. Giftermålet var ju inte helt eliminerat och kan ha föregått vigseln, vilket innebar, att giftomannen först gav bort bruden, varefter den kyrkliga benediktionen följde. Meningen skulle då bli denna: sedan vigsel skett och bruden blivit bortgiven, vare sig detta skett genom präst eller giftoman etc. Eller med andra ord detsamma, som i GB 7 uttryckes på följande sätt: »Sedan de äro vigda . . . vare sig (borgerligt) giftermål har skett eller ej . . .»¹²

¹⁰ Ibid., s. 132.

¹¹ Friedberg, s. a., s. 34 ff.

¹² Av lagtextens ordalydelse får man snarast intrycket, att vigseln föregick

Att VB 36 sedan inte upprepar orden »och de gå båda uppenbarligen i säng samman» bevisar ingenting. Detta var ju fastslaget i giftermålsbalken och behövde inte upprepas i vådamålsbalken, som ju innehåller straffrättsliga bestämmelser. Vad lagbudet vill framhålla är endast hur det skulle förfaras, om kvinnan var gift, resp. ogift (med den moderna betydelsen av de båda orden).

Om min nu givna tolkning av lagrummet får anses riktig, faller det sista stödet för Hemmers argumentering angående målsmansskapets anknytning till giftermålet. Han har ju utgått ifrån att giftermålet i varje fall *tillsammans* med vigseln enligt VB 36 skulle vara förutsättningen för målsmanskapet.

Efter denna parentes i framställningen, där tolkningen av ÖL VB 36 behandlats, återknyta vi till Hemmers hypotes angående tre olika stadier i rättsutvecklingen vad beräffar målsmanskapet över kvinnan. Av dessa har redan det äldsta behandlats; vi övergå alltså till mellanstadiet, närmare bestämt UL ÄB 2: 1. Detta lyder: »Nu kommer bruden hem till sin man; då har hon kommit i sin mans vård.» Lagbudet tolkas av Hemmer efter ordalydelsen och uppfattas av honom som om målsmanskapet övergick till brudgummen, då bruden kommit till hans hem. Om denna tolkning är riktig, skulle UL stå helt isolerad inte endast bland landskapslagarna utan också bland medeltidslagarna överhuvud taget, eftersom hemkomsten i dessa ingenstädes spelar någon roll i juridiskt avseende.

Jag har för min del tolkat UL:s bestämmelse som om därmed avses sängledningen och hänvisat bl. a. till Västmannalagen, där motsvarande lagrum har en sådan avfattning, att *hem* måste uppfattas som en synonym till *till hans säng*. Lagrummet lyder (ÄB 2: 1): »Nu kommer bruden *hem* till sin man, då har hon kommit i sin mans vård . . . Brudsvennerna skola svara för bruden *hem* till honom, som skall hava henne, och *till hans säng*».¹³

giftermålet. Detta är emellertid uteslutet. Bortgivandet av bruden — vare sig genom präst eller giftoman — skedde städe *före* benediktionen.

¹³ Hemmer anser, att läsaren genom mitt citat får en oriktig uppfattning av lagbudet, därför att jag inte nämnt, att den närmast föregående meningen har denna lydelse: »Nu dör brudgummen *å väg ute* . . .» För lagbudets tolkning skulle det enligt Hemmer vara av väsentlig betydelse, att *å väg ute* står som motsats till det efterföljande *hem*. Jag kan inte finna annat än att detta är en alldeles ovidkommande

Till hans säng är, säger Hemmer, här inte någon synonym till *hem* utan en tilläggsbestämmelse. Mellan den förra och den senare delen av lagbudet skulle, menar han, finnas en motsägelse, beroende på att den förra delen återgår på UL, den senare på äldre i Dalarna och Västmanland gällande rätt (JFT 1955, s. 429).

Under sådana förhållanden bör ju Dalalagens avfattning av samma lagbud kunna ge oss upplysning. Det lyder (GB 2): »De som rida bruden till mötes, skola föra henne *hem* och svara för all skada, till dess hon kommer *på bolster och lakan*; då har bruden kommit i sin mans vård.» Av detta lagbud framgår ju klart, att det inte är själva hemkomsten som har någon rättslig betydelse, trots att *hem* nämnes på ett sätt som påminner om UL, utan det förhållandet, att bruden kommit *på bolster och lakan* eller som Västmannalagen uttrycker det: *till hans säng*.

Om det förhåller sig som Hemmer menar och den förra delen av Västmannalagens lagbud är hämtad ur UL och den senare ett tillägg, styrker detta ytterligare antagandet, att *hem* och *till hans säng* äro synonymer och under inga förhållanden innebära någon motsägelse. Det visar ju, att den som avfattat lagen, ansett, att *hem* behövt ett förtydligande och så har han tillagt »*hem* till honom, som skall hava henne, och *till hans säng*». Någon motsägelse blir det endast, om man utgår ifrån det som skulle bevisas, nämligen att *hem* bör tolkas efter bokstaven.¹⁴

Att hemkomsten inte haft någon rättslig betydelse framgår också av Södermannalagen GB 3, där det heter: »Brudmännen skola svara för bruden *hem* till brudgummen och *till hans säng*.» Då alltså samtliga svealagar — utom HL, som endast har uttrycket »i säng hos sin husbonde» — nämna begreppet *hem* och alla utom UL på ett sådant sätt, att därav klart framgår, att detta begrepp inte haft någon juri-

synpunkt, så mycket mer som det i det ena fallet är fråga om brudgummen, i det andra om bruden. Inte heller förstår jag, att ett i vissa handskrifter av MESL i motsvarande bestämmelse (GB 6) inskjutet *oc* — som Hemmer menar — skulle spela någon roll för tolkningen (hon heem komber til hans ælla *oc* i siæng meþ honum).

¹⁴ Att Karl von Amira, Nordgermanisches Obligationenrecht, 1882—1895, I, s. 540, givit uttryck åt en uppfattning liknande Hemmers, bevisar naturligtvis ingenting. Amira tar för givet, att *hem* skall tolkas bokstavligt. Detta gör också Karl Lehmann, Verlobung und Hochzeit nach den nordgermanischen Rechten des früheren Mittelalters, 1882, s. 87.

disk betydelse, har man svårt att förstå, att UL *ensam* skulle knyta målsmanskapet vid hemkomsten. Den naturligaste förklaringen är den, att UL:s lagbud endast är att tillskriva en viss knapphet i formuleringen och att lagen underförstår, att målsmanskapet över bruden inträtt först vid sängledningen. Sänggåendet bevarade ju sin rättsliga betydelse ända fram till 1734 års lag, även om de yngre medeltidslagarna förutsätta brudparets första natt tillsammans. Om UL, som spelat en så stor roll, verkligen haft en från alla övriga rättskällor avvikande mening beträffande hemkomsten, borde väl detta ha lämnat något spår efter sig i berättande källor eller annorstädes. Förgäves lär man söka efter en dylik rättsregel, överallt är det sänggåendet som står i centrum, hemkomsten nämnes aldrig.

Som man ser är Hemmers tes, att UL beträffande målsmanskapets anknytning till hemkomsten skulle beteckna ett mellanstadium i utvecklingen, synnerligen svagt underbyggd.

Vi övergå nu till Hemmers teori om ett tredje stadium i rättsutvecklingen, som skulle representeras av »övriga» svealagar, alltså alla utom UL och förra delen av VmL ÄB 2: 1. Vad som härvid omedelbart frapperar är att Hemmer betecknar dessa svealagar som den »yngre» landskapsrätten, de »yngre» svealagarna.

Hemmer hänför alltså till den yngre landskapsrätten också Dalalagen, som till sitt innehåll är så ålderdomlig. Se härom ytterligare i det följande. Detta *yngsta* stadium i rättsutvecklingen skulle enligt Hemmer innebära, att *alla* äktenskapets rättsverkningar äro anknutna till bilägret. För uppställandet av en sådan tes fordras, att man kan visa tre ting: 1) att här överhuvud taget föreligger ett stadium i rättsutvecklingen, som skiljer sig från övriga landskapslagar, 2) att detta stadium är det yngsta, 3) att verkligen *alla* äktenskapets rättsverkningar äro anknutna till bilägret, vilket ju skulle innebära, att giftermålet förlorat sin karaktär av rättsakt.

Hemmers onöjaktiga disposition av sitt ämne gör, att man på skilda ställen i hans skrift nödgas söka efter en dylik utredning, till yttermera visso förgäves. Han slår endast fast, *dels* att här verkligen föreligger ett *yngre* stadium i rättsutvecklingen, trots att exempelvis i ÖL GB 7 såväl målsmanskapet över bruden som de förmögenhetsrättsliga verkningarna voro anknutna just till bilägret, *dels* att i den »yngre» svearätten *alla* äktenskapets rättsverkningar äro anknutna till bilägret.

Inte nog härmed. I stället för att fullfölja dessa tankegångar slår Hemmer in på en rakt motsatt väg och leder i bevis såväl beträffande Dalalagen, Västmannalagen och Södermannalagen som övriga landskapslagar, att ett verkligt äktenskap redan efter giftermålet kommit till stånd.¹⁵

Hemmer vill tydligen genom detta resonemang framhäva, vilken betydelse giftermålet en gång haft på den tid, då det enligt hans mening *ensamt* var en äktenskapsstiftande akt och sängledningen alls inte fanns till. Men då han till grund för denna bevisföring lägger just de lagar och just de lagrum, som enligt hans egen åsikt visa, att äktenskapets *alla* rättsverkningar voro knutna till biläget och giftermålet alltså inte längre spelade någon roll, måste en dylik dualism i tankegången leda till orimliga konsekvenser. Att så också är fallet kommer att framgå av det följande. Då dessa frågor sammanhånga med de utomordentligt intressanta bestämmelserna i de tre nämnda svealagarna angående de s. k. önskebarnen, skall ett närmare studium ägnas dessa lagrum. En viss utförlighet i framställningen är här motiverad — även bortsett från diskussionen mellan Hemmer och mig — eftersom dessa stadganden tidigare inte varit föremål för någon undersökning.

III.

I dessa tre lagar, DL GB 2, SdL GB 3 samt VmL ÄB 2: 1, heter det sålunda, att brudmännen skola svara för bruden från den stund de efter giftermålet tagit emot henne och till dess hon kommit i säng med sin husbonde. Skedde bruden någon skada, så länge hon befann sig i deras vård, skulle böter erläggas dels för kvinnan personligen med 80 marker, den vanliga dråpsboten för kvinna i dessa lagar (alltså dubbel mansbot), dels och därutöver 80 marker för ofödd dotter och 40 marker för ofödd son, de s. k. önskebarnen. Lagbestämelsen innebar, att för dråp å bruden skulle bötas sammanlagt 200 marker.

¹⁵ Detta Hemmers förfaringssätt innebär i själva verket att slå in öppna dörrar, eftersom vederligen ingen *utom Hemmer själv* bestritt, att också giftermålet enligt landskapsrätten var en äktenskapsstiftande akt.

I den följande framställningen förutsätts de yttre formerna för äktenskapets ingående vara följande: brudgummen anländer tillsammans med sina brudsvenner, brudmän, till brudens hem, där hon av giftomannen i högtidliga former »gives» till sin make, det s. k. giftermålet. I samband härmed äger en festlighet, gifterölet, rum. Därefter överlämnas bruden i brudmännens vård och brudfärden, brudens överförande till det nya hemmet, försiggår. I brudgummens hem vidtager ännu ett gästbud, bröllopsmåltiden eller bröllopet i inskränkt mening. På kvällen intager brudparet i vittnens närvaro den äkta sängen.

I fråga om den rent formella avfattningen av lagbuden angående önskebarnen överensstämmer de tre lagarna (utom när det gäller fördelningen av böterna) i stort sett så när som på en detalj. Dalalagen har nämligen en något annorlunda formulering. Eftersom detta lagrum (GB 2) är av den största betydelse för det behandlade ämnet, återges det här i sin helhet:

»Nu är bröllopsöl bryggt och mannen tillreder sin brudfärd. Den förste är brudgummen, den andra är bruden, den tredje brudfrämman, den fjärde redomannen, den femte, den sjätte och den sjunde äro brudsvennerna. Dessa äro alla lysta i frid (þæssum æru hælgh hion, »heliga personer»). Om någon missfirmar dem under denna färd genom sår eller strid eller dråp, skola böterna vara dubbelt så höga som annars. De som rida bruden till mötes, skola föra henne hem och svara för all skada, till dess hon kommer på bolster och lakan; då har bruden kommit i sin mans vård. *Blir bruden dräpt i heligt säte* (i hælghum sætum), då skall för henne gäldas i böter åttio marker, för ofödd son fyrtio marker, för ofödd dotter åttio marker. Dessa böter skola skiftas i tre lotter: en lott tager konungen, en annan målsäganden, den tredje hundaret.»¹⁶

Det är de i texten kursiverade orden: »Blir bruden dräpt i heligt säte», som icke förekomma i de båda andra lagarna. Av denna skiljaktiga formulering drar Hemmer långt gående slutsatser. Han skriver sålunda till att börja med (JFT 1955, s. 436, jfr också s. 432): »DL föreskriver, att böter för önskebarn utgå endast medan hon sitter i brudsätet eller *före* (kurs. här) giften.»

¹⁶ Enligt Torsten Wennström, Lagspråk och lagtexter, 1946, s. 335 skulle termen »hælgh hion» i DL visa, att stadgandet är från relativt sen tid. Subst. hælgh — liksom adj. helagher (i hælghum sætum) — är emellertid ett urgammalt ord, som i begynnelsen inte haft något med kristendomen att göra. Jfr VSLÅ 1955, s. 68, not 32.

Hur Hemmer kunnat komma fram till uppfattningen, att bruden satt i brudsätet endast *före* giftermålet är obegripligt. DL:s bestämmelse: »Blir bruden dräpt i heligt säte» etc. bör lämpligen sammanställas med SdL GB 3, där det heter: »Nu bedja de som äro mannens närmaste fränder om giftermål. Då skall kvinnan gå i brudsätet med sina närmaste fränders orlov. Den som är mest närskyld skall råda för giftermålet eller ock den som har fått hans löfte därtill.» Enligt Hemmers mening skulle bruden tydligen endast för en kort stund sitta i brudsätet för att omedelbart, så fort giftomannen tog till orda för att förrätta giftermålet, avlägsna sig därifrån.

Har man den ringaste förtrogenhet med gammalgermansk rättsymbolik, är det självklart, att bruden satt i brudsätet, »det heliga sätet», under hela den högtidliga akt, som bestod i att hon av giftomannen »gavs» åt brudgummen, dvs. giftermålet, och att det var under detta moment, som hon framför allt skyddades av den högsta frid, som DL överhuvud känner.

Ty just begreppet »säte» spelar en stor roll i rättssymboliken. Då kungens domare, aren, satt i sitt domaresäte, skyddades också han enligt HL (KgB 10) av lagens högsta frid. »Thenna fridh a han i sætu sinu,» heter det. Bonden, som satt på stugubänken, fick inte ens *hotas* till livet, under det att lagarna annars i allmänhet tillämpa principen: »hött är med intet eller litet bött». Av äldre domböcker framgår likaså, att det ansågs som en kvalificerad förbrytelse att skada eller döda bonden, då han satt i sitt eget högsäte. Givetvis gällde detsamma också konungen, då han satt i *sitt* högsäte, konungstolen, tronen. Domaren i sitt säte, bonden och konungen i högsätet, voro heliga och fridlysta personer; att också själva högsätet betraktades som heligt och fridlyst veta vi, och att detsamma gällde om domarens högsäte, domaresätet, torde få anses säkert.¹⁷

Att vi här ha parallella företeelser till bruden i brudsätet, »det heliga sätet», lär inte tarva ytterligare bevis; därav följer, att den förhöjda fridsboten skulle utgå, så länge bruden satt i brudsätet, alltså under hela giftermålet. Då inställer sig omedelbart frågan, om DL:s ord: »dræps kuna i hælghum sætum» verkligen skola tolkas

¹⁷ Jfr för det föregående och följande mina uppsatser Högsätet och hemfriden, Rig 1935, s. 66 ff. och »Utskutstol». En studie i medeltida rättssymbolik, Arkiv för nordisk filologi, 1949, s. 103 ff. samt Karl Olivecrona, Döma till konung, 1942.

så bokstavligt, att därmed skulle avses endast det korta moment i bröllophögtidligheterna, som giftermålets avslutande innebar. Mera sannolikt förefaller det, att uttrycket avser *hela* bröllophögtiden, ända fram till det ögonblick, då bruden kommit »på bolster och lakan». Detta stämmer ju också med lagens bud, att hon ända till dess skulle stå under brudsvennernas beskydd.

I HL ÄB: 2 stadgas det, att för brudrov skall bötas 40 marker »mæþæn hon sitter i fæstum» och dubbelt så mycket »mæþæn hon sitter i brupþænki». Här ställas emot varandra dessa båda begrepp »sitta i fæstum» och »sitta i brupþænki». Eftersom uttrycket »sitter i fæstum», som här användes i överförd bemärkelse, måste avse hela trolovningstiden, måste ju den naturliga slutsatsen bli den, att »sitter i brupþænki» syftar på bröllopsfesten i dess helhet. Detta stämmer också med fortsättningen av lagbudet, där det heter, att för oförrätt gjord mot brudgummen skall bötas dubbelt så mycket som om den vore gjord mot andra gästbudsmän. Denna bestämmelse avser ju utan inskränkning bröllopsfesten i dess helhet, och redan därav följer ju, att detsamma skulle gälla för bruden.

Slutsatsen passar också väl ihop med folkvisornas vittnesbörd. I såväl svenska som danska folkvisor är skildringen av hur bruden ledes till brudsätet och sedan till brudsängen ett med förkärlek utnyttjat motiv. Under iakttagande av formbunden högtidlighet skulle bruden föras till brudstolen. Att denna handling försiggick under solenna former skymtar också i Södermannalagens ord: »þa scal kuna i brupa sæti ganga med orlofwe skylþasta manna hænnær».

Också till denna akt finna vi paralleller i den åldriga seden, att konungen skulle sättas i sitt högsäte eller på en helig sten, en sedvänja, som än i dag är bevarad vid de engelska kungakröningarna.¹⁸ »Dömandet till konung» har otvivelaktigt en stark frändskap med det gamla germanska giftermålet.¹⁹ Båda akterna ha säkerligen en gång haft en rituell innebörd, liksom brudens ledande till det »heliga sätet» eller till den sakrosanta äkta sängen också en gång utan tvivel varit hedniska riter.

För att återgå till folkvisorna var det gillets förnämsta gäster, som skulle leda bruden till brudsätet, och samma personer var det som

¹⁸ Olivecrona, a. a., s. 14 ff.

¹⁹ Ibid., s. 27 ff.

sedan anförtroddes hedersuppdraget att betjäna henne, »bära för henne skänk», som det heter med ett stereotyp uttryck, så länge hon satt i brudbänken. I brudbänken hade hon nämligen sin hedersplats under hela bröllopfesten, »all den dag», »all den långa sommardag», »den långa dag» — för att använda folkvisornas egna ord — ända till dess hon under likaså högtidliga former av samma gäster skulle ledas till brudsängen.²⁰

En av dessa folkvisor skall här citeras; det är visan om Torkil Tronesson,²¹ där det heter:

Satte de den unge brud
opå den brudebänk.
Före gick ridder och svenner,
de buro för henne skänk.

Skänkte de den brune mjöd,
allt med den gode silfskål,
det led fast åt afton,
de skulle till sängen gå.

Och där förde de den unge brud
allt till det brudehus.
Före gingo riddare och svenner,
som bore för henne ljus.

Ledde de den unge brud,
allt till den brudesäng etc.

Mot bakgrunden av den här lämnade utredningen torde det få anses klarlagt, att DL:s ord om dråp å bruden i »det heliga sätet» måste givas en vidare innebörd och syfta på bröllopfesten i dess helhet. Hemmer inlägger som nämnt en helt annan betydelse i lagrummet och anser sig kunna konstatera, att DL på »ett märkligt sätt» avviker från SdL och VmL. Hans resonemang (JFT 1955, s. 432) återges här i sin helhet:

²⁰ Enligt folkvisorna tycks bröllopfesten i sin helhet ha ägt rum i brudgummens hem. — Brudens ledande till det heliga sätet och konungens till en helig sten har en parallell i biskopens ledande till biskopsstolen. Sedan konungen satt honom i hand stav och ring som symboler på hans värdighet, »skal han i kirkiu leþæ ok i biskups stol sætiæ». VGL II Retloseb. 2. Givetvis försiggick också denna akt i högtidliga former. Att biskopssätet ansågs ha en magisk kraft framgår av en skildring hos Saxo; jfr min ovan s. 65 citerade uppsats »Utskutstol», s. 108.

²¹ A. I. Arwidsson, Svenska fornsånger I, 1834, s. 265.

»I fråga om det moment, under vilket dråp å bruden även medför böter för önskebarn, avviker DL på ett märkligt sätt från de båda övriga lagarna. Ehuru även enligt DL brudmännens ansvar för brudens säkerhet utsträcker ända till bilägret, utgå böter för önskebarn endast om dråpet begås medan hon sitter i brudsätet eller med andra ord före det hon av giftomannen traderats. Denna bestämmelse ger uttryck åt en äldre uppfattning, i enlighet med vilken bröllopsfriden inte är utsträckt till bilägret, utan upphör redan genom giften, eller närmare bestämt, att giften betraktas som det huvudsakliga momentet vid äktenskapets fullbordan.»

Den reflexion, som omedelbart inställer sig vid läsningen av detta Hemmers uttalande, är, att om bröllopsfriden inte varade längre än under den tid bruden satt i brudsätet och hon hade sin plats där endast *före* giftermålet, så borde ju bröllopsfriden ha upphört redan *före* denna akt.

Hemmers slutsats, att bestämmelsen »ger uttryck åt en äldre uppfattning», enligt vilken bröllopsfriden upphörde redan i och med giftermålet, har alltså inte ens täckning i hans egna premisser, än mindre i det åsyftade lagrummet. Hans slutsats saknar överhuvud varje stöd i landskapsrätten och kan inte betecknas som annat än ett löst antagande, ett misslyckat försök att pressa in lagtexten i hans på förhand uppgjorda schema.

Den »märkliga» divergens, som Hemmer ansett sig kunna konstatera, mellan å ena sidan DL, å andra sidan SdL och VmL, får betraktas som obefintlig. DL:s ord om dråp å bruden i det heliga sätet innehåller säkerligen inte något annat än vad de båda andra lagarna ansett så självklart, att det inte ens behövde sägas.

I själva verket ha utan tvivel bestämmelserna om den förhöjda friden trätt i kraft redan i det ögonblick, då brudföljet infann sig för att avhämta bruden, och inte som Hemmer (ifråga om SdL och VmL) gör gällande först efter giftermålet. I sin bokstavstroga tolkning av lagtexterna förbiser Hemmer alldeles, att dessa lägga huvudvikten vid brudmännens ansvar för bruden och vid de böter, som skulle utgå under den tid hon befann sig i deras vård. Den säger ingenting om att dessa böter *endast* skulle utgå så länge bruden stod under deras ansvar.

Det finns i SdL (GB 2: 2) en bestämmelse om bröllopsfriden, som direkt strider mot Hemmers tolkning. Den lyder: »Nu kan allt gå väl, brudgummen komma efter sin brud och hans följe med honom; de

skola i frid komma dit och sedan fara därifrån. Brytes något mot deras manhelgd, som dit äro rätteligen bjudna, då skall för dem gäldas dubbel mansbot.»

Detta lagrum, till vilket det av Hemmer åberopade angående önskebarnen direkt ansluter sig, visar, att bröllopsfriden inträdde, så fort brudmännen kommit till brudens hem. Gällde friden för brudgummen och inbjudna gäster, måste den i än högre grad ha gällt för bruden, som under denna tid, då brudrov bevisligen förekommo, stod under lagens särskilda beskydd. Det senast citerade lagrummet stadgar i fortsättningen uttryckligen för dråp å objudna gäster endast enkel mansbot. Om brudens person inte skyddades av bröllopsfriden redan från det ögonblick gästabudet tog sin början utan först sedan hon efter giftermålet överlämnats i brudmännens vård, skulle den absurda konsekvensen bli den, att hon ensam i bröllopskaran skulle jämföras med gäster, som objudna infunno sig på gillet.

Tvärtemot vad Hemmer på annat ställe i sin sista skrift (s. 433) gör gällande, finns det också i götalogarna föreskrifter om förhöjd frid under bröllop. Den äldre Västgötalagen (Mandr. 13) har sålunda den för kunskapen om bröllopsfridens art viktiga föreskriften: »Det är tre gästabud, då man skall böta lika mycket för träl som för fri man: ett är bröllop, det andra giftaröl, det tredje arvöl». Denna bestämmelse i den äldsta av våra landskapslagar vederlägger Hemmers antagande, att enligt »en äldre uppfattning» bröllopsfriden upphörde redan efter giftermålet; här sägs ju uttryckligen, att både giftaröl och bröllopsöl — naturligt nog — skyddades av en förhöjd frid. Det finns inte det ringaste skäl att förutsätta annat än att denna föreskrift ger uttryck åt en allmängiltig uppfattning av bröllopsfriden (jfr också nedan s. 92).

Med det sinne för solenna yttre former, som är så utmärkande för gammalgermansk rätt, har bröllopsfriden säkerligen högtidligen lysts av värden på stället. I Jämtland var det ännu på 1620-talet (Jämtland hörde ju vid denna tid till Norge) sed, att vid bröllop eller andra gästabud frid lystes eller som det också hette »sattes». Om någon ställde till bråk, sedan frid var lyst i gästbudsgården, åberopades detta enligt jämtländska domböcker sedermera inför domstolen som ett gravamen för fridsstörelsen.²²

²² Jämtlands domböcker och landstingsprotokoll I, 1933, s. 8, 49, 57.

Att det här är fråga om en uråldrig, en gång samgermansk sedvänja har man så mycket större anledning att förmoda, som det finns en parallell i lysande av tingsfriden. Enligt gammal germansk rätt skulle domaren vid tingets öppnande under högtidliga former lysa frid över tingsplatsen, en sedvänja, som ursprungligen haft en rituell innebörd.²³ Samhörigheten mellan lysande av tingsfrid och bröllopsfrid framgår redan av det förhållandet, att i norskan samma terminologi användes, nämligen att »sätta frid».

Det är i belysning av denna bröllopsfridens allmänna karaktär man har att se de tre svealagarnas bestämmelser angående böter för önskebarn vid dråp å brud. Genom att Hemmer sett problemen ur en alltför snäv synvinkel har han råkat på villovägar och intolkat i lagarna en mening, som är dem främmande.

Sammanfattningsvis kan framhållas följande. Då Hemmer tyder DL:s ord om bruden i det »heliga sätet» på så sätt, att detta skulle innebära, att bruden satt i brudsätet endast *före* giftermålet, har detta visat sig felaktigt. Den egenartade slutsats han kommer fram till, nämligen att detta i sin tur skulle medföra, att bröllopsfriden upphörde *efter* giftermålet, har inte heller någon täckning i lagtexten lika litet som påståendet, att detta skulle ge uttryck åt en »äldre» uppfattning. Hans teori om att enligt SdL och VmL den förhöjda bröllopsfriden vad brudens person beträffar skulle gälla först efter giftermålet har visat sig direkt strida emot SdL:s allmänna bestämmelser om bröllopsfriden.

Hemmer bygger emellertid vidare på sina felaktiga hypoteser. Hans resonemang skall här in extenso återgivas. Men dessförinnan skall den anmärkningen förutskickas, att enligt SdL målsägandens andel i böterna för önskebarn tillfalla brudgummen. DL och VmL uttala sig endast om den samlade boten för bruden; enligt den förra lagen skulle »målsäganden» taga tredjedelen av bötessumman, enligt den senare »brudens närmaste frände». Detta tolkas av Hemmer — huruvida med rätt eller orätt skall här inte diskuteras — sålunda, att enligt VmL böterna för önskebarnen tillföll brudgummen samt att DL:s bestämmelse i varje fall inte är oförenlig med en dylik uppfattning. Hemmer skriver emellertid (s. 432):

²³ Jan Eric Almquist, Om formerna för tingsfridens lysning i Sverige under äldre tid (Historiska studier tillägnade Sven Tunberg, 1942, s. 61 ff.).

»Enligt Sml och VmL utgå böter för önskebarn vid dråp å brud först efter giften. Detta är ett klart uttryck för tanken, att genom giften rättigheter uppkommit för brudgummen med avseende å bruden, ja, man kunde t. o. m., då böter för önskebarn föreskrivas, säga ett uttryck för tanken, att ett äktenskap redan kommit till stånd — för VmL:s del givetvis under förutsättning att även enligt denna lag brudgummen tillkommer målsägandeandelen i nämnda böter. En motsatt uppfattning framträder däremot då lagarna bibehålla giftomannens målsmanskap för bruden ända till bilägret.»

Hemmer utgår alltså också här (jfr ovan s. 63) i sitt resonemang ifrån att det överhuvud taget är ett problem, huruvida giftermålet är en rättsakt eller ej. Som bevis för att så är förhållandet och att ett äktenskap redan på detta stadium (alltså före sängledningen) kommit till stånd, åberopar han, att enligt de nämnda lagarna böter för önskebarn utgå först *efter* giftermålet (vilket som ovan visats är felaktigt).

Den sista meningen i det ovan citerade uttalandet av Hemmer verkar förbryllande. Med »en motsatt uppfattning» kan ju inte åsyftas något annat än att ett äktenskap *inte* kommit till stånd redan i och med giftermålet. Samtliga de tre av Hemmer kommenterade lagarna bibehålla ju giftomannens målsmanskap över bruden ända till bilägret. Slutsatsen måste ju bli den, att enligt dessa lagar ett äktenskap *inte* kommit till stånd redan med giftermålet, alltså raka motsatsen till vad Hemmer i närmast föregående mening ansett sig ha bevisat.

Då jag vågar ifrågasätta, om den läsare, som inte är synnerligen väl förtrogen med ämnet, överhuvud begriper dessa dunkla tankegångar, nödgas jag med några ord klargöra vad meningen måste vara, så som jag uppfattar Hemmer. Själv har han inte ansett det nödvändigt att härvidlag ge läsaren någon ledning. Hans huvudtes är ju den, att giftermålet (sedan trolövningen ingåtts) ursprungligen var den enda äktenskapsstiftande akten, till vilken alltså *alla* rättsverkningar voro anknutna. Bilägret existerade då inte. Denna akt skapades av den romersk-katolska kyrkan, alltså på ett jämförelsevis sent stadium, och tillades så småningom borgerliga rättsverkningar. Från att ha varit endast en kyrklig ceremoni blev bilägret en borgerlig rättsakt. Det främmande kyrkliga inflytandet har enligt Hemmer här gjort sig gällande på så sätt, att *alla* äktenskapets rättsverkningar, som ju en gång enligt hans mening varit förbundna med giftermålet, överförts till bilägret. Denna utvecklingsprocess föreligger fullbordad i de lagar, som Hemmer kallar de »yngre» svealagarna (samtlige svealagar utom UL).

Jag har ovan påtalat en dualism i Hemmers tankegångar, som måste leda till orimliga konsekvenser. Vilka dessa konsekvenser äro, torde nu vara klart. SdL:s och VmL:s bestämmelser om böterna för önskebarn skulle enligt Hemmer *samtidigt* representera ett äldre och ett yngre stadium i rättsutvecklingen. *Samma* lagrum skulle ge uttryck åt två av Hemmers hypoteser:

1) att äktenskapet är fullbordat genom traditionen av bruden (det äldre skedet i utvecklingen),

2) att *alla* äktenskapets rättsverkningar äro anknutna till biläget (giftermålet skulle alltså ha förlorat sin betydelse av rättsakt: det yngre skedet i utvecklingen).²⁴

Dessa slutsatser äro så mycket mer orimliga som lagtexten är klar, logisk och konsekvent. Det har endast visat sig omöjligt att i densamma pressa in Hemmers hypoteser. Vilken av Hemmers båda hypoteser är det då som är oriktig? Svar: båda. Ty även om giftermålet var en rättsakt, var äktenskapet inte fullbordat genom traditionen av bruden; biläget fordrades också. Den andra hypotesen, att *alla* äktenskapets rättsverkningar voro anknutna till biläget, är också felaktig. Ty redan genom giftermålet hade vissa rättsverkningar trätt i kraft. Giftermål och biläget äro organiskt sammanvuxna med varandra, båda äro till sitt ursprung uråldriga och ha ingenting med kyrkligt inflytande att göra. Hemmers tal om ett »äldre» och ett »yngre» skede i rättsutvecklingen är vad de svenska landskapslagarnas bestämmelser angående biläget beträffar ingenting annat än en konstruktion från hans sida, utan stöd i lagtexten.

Det finns i landskapslagarna en del rättsverkningar, som *aldrig*

²⁴ Att detta verkligen är Hemmers mening framgår också av ett uttalande han gör i annat sammanhang. Han skriver sålunda s. 436 f.: »Då SdL och VmL föreskriva böter för önskebarn först om brud dräpes efter giften, så är även detta ett uttryck för tanken, att genom giften ett äktenskap kommit till stånd. En annan sak är det sedan, att nämnda lagar även innehålla stadganden, som ge uttryck åt en annan uppfattning (målsmanskapets bibehållande för giftomannen ända till biläget).» Denna Hemmers framställning är så till vida vilseledande som den bibringar läsaren den uppfattningen, att det skulle vara fråga om olika stadganden i det ena eller andra fallet. I verkligheten gäller det *samma* lagbud, som exempelvis i SdL (GB 3) har denna avfattning: »Brudmännen skola svara för bruden hem till brudgummen och till hans säng. Sker henne någon skada i deras vård, skall där gäldas böter för född och ofödd, först för kvinnan själv åttio marker, och sedan för två önskebarn, son och dotter» etc.

sammankopplas med bilägret, måhända av det skälet, att det ansetts självklart, att de trätt i kraft omedelbart efter giftermålet. Enligt UL:s giftermålsformulär gifte sig kvinnan till halv säng, vilket innebär, att den äkta sängen inte fick besudlas genom trohetsbrott, varav följde en i varje fall begränsad trohetsplikt också från mannens sida.

Enligt samma formel gifte sig kvinnan »till lås och till nycklar», symbolen på hennes husfruvälde, »husfrudöme». Dessa formelns ord voro på denna naturahushållningens tid vida mer än en tom fras, de hade också en rättslig innebörd. Ty hustrun var det som hade ansvaret för hemmets skötsel och dess tillgångar in natura. Här var hon allenarådande. Vilka konsekvenser det kunde ha, om hon försummade dessa sina plikter och inte vakade över de lås och nycklar hon hade i sin vård, kan man förstå av Västgöotalagarnas bud, att om tjuvgods hittades i de låsta förvaringsrum, dit husfrun hade nycklarna, skulle hon betraktas som tjuv och bestraffas som sådan.

Den verkliga överraskningen i Hemmers resonemang angående önskebarnen kommer emellertid i de båda avslutande meningarna, som ha denna avfattning: »I sin mån äro anförda bestämmelser sålunda belysande för frågan om giftens rättsliga betydelse för äktenskapets fullbordan. De utgöra ett klart argument mot Carlssons uppfattning, att alla äktenskapets rättsverkningar äro anknutna till bilägret» (s. 432).

Om professor Hemmer överhuvud taget än en gång tar till orda i de här diskuterade frågorna, får jag anhålla, att han godhetsfullt *med återgivande av mina egna ord* vill upplysa mig om *var* jag yttrat, att *alla* rättsverkningar voro anknutna till bilägret. Jag har med utgångspunkt från lagarnas egna bestämmelser redogjort för *vilka* rättsverkningar — målsmanskapet över bruden, giftorätten och morgongåvan samt vängåvan till giftomannen — som i den ena eller andra lagen genom sängledningen trädde i kraft. Det är allt.²⁵

²⁵ Det är belysande för hur tillkrånglat och inkonsekvent Hemmers resonemang är, att det är *han själv* som menar, att i den »yngre» landskapsrätten alla äktenskapets rättsverkningar äro anknutna till bilägret. — Hemmers grundlösa påstående, att jag skulle vara av den meningen, att *alla* äktenskapets rättsverkningar voro anknutna till bilägret, resp. vigseln är ett genomgående tema i hans sista skrift. Jfr exempelvis s. 429, not 1, s. 430 första stycket, s. 440 slutet på tredje stycket. På det sistnämnda stället skriver Hemmer: »Enligt Carlssons mening kom

IV.

Då Hemmer i sin sista skrift genomgående talar om »de yngre svealagarna», dvs. yngre än Upplandslagen, bör det understrykas, att detta talesätt är berättigat endast i den mån man *uteslutande* tar i betraktande lagarnas redigering i bevarade handskrifter. Det väsentliga är dock huruvida dessa lagar till sitt *innehåll* äro ålderdomliga eller ej.

I dessa »yngre» lagar ingå just på äktenskapsrättens område element, som bevisligen äro uråldriga och som inte återfinnas i UL.²⁶ För egen del har jag kommit fram till den uppfattningen, att särskilt Dalalagens äktenskapsrätt i fråga om hög ålder inte står tillbaka för någon av de övriga landskapslagarna, också äldre Västgöotalagen däri inberäknad.²⁷ Jag har givit uttryck åt den meningen, att DL:s bestämmelser om brudfärd, sängledning och böter för önskebarn äro helt fria från inflytande från kanonisk rätt och leda sitt ursprung från förkristen tid (VSLÅ 1953, s. 67 ff.). Detta bestrides av Hemmer. Innan vi övergå till dessa spörsmål, kan det emellertid vara lämpligt att undersöka den miljö, ur vilken DL vuxit fram.

De äldsta litterära underrättelser vi ha om Dalarnas befolkning finnas i Sverresagan från slutet av 1100-talet. Åren 1177 och 1178 företog kung Sverre resor genom svenska bygder, däribland också genom Järnbäraland, varmed torde avses Siljansbygden, alltså själva hjärtat av Dalarna. Sagan, som i dessa delar uppger sig ha kommit

ju dessutom äktenskapet ursprungligen till stånd först genom biläget.» — S. 432, not 48 anmärker Hemmer angående bestämmelserna om önskebarnen: »Carlsson har inte alls uttalat sig i frågan om vad av dessa stadganden framgår angående giftens betydelse. Härtill hade hon ju haft anledning även på den grund, att frågan ingående behandlats i Lehmanns a. a., vilket C. med skäl betecknat såsom ett för äldre nordgermansk äktenskapsrätt grundläggande arbete.» Som svar härpå vill jag framhålla, att mina båda uppsatser handla om sängledningen som rättsakt och kristen ceremoni. Jag har aldrig åtagit mig att utreda hela den äldre äktenskapsrätten utom i den mån dess bestämmelser *från mina utgångspunkter* äro ägnade att belysa just denna akt. Att jag inte starkare betonat giftermålets karaktär av rättsakt beror helt enkelt på att det inte fallit mig in, att man skulle behöva särskilt framhålla en så självklar sak.

²⁶ Jag hoppas i annat sammanhang få återkomma till ämnet.

²⁷ Jfr Holmbäck-Wessén, Inledning till Dalalagen och Västmannalagen, s. XIX: »Till sitt innehåll är DL utan tvivel en av våra mest ålderdomliga landskapslagar.»

till under Sverres eget överinseende, förtäljer, att invånarna i Järnbäraland vid denna tid ännu voro hedningar. Hos dem fanns ingen, som visste vad en konungsman (konungens hirdman) var för något. »Det var mycket vanskligt, att färdas fram bland så hembakat folk», berättar sagan.

Det har om Sverresagan uttalats, att den i denna karakteristik träffat något väsentligt i den samhällsstruktur, som var utmärkande för övre Dalalaget medeltiden igenom. Bygden låg fjärran från de stora stråkvägarna och förblev ett genuint bondesamhälle av självägande bönder och med gammalgermansk prägel, som bl. a. tog sig uttryck däri, att dessa trakter ända in i nya tiden så gott som helt förskonades från adelsgoods och därmed sammanhängande godsägärvälde.²⁸

Sådan var alltså den jordmån, i vilken DL har sina rötter. Om denna lag har den utmärkte kännaren av svenska medeltidslagar professor Carl Ivar Ståhle i ett nyligen utkommet arbete som sin mening uttalat, att den i flera avseenden är den ålderdomligaste av våra lagar. Om DL jämförd med övriga svealagar säger professor Ståhle: »Självständigast är Dalalagen — man kanske kan ifrågasätta, om man överhuvudtaget behöver räkna med något inflytande från Upplandslagen — som med sitt enkla, livfulla, starkt rytmiska språk bäst bevarat traditionerna från den gamla muntliga lagsagan.»²⁹ Men just i DL förekomma ju bestämmelserna om böter för önskebarn. I första hand skall därför DL i det följande uppmärksammas.

Hemmer ger uttryck åt en annan uppfattning beträffande DL:s ålder i förhållande till andra landskapslagar. I fråga om lagarnas innehåll hänför han götalogarna till den »äldre» landskapsrätten, DL däremot till den »yngre» (jfr nedan s. 92, not 64). Får man tro Hemmer, skulle Dalarnas utpräglat svenska, konservativa bondebefolkning åtminstone i *ett* avseende ha varit synnerligen känslig för främmande strömningar och detta på ett område, som mer än något annat ingriper i privatlivet, nämligen äktenskapsrättens.

Mot slutet av 1100-talet voro Dalarnas bönder enligt Sverresagans trovärdiga vittnesbörd ännu hedningar. Men något mer än hundra

²⁸ Jfr om Sverresagan Gottfrid Carlsson, Sveriges historia till våra dagar, III: 1, 1941, s. 240 ff.

²⁹ Ny illustrerad svensk litteraturhistoria, I, 1955, s. 50 och 44.

år senare, då DL nedskrevs,³⁰ skulle kristendomen och den kanoniska rättens idéer så ha trängt igenom, att formerna för äktenskapets ingående undergått en genomgripande förändring. Det gammalgermanska giftermålet, som ju enligt Hemmer före kristendomens inträngande var den enda äktenskapsstiftande akten, hade helt skjutits åt sidan. »De gamla benämningarna på äktenskapet, gift, giftermål, göra i själva verket inte mera skäl för sitt namn», säger Hemmer (s. 449). Det kyrkliga inflytandet hade, menar Hemmer, så helt gjort sig gällande, att alla borgerliga rättsverkningar överförts till det enligt hans åsikt av den romersk-katolska kyrkan skapade bilägret.

Hemmer tycks anse, att det någonstädes i svensk historia vid tiden före landskapslagarnas tillkomst går en skarp gräns mellan heden- och kristendom. I själva verket finns det talrika vittnesbörd om hur långsamt de kristna idéerna trängde igenom särskilt i mera undangömda landsdelar. Sålunda visar exempelvis ett studium av Värends domböcker, huru i dessa bygder, kända för sin trohet mot det som var gammal och fornt, hedniska seder och bruk också på det judiciella området levde kvar ännu på 1600-talet.

För att återgå till Dalarnas traditionsbundna bondebefolkning skulle denna även på ett speciellt område visat sig mottaglig för den kanoniska rättens idéer, nämligen i fråga om böterna för önskebarn. Böter för ofödda barn förekomma i svenska landskapslagar också i fråga om snöpfung.³¹ Enligt Hemmers redan tidigare (1928) uttalade mening skulle samtliga dessa bestämmelser gå tillbaka till kanonisk rätt.³² Jag har i min andra skrift (VSLÅ 1953, s. 69 ff.) gjort gällande, att Hemmers tolkning grundar sig på en missuppfattning av den åsyftade kanoniska rättsregeln. Då Hemmer emellertid tillbakavisar min kritik och vidhåller sin tolkning, är det nödvändigt att ta upp hans argument till förnyad prövning.

Det åsyftade lagrummet i den kanoniska rätten har i översättning följande lydelse (angående den latinska originaltexten³³ se VSLÅ, 1953, s. 70): »Om någon för att tillfredsställa sin lust eller sitt hat

³⁰ Holmbäck-Wessén, a. a., Inledning, s. XX.

³¹ ÖL VB 5, DL MB 7, VmL MB 25: 3, SdL MB 10 pr.

³² R. Hemmer, Studier rörande straffutmätningen i medeltida svensk rätt, s. 230 f.

³³ Tryckt i *Corpus juris canonici*, ed. Friedberg, II, sp. 794.

gör något mot en man eller kvinna eller giver honom/henne något att dricka, så att han inte kan avla och hon inte koncipiera eller föda barn, en sådan person skall hållas för dråpare.»

Med utgångspunkt från de svenska landskapslagarna skriver Hemmer: »Lagarnas bestämmelser om böter för önskebarn ha med all sannolikhet tillkommit under inflytande av kanonisk rätt. Enligt denna bestraffas nämligen tillintetgörande av en mans alstrings- eller en kvinnas avlingsförmåga såsom dråp, s. a. s. på det kommande släktet.» Därefter citeras det ifrågavarande lagrummet, och längre fram fortsätter Hemmer: »Det är intressant att iakttaga huru de svenska lagarna på det för dem egna typiska och konkreta sättet omsätta den från kanonisk rätt lånade idén, i det att de rent fiktivt stadga dråpsböter för ett visst antal ofödda barn.»³⁴

Som jag redan tidigare påvisat (VSLÅ 1953, s. 73), har Hemmer inte observerat, att det åsyftade lagrummet har en rubrik, som ställer det i en helt annan belysning än vad Hemmer gör gällande. Rubriken lyder (i översättning): »Den är en dråpare, som gör trolldomskonster eller giver giftdrycker, avsedda att framkalla sterilitet.» Härav framgår ju, att lagrummet alls inte har något att göra med yttre våld som snöpnig eller dråp å brud. Vad särskilt dråp å bruden beträffar är det ju fråga om något helt annat än tillintetgörande av hennes alstringsförmåga; den kanoniska rättsregeln förutsatte ju, att kvinnan fortfarande var vid liv.

Dessa min invändningar avvisas emellertid av Hemmer som ämnet närmast ovidkommande. De svenska lagarnas idéreception av det kanoniska rättsbudet skulle, säger han (s. 435), *endast* avse handlingens *effekt*, dråpet på det kommande släktet. Att lagbudet avser trolldom eller förgiftning skulle alltså inte spela någon roll. Det må vara tillåtet att betvivla, att det i våra landskapslagar, som i så hög grad präglas av *bondens* realistiska rättsåskådning och allmänna livsuppfattning, går att leta upp ett motstycke till dylika hårfina distinktioner och ett sådant abstrakt betraktelsesätt.

Skall Hemmers uppfattning överhuvud taget kunna accepteras, är det emellertid en given förutsättning, att de idéer, som kommit till uttryck i den kanoniska rättsregeln, inte finnas i germanska rättskällor av så gammalt datum, att man i stort sett kan bortse från

³⁴ Hemmer, Straffutmätningen, s. 230 f.

kyrkligt inflytande. Detta är Hemmer också själv på det klara med, och han gör följande uttalande: »Då uppfattningen, att tillintetgörandet av en mans alstrings- och en kvinnas avlingsförmåga innebär så att säga dråp på det kommande släktet, är *okänd för till tiden äldre germansk rätt än svensk landskapsrätt* (kurs. här) men framträder i ett stadgande i kanonisk rätt, som är äldre än de ifrågasvarande i landskapsrätten, ligger väl dock ett antagande, att svensk rätt här influerats av kanonisk rätt mycket nära till hands» (JFT 1955, s. 435).

Hemmers kategoriska uttalande angående den äldre germanska rätten är icke med verkligheten överensstämmande. Tillintetgörandet av en mans alstringsförmåga genom snöpning jämfördes redan i den saliska lagen med dråp och bestraffades med full mansbot, 200 schilling, jämte 9 schilling i läkarebot. Snöpningen är här det enda slag av stympning, som hade så höga böter till följd.³⁵

Vad beträffar tillintetgörandet av en kvinnas avlingsförmåga har den saliska lagen en rättsregel, som visar en påfallande likhet med den ur kanonisk rätt av Hemmer citerade. Lagbudet i den saliska lagen, som jag i min sista skrift (s. 72, not 46) återgivit på originalspråket in extenso men som Hemmer tydligen inte uppmärksammat, lyder i översättning: »Om en kvinna utövar trolldom mot en annan kvinna (enligt en annan handskrift: »giver henne att dricka örter»), så att hon inte kan få barn, skall hon dömas skyldig till 62 1/2 schillings böter.»³⁶

Sammanställer man de olika versionerna i den saliska lagens två handskrifter och jämför dem med det kanoniska lagrummet, finner man, att såväl den gammalgermanska som den kyrkliga rätten rikta sig mot förstörandet av kvinnans avlingsförmåga genom giftdrycker eller trolldom. Även om den saliska lagen inte utdömer full mansbot, är det ju uppenbarligen tillintetgörandet av kommande slakten som beivras.

Hur gammal är då den av Hemmer åberopade kanoniska rättsregeln? Det är ju av ett visst intresse att konstatera, om den är äldre eller yngre än den saliska lagens motsvarande bestämmelser. Den

³⁵ Pactus Legis Salicæ 29: 9 (Germanenrechte Bd I; angående denna utgåva av den saliska lagen se nedan s. 83, not 46).

³⁶ Lex salica, herausgeg. von H. Geffcken, 1898, XIX: 2.

finns upptagen bland Gregorius IX:s dekretaler från år 1234 i den av Friedberg utgivna Corpus juris canonici. Den enda hållpunkten för dateringen har man i den av Hemmer utelämnade rubriken, där man får veta, att den tillkommit på ett koncilium i Worms; året anges inte. Worms var emellertid under medeltiden en vanlig mötesplats för koncilier; denna uppgift visar sig alltså icke tillfyllestgörande. Egendomligt nog söker man i olika aktpublikationer förgäves efter ett dylikt konciliebeslut.³⁷

I detta läge har jag för att få hjälp med dateringen vänt mig till Sacra Congregazione dei Riti i Rom, som visat det största tillmötesgående och i sin tur anlitat professorn i kanonisk rätt vid gregorianska universitetet i Rom R. Bidagor. Den av honom godhetsfullt företagna utredningen (daterad 13 mars 1956) ger till resultat, att problemet kring denna kanoniska rättsregel sträcker sig vida längre än till själva tidsbestämningen och är betydligt mer invecklat.

Professor Bidagor fäster till att börja med uppmärksamheten på att Friedberg i en not betecknat konciliebeslutet som »Caput incertum». Som källor till detsamma anger Friedberg två äldre dekretsamlingar, den äldsta verkställd o. år 906 av Regino (abbot i klostret Prüm, död år 916), den andra o. år 1023 av Burchard (biskop i Worms, död år 1025).³⁸ Texten till det åsyftade kanoniska lagrummet är hos båda dessa författare identisk, utan tvivel beroende på att Burchard begagnat sig av Reginos samling. Anmärkningsvärt är emellertid, att det först är hos Burchard man finner uppgiften, att den tillkommit på ett koncilium i Worms.

Texten hos Regino och Burchard är emellertid *icke* identisk med den av Friedberg återgivna. Möjligen kan denna senare version ha tillkommit på så sätt, att Raimond av Pennaforte, som på Gregorius IX:s uppdrag sammanställde hans dekretaler, ändrat på texten för att få den mera logisk.

Det av Burchard åsyftade konciliet måste alltså ha ägt rum före år 906, då rättsregeln första gången nämnes (av Regino). Det betydelsefullaste konciliet i Worms under 800-talet hölls år 868. Från

³⁷ Det finns sålunda inte upptaget i G. D. Mansis urkundssamling Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio.

³⁸ Dessa båda dekretsamlingar äro tryckta i J. P. Migne, Patrologiæ cursus completus; Reginos i band 132, 1853, Burchards i band 140, 1853. Den åsyftade texten finns bd 132, sp. 301, bd 140, sp. 933.

detta möte föreligger ett beslut, att kvinnor, som göra abort, skola straffas som barnamörderskor. Något beslut identiskt med det som intresserar oss omtalas däremot inte. Professor Bidagor menar, att den i Gregorius IX:s dekretaler återgivna rättsregeln möjligen kan ha tillkommit på så sätt, att Regino kompulerat konciliebeslutet av år 868 och ett lagrum i romersk rätt. Detta senare handlar om hur man skall straffa dem, som göra abort eller ge kärleksdrycker. Professor Bidagor slutar med att understryka, att Friedbergs anmärkning »Caput incertum» är i högsta grad välmotiverad. Han vill dock inte hålla för uteslutet, att konciliebeslutet i Worms kan ha haft föregångare i tidigare koncilier.

Så långt professor Bidagors intressanta utredning. Till densamma kunna fogas åtskilliga kommentarer. Att konciliebeslutet i Worms 868 skulle ha haft någon föregångare, identiskt med det av Hemmer citerade är inte troligt, eftersom rättsregler angående impotens, framkallade genom trolldomskonster, sannolikt först sent kommo in i den kanoniska rätten; första gången dylika häxkonster nämnas i kyrkorättsligt sammanhang är av Hinkmar, biskop i Reims, som levde på 800-talet.³⁹

Att något konciliebeslut i överensstämmelse med det av Hemmer nämnda någonsin fattats, får alltså anses otroligt. Det är att märka, att denna uppgift, som nämnts, första gången påträffas hos Burchard, som gjort sig känd som synnerligen otillförlitlig. Det material, som han övertog från tidigare källor, försågs ofta med falska källuppgifter och lades av honom till rätta, så att det passade hans egen tid.⁴⁰ På liknande sätt arbetade också övriga äldre dekretsamlare. Man gick inte till originalurkunderna, den ene skrev av den andre och ändrade stundom i texten.⁴¹

Så grumlig är alltså den kanoniska rättskälla, som enligt Hemmer skulle ha utövat så stort inflytande på svensk landskapsrätt. Den åsyftade kanoniska rättsregeln, hur apokryfisk den än är till sitt ursprung, upptogs dock bland Gregorius IX:s dekretaler och erhöll därigenom påvlig sanktion. Tidigare än från år 1234 kan den under

³⁹ Joseph Freisen, *Geschichte des canonischen Eherechts*, 1888, s. 341.

⁴⁰ Jfr *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd II, 1931, s. v. *Burchard*, Bischof v. Worms samt Freisen, a. a., s. 4, 417, 421 f. Freisen karakteriserar Burchard som »förfalskare» (Fälscher).

⁴¹ Freisen, a. a., s. 3 ff.

dessa förhållanden inte gärna tänkas ha påverkat svensk rättsutveckling. På Skänninge möte 1248 ålades den svenske ärkebiskopen och hans suffraganbiskopar av den påvliga legaten Wilhelm av Sabina att vid stränga straff inom ett år anskaffa och studera Gregorius IX:s dekretaler.⁴² Större var alltså inte förtrogenheten med denna del av kanonisk rätt inom ledande svenska kyrkokretsar. Att detta åläggande inte haft åsyftad verkan kan man förstå därav, att påven Gregorius X år 1274 klagade över att svenskarna bl. a. på äktenskapsrättens område inte genomfört den kanoniska rättens principer.⁴³

Men enligt Hemmers teorier skulle ett kanoniskt lagrum av tvivelaktigt ursprung några årtionden efter det att detsamma erhållit påvlig sanktion utövat en så stark påverkan på svensk allmoges rättstänkande, att ett flertal lagrum i svensk landskapsrätt tillkommit i anslutning till detsamma. Det är att märka, att intet av dessa lagrum finns i kyrkobalkarna utan i den borgerliga rätten och att intet av dem nämner ett ord om trolldom eller giftdrycker. Inte heller visa de svenska landskapslagarnas bestämmelser om trolldom någon som helst frändskap med det kanoniska lagbudet.

Det lär väl vara mer än en tillfällighet, att just de tre svealagar — DL, VmL och SdL — som innehålla böter för önskebarn vid dråp av brud ha liknande bestämmelser vid snöpning. Några dylika stadganden finnas inte i UL, vilket redan det är ett indicium för att de tre nämnda lagarna här återge äldre rätt. Detta blir än mer sannolikt, om man jämför de tre lagarnas straffhot vid snöpning med UL:s stadganden.

Enligt sistnämnda lag (MB 30) skulle för ett dylikt brott huvudmannen mista båda händerna och hans medhjälpare den ena handen. Huvudmannen och hans medhjälpare skulle dock få lösa sig med böter, om målsägaren var villig därtill, men i så fall ägde den senare att själv bestämma storleken av dessa. Här göra sig alltså två principer gällande, dels talionsprincipen,⁴⁴ dels bötesprincipen. Jämför man med andra svealagar, har endast Hälsingelagen (MB 15) upptagits UL:s bestämmelser. De tre övriga svealagarna stadga endast böter, DL och SdL 160 marker, dvs. fyrdubbel mansbot, VmL 140

⁴² *Diplomatarium suecanum*, I, nr 359.

⁴³ *Ibid.*, nr 577.

⁴⁴ Jfr LVSÅ 1953, s. 71.

marker. I bötessumman ingår boten för önskebarnen, SdL upptar t. o. m. böter för *tre* önskebarn. Principen är vad böterna beträffar densamma som i UL, då böterna ju också där kunde springa i höjden, eftersom målsägaren själv ägde bestämma hur mycket han ville ha. Det nya som kommit till är alltså stymningen, utan tvivel genom inflytande från kyrkan och mosaisk rätt. Här visar sig sålunda en motsättning mellan det *påvisbara* kyrkliga inflytandet och de principer, som enligt Hemmer skulle återgå till kanonisk rätt, ytterligare ett indicium för att Hemmers teori är oriktig.

Som slutresultat kan framhållas följande: Om man överhuvud skall räkna med att ett lagbud, som avser tillintetgörande av en mans eller kvinnas alstringsförmåga genom trolldom eller giftdrycker, skall ha kunnat påverka de svenska lagarnas bestämmelser om böter för ofödda barn — vilket i och för sig är otroligt — så finns i den äldre germanska rätten, saliska lagen, liknande lagrum. Det åsyftade kanoniska lagrummet är med största sannolikhet av yngre datum och dessutom till sitt ursprung tvivelaktigt. Också andra indicier tala emot att något kyrkligt inflytande härvidlag gjort sig gällande. Hemmers teori om den kanoniska rättens betydelse för tillkomsten av de svenska landskapslagarnas bestämmelser om böter för önskebarn torde kunna avföras från den vetenskapliga diskussionen.

V.

Det återstår nu att närmare undersöka i vad mån de svenska medeltidslagarnas bestämmelser om böter för ofödda barn kunna ha sina rötter i gammal germansk rätt. Härvid skola först lagrummen angående dråp å brud uppmärksammas, därefter de som avse snöpfung.

Enligt min mening gå de förstnämnda bestämmelserna, vilka ju medförde förhöjd mansbot för kvinnan, tillbaka till urgamla germanska föreställningar, att kvinna i fruktbar ålder hade ett högre värde än den som inte längre kunde föda barn. Enligt äldre germanska lagar skulle nämligen för dråp å kvinna, som ännu kunde föda barn, högre böter erläggas än för kvinna som av åldersskäl var steril. Under graviditeten stegrades böterna till dubbel och tredubbel mansbot, bestämmelser, som finnas också i svensk landskapsrätt.

ÖL EB 33 stadgar nämligen, att vid dråp å havande kvinna full mansbot skall erläggas också för barnet. Kunde det styrkas, att kvinnan var havande med tvillingar, skulle dubbel mansbot betalas utöver böterna för kvinnan. Jag har vidare framhållit, att det här gäller allmångermanska principer, som kommit till uttryck redan i saliska lagen, och att de alltså inte kunna förklaras genom en hänvisning till den svenska edsöreslagstiftningen med dess bestämmelser om kvinnofriden (VSLÅ 1955, s. 68).

Hemmer är här alltigenom av en annan uppfattning. Enligt den äldre svenska ståndpunkten skulle, säger han, dråp å kvinna inte straffas högre än dråp å man. ÖL:s bestämmelser liksom böterna för önskebarn vid snöpfung och dråp å brud utgöra exponenter för en senare i avskräckningssyfte företagen skärpning av straffrätten (JFT 1955, s. 432 ff.). När svealagarna föreskriva multipler av mansboten, 40 marker, utgör detta ett led i den omvandlingsprocess, som den ursprungliga germanska straffrätten undergick genom den katolska kyrkans och statsmaktens inflytande.⁴⁵

I anledning av denna Hemmers uppfattning finns det skäl att undersöka vad sådan äldre germansk rätt, som verkligen är *dokumenterad*, har att säga i dessa frågor. Den saliska lagen, som tillkommit i början av 500-talet och som i sin äldsta version anses helt fri från kyrkligt inflytande, bör härvidlag få tillerkännas vitsord.⁴⁶

Enligt denna rättskälla var mansboten 200 schilling för en fri frank eller german. Men doldes den döda kroppen hemligen i en brunn eller under vatten eller med grenar eller på annat sätt, stegrades mansboten till 600 schilling, alltså det tredubbla beloppet. Var det dräpta offret en fri kvinna eller en man, som tillhörde den kungliga hirden (in trustee dominica), var mansboten likaså 600 schilling; doldes kroppen i ett sådant fall hemligen, var boten 1800 sch., alltså i det sistnämnda fallet nio gånger enkel mansbot. Samma höga böter

⁴⁵ Hemmer åberopar i detta sammanhang en annan av sina skrifter, JFT 1954, s. 6 f.

⁴⁶ I den år 1935 av K. A. Eckhardt utgivna editionen av saliska lagen har utgivaren uteslutande följt den handskrift, som enligt hans mening är den älderdomligaste och som representerar »die Urfassung». »Hier allein sind die christlichen Nachträge noch nicht in den Text eingerückt», enligt utgivaren. I det följande har denna utgåva, vilken som band 1 ingår i serien Germanenrechte, lagts till grund för framställningen.

måste erläggas, om någon med ett samlat följe (*collecto contubernio*) överföll en person, som hörde till konungens hird, i hans eget hus och dräpte honom där. Dräptes på samma sätt någon, som ej hörde till den kungliga hirden, i sitt eget hus, var boten 600 sch.⁴⁷

Detta gällde alltså dråp (eller mord) på fri man eller fri kvinna. Vad den senare kategorien beträffar är emellertid böteskalan starkt differentierad. Dödade någon en fri flicka, alltså en ogift kvinna, var mansboten 200 sch., detsamma som för man.⁴⁸ Men var det en gift kvinna, som börjat få barn, var boten 600 sch., alltså tredubbel mansbot; först om hon (av åldersskäl) inte längre kunde få barn, sjönk mansboten till det normala, 200 sch. Var hon däremot gravid, stegrades boten till 700 sch. eller tre och en halv gånger enkel mansbot. Dödade någon barnet i moderlivet eller innan det ännu fått namn, i lagen kallat »niodagarsfrist», voro böterna 100 sch.⁴⁹ Också dråp å gosse under tio år eller gosse, som ännu bar håret långt (dvs. ännu ej var vapenför), straffades med 600 sch.⁵⁰

⁴⁷ Pactus Leg. Sal. 41, 42.

⁴⁸ Denna bestämmelse är supplerad ur en annan handskrift.

⁴⁹ Denna bestämmelse, som ju förutsätter, att modern förblir vid liv, är ägnad att belysa det intressanta problemet, huruvida straff för dödande av foster är ursprunglig germansk rätt eller om denna rättsuppfattning är influerad av kristen livssyn. Sannolikt förhåller det sig så, att germansk och kristen rättsåskådning sammanfalla. Intressant är också, att enligt det citerade lagrummet dråp å foster och dråp å barn upptill nio dagar gammalt jämställas. Liknande synpunkter komma fram också i svensk rättsuppfattning under äldre tid. Frågan är emellertid alltför omfattande för att här kunna utredas.

⁵⁰ Pactus Leg. Sal. 24. — Angående bötesskalor, sådana som de här ur den sällska lagen återgivna, skriver Hemmer i annat sammanhang (*Svensk Juristtidning* 1945, s. 250), att »redan Wilda (*Das Strafrecht der Germanen*, 1842, s. 322, 729 f.) har gjort den iakttagelsen, att 'je alterthümlicher ein Recht ist, um so einfacher sind die darin vorkommenden Bussätze' och han opponerar sig bestämt mot uppfattningen, att de framför allt vid misshandelsbrotten förekommande böteskatalogerna voro representativa för germansk rättsuppfattning; han anser dem vara utarbetade i en senare tid av lagkunniga män». Detta Hemmers sätt att citera ett uttalande av Wilda, lösryckt ur sitt sammanhang, är i hög grad vilseledande. De utförliga böteskatalogerna äro typiska för de äldsta germanska lagarna. Wildas uttalande finner emellertid sin förklaring däri, att han utgår ifrån att det är de nordgermanska lagarna, som till sitt innehåll äro de äldsta och som återge den germanska rätten i dess mest ursprungliga form. Om de nordiska lagarna säger han just i detta sammanhang, att i dem »auch hier das germanische in seiner unverkümmerten Form, nicht verdunkelt durch fremde Redeweise, hervortritt».

Den saliska lagens här refererade bestämmelser äro i många avseenden befryndade med svensk landskapsrätt, beroende på att båda ge uttryck åt allmängermansk rättsuppfattning. Den saliska lagens föreskrift, att ett dråp, där den döda kroppen dolts exempelvis i brunn eller vatten, skulle straffas som mord (med tredubbel mansbot), kan sammanställas med DL MB 3: 2, där det heter: »Blir en man dräpt och liket fört i mosse eller kärr eller kastat ut i vatten, ligge han i mordgäld» (dubbla dråpsböter). Bestämmelsen i den sydgermanska folkrätten om hemfridsbrott, begånget med »ett samlat följe», återkommer i svensk landskapsrätts edsöresbestämmelser, exempelvis UL KGB 5 om hemfridsbrott i ont uppsåt, och bör lämpligen sammanställas med ÖL EB 14, där det uttalas, att »förr, innan edsöreslagen gavs, kunde icke en enda man göra hemgång». ⁵¹ Förutgången för hemgången hade alltså tidigare varit »ett samlat följe».

Bestämmelsen i den saliska lagen om tredubbel mansbot för gosse, som bar håret långt (ej var vapenför), återkommer i UL MB 11: 2, där det heter: »Nu är en så ung (och en annan så gammal), att han ej kan bära fulla folkvapen . . . blir en sådan man dräpt, han skall gäldas med dubbel bot». Att dråp å minderårig gosse straffades med förhöjd dråpsbot kan inte förklaras på annat sätt än att hänsyn

Vad Hemmer vill komma fram till är, att HL MB 6: 2, som innehåller en dylik detaljrik böteskala, är av ungt datum. Att i detta sammanhang citera Wildas uttalande är så mycket mer omotiverat som Hemmer för egen del inte delar Wildas åsikt, att de nordiska lagarna återge den äldsta germanska rätten (jfr JFT 1952, s. 330). Man frågar sig under dessa förhållanden vad Hemmer egentligen menar med detta till yttermera visso onöjligt återgivna Wildacitat. — Ett utförligt bemötande av Hemmers uppfattning, att HL MB 6: 2 är av ungt datum, ligger utanför det nu behandlade ämnet. Men eftersom Hemmer här vänder sig mot en av mina skrifter (Högsätet och hemfriden, Rig 1935), kunna måhända några få rader få anses befogade, då jag tidigare inte varit i tillfälle att härvidlag bemöta Hemmer. Han framhåller själv, att detta stadgande i fråga om straffrättslig detaljrikedom är enastående för svensk rätt. Då dylika böteskalor äro typiska för äldre germansk rätt, är redan detta ett indicium för stadgandets höga ålder. Hemmer går vidare med tystnad förbi de viktigaste argumenten för min mening, att HL:s stadgande är av hög ålder, nämligen det intima sambandet mellan den successiva bötesstegringen och stugans ålderdomliga byggnadsätt samt den frapperande överensstämmelse, som härvidlag föreligger med liknande bestämmelser i medeltida schweiziska bystatuter. Från Hemmers utgångspunkter återstår att förklara detta egendomliga sammanträffande, som inte kan bero på en tillfällighet.

⁵¹ Jfr Holmbäck-Wessén, Östgötalagen, s. 49, not 21.

tagits till hans värnlöshet. Denna princip har alltså funnits i germansk rätt oberoende av kristendomen — naturligt nog, då den ur allmänmänsklig synpunkt ligger så nära till hands. Enligt Hemmer (s. 434) är emellertid värnlöshetsprincipen »tydligt influerad av kristet betraktelsesätt».

Av vad ovan anförts framgår alltså, att den saliska lagens allmänna bestämmelser angående dråp förete en stark släktskap med svenska landskapslagar. Då dessutom multipler av mansboten äro vanliga just i den äldsta germanska rätten, har man all anledning att fråga sig, vad det finns för skäl för Hemmers teori, att ett dylikt straffsystem i svealagarna skulle utgöra ett led i en omvandlingsprocess, som den ursprungliga germanska straffrätten undergick genom den katolska kyrkans och statsmaktens inflytande.⁵² Man bör ha i minnet, att utmätandet av dessa väldiga bötessummor grundade sig på principen om ätteboten, ättens kollektiva ansvar för den bot, som en av dess medlemmar vid dråp var skyldig att erlægga. Denna för germansk rättsuppfattning utmärkande princip står i skarp kontrast till den kristna läran om individuellt ansvar och har till förutsättning ett samhälle, där ätten ännu kunde göra sig gällande i förhållande till staten. I den saliska lagen ansågs ätteboten som självklar.⁵³ Den lagstiftning, som, vad vårt land beträffar, *bevisligen* tillkommit på initiativ av statsmakten, edsöreslagstiftningen, tillämpar ju ett helt annat straffsystem — förlust av lös egendom och fredlöshet — samt utgår ifrån den individuella ansvarsprincipen.

Vad som emellertid här i första hand intresserar oss är den saliska lagens föreskrifter angående dråp å kvinna. Här är det inte principen om hennes värnlöshet som tillämpas. Den unga, ännu ogifta flickan skyddades inte av samma böteshot som gossen; detsamma gäller om kvinna som ej längre kunde föda barn. Vid böternas utmätande är

⁵² Då Hemmer JFT 1954, s. 6 f. talar om multiplerna av mansboten i svealagarna, utgår han ifrån 40-marksboten. Eftersom denna senare enligt hans mening är av jämförelsevis ungt datum, blir hans slutsats den, att multiplerna av mansboten också måste vara det. Här föreligga i själva verket två skilda principer, som böra hållas i sär. Grundboten vid multiplicerandet kan ju ursprungligen ha varit en annan än 40 marker.

⁵³ Detta framgår bl. a. av det berömda lagrummet »De chrenecruda». Pactus Leg. Sal. 58.

det hänsynen till kvinnan som bärare av det kommande släktet som är det avgörande, och den multiplicerade boten inträder först sedan hon gift sig och börjat föda barn. Den vanliga boten för kvinna var 200 sch., hade hon börjat föda barn var boten 400 sch. högre. Boten för dödande av foster eller nyfött barn var 100 sch., alltså halv mansbot:⁵⁴ härav kan man sannolikt sluta sig till att bötesstegringen för kvinna i fruktbar ålder i sig innesluter böter för fyra ofödda barn.⁵⁵ Var hon havande, höjdes boten för det barn hon ännu inte burit fram med en halv mansbot.

Men vad innebära dessa principer annat än det som kommit till uttryck dels i svealagarnas bestämmelser om dråp å brud och böter för önskebarn, dels i ÖL EB 33? Överensstämmelsen mellan den saliska lagens stadganden om dråp å gravid kvinna och ÖL:s motsvarande bestämmelser är ju så slående, att den inte behöver närmare kommenteras.⁵⁶ Men också beträffande boten för önskebarnen är det samma princip som tillämpas. I såväl de svenska landskapslagarna som den många hundra år äldre sydgermanska rättskällan är det dråp å kommande släkten som beivras.

Dessa synpunkter har jag redan lagt fram i min närmast föregående skrift, dock endast i kortfattad form och utan att anföra den saliska lagens ordalag. Det bör nämnas, att denna folkrätt inte är

⁵⁴ Om någon oavsiktligt dödade barnet i moderlivet, voro också enligt Edictus Rothari 75 (Germanenrechte 3, s. 27 f.) böterna halv mansbot. Jfr Hemmer s. 434, där han citerar ett uttalande av Wilda angående dödande av foster: »Nach den meisten Rechten wird eine solche Vernichtung der Leibesfrucht als eine geringere Tödtung betrachtet.» Vad som är det betydelsefulla är, att tillintetgörande av fostret överhuvud betraktades som *dråp* (Tödtung), om det sedan var ett *mindre* (geringere) dråp eller inte, är av underordnad betydelse, liksom Hemmers betonande av frågan, huruvida hel eller halv mansbot (eller del därav) utdömdes.

⁵⁵ Om liknande bestämmelser beträffande straff vid snöpfung i ostfrisisk medeltidsrätt jfr nedan s. 93 f.

⁵⁶ Om endast fostret dödades men kvinnan blev vid liv, skulle enligt ÖL VB 14 full mansbot erläggas för barnet. En motsvarande bestämmelse finns i den äldsta, endast fragmentariskt bevarade västgotiska lagen från år 475. Om detta m. fl. lagrum se Gesetze der Westgoten, herausgeg. von Eugen Wohlhaupter, 1936, Germanenrechte, Bd 11, Einleitung, s. XVI samt s. 32. Lagrummet är supplerat ur Lex Baiuvariorum VIII: 19, Germanenrechte, Bd 2, s. 122. Denna överensstämmelse i rättsuppfattning mellan ÖL och västgoternas lag visar klart sambandet mellan svensk landskapsrätt och äldre germansk rätt på detta område.

ensam om ifrågavarande rättsregler, de finnas också i andra äldre germanska lagar.⁵⁷

Låt oss nu höra, vilka invändningar Hemmer har att komma med — utöver vad som redan anförts! Först och främst framhåller han (s. 434), att det endast är »en liten bråkdel» av de germanska rättskällorna, som stå på den av mig nämnda ståndpunkten, nämligen att förhöjda böter utgingo för dråp å kvinna i fruktbar ålder eller under graviditeten. Detsamma är, framhåller han, förhållandet beträffande de svenska landskapslagarna. Det är tydligen Hemmers mening, att hela mitt resonemang faller på dessa fakta.

Hur verklighetsfrämmande detta Hemmers aritmetiska tänkande är och vilka absurda konsekvenser ett dylikt betraktelsesätt leder till, är lätt att visa.

Det område, som under tidig medeltid hade en germansk befolkning, var ju geografiskt av betydande utsträckning och beboddes av skilda stammar. Det är naturligt, att i fråga om den ena eller andra stammen olika influenser ha gjort sig gällande, från romersk rätt, från kristendomen, från angränsande icke-germanska folk, och att därigenom ur rättssatser, som en gång varit gemensamma, en differentierad rätt uppkommit. Av orsaker, som för oss äro oåtkomliga, kan det förhålla sig så, att gammal rätt och gamla seder kunna ha bevarats i en stam, medan de försvunnit hos en annan. Söker man efter den svenska landskapsrättens rötter i allmångermansk rättsåskådning, bör det väl vara en självklar sak, att det är *likheterna*, som äro av central betydelse, inte *olikheterna*.

I sina försök att bortförklara sambandet mellan svenska landskapslagar och äldre germansk rätt överbetonar Hemmer de skiljaktigheter som finnas och tycks mena, att om överensstämmelsen inte är så gott som hundra procentig — och alltså omfattar i det närmaste alla andra germanska lagar — är den utan intresse. Utmärkande för Hemmers arbetsmetod är också, att han i stället för att själv undersöka källorna nöjer sig med auktoritetstrogn hänvisningar till litteraturen.

Antag att det finns *ett* enda lagrum i svensk landskapsrätt, som uppvisar en påfallande överensstämmelse med måhända *ett* enda

⁵⁷ Jfr härom Jacob Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer, fjärde uppl., 1899, I, s. 559 ff.

lagrum i en flera hundra år äldre sydgermansk rättsskälla!⁵⁸ Enligt den av Hemmer tillämpade metoden måste detta ju vara något fullkomligt betydelselöst, då det ju i båda fallen rör sig om minsta möjliga bråkdelen av det traderade materialet.

I själva verket lär det väl vara så, att en dylik överensstämmelse, som på grund av avståndet i tid och rum omöjligt kan förklaras genom direkt påverkan, måste bero på att här föreligger relikter av en rättsåskådning, som en gång varit allmänt spridd.

Dessutom förhåller det sig i detta särskilda fall alls inte så som Hemmer gör gällande; det är *icke* »en liten bråkdelen» av de *äldsta* germanska lagarna, som utdöma förhöjda böter vid dråp å kvinna i fruktbar ålder eller gravid kvinna. Det är ett flertal lagar, som ha dessa bestämmelser, vartill kommer, att principen kan finnas latent också hos de lagar, som föreskriva högre böter för kvinna — oberoende av ålder — än för man.⁵⁹

Det skulle under sådana förhållanden vara av underordnat intresse, om — som Hemmer uttrycker saken — övriga nordiska lagar, danska, norska och isländska, lämna mig »i sticket» beträffande strängare straff för dråp å kvinna än för man. Det är för övrigt inte denna princip, som här närmast intresserar oss. Det är i första hand inte skillnaden mellan böter för man resp. kvinna saken gäller utan den förhöjda boten för kvinna i fruktbar ålder eller gravid kvinna jämförd med den för övriga kvinnor. Och på denna punkt lämna mig inte övriga nordiska lagar »i sticket».

Grágás har nämligen ett intressant lagrum, som står i bästa överensstämmelse med ÖL:s stadgande om dråp å havande kvinna. Detta lagrum lyder i översättning: »Om en kvinna, som är havande med levande foster, blir dräpt, då är det två dråpssaker och saken om barnets dråp skall behandlas som andra dråpssaker.»⁶⁰

Enligt Hemmer är emellertid den i jämförelse med dråpsböterna för man förhöjda boten för kvinna en princip, som först sent kommit in i svensk landskapsrätt, vilken härvidlag tagit intryck av kristendomens hänsynstagande till hennes värnlöshet (JFT 1955, s. 433 f.).

⁵⁸ Att det verkligen finns sådana, efter allt att döma tidigare inte uppmärksammade analogier hoppas jag bli i tillfälle att visa i ett kommande arbete.

⁵⁹ Jfr Grimms ovan, s. 88, not 57, citerade framställning.

⁶⁰ Grágás, V. Finsens utgåva, del 3, 1870, kap. 95, s. 171.

Han framhåller som sin mening, att det »är rätt tydligt, att ÖL, som för dråp å kvinna inte föreskriver strängare straff än för dråp å man, representerar den äldre svenska ståndpunkten.»

Som jag redan framhållit är det inte denna princip det här i första hand gäller, men eftersom Hemmer dragit in frågan i diskussionen och den i och för sig är av intresse, kan den förtjäna en stunds uppmärksamhet.

ÖL utgår visserligen från grundprincipen, att boten för dråp å kvinna är densamma som för man, men den är å andra sidan den enda av landskapslagarna, som stadgar förhöjd mansbot för havande kvinna. Undersöker man de övriga lagarnas bestämmelser, finner man, att alla utom HL tillerkänna kvinnan ett högre rättsskydd än mannen i fråga om dråp. Samtliga andra svealagar — alltså även UL — stadga dubbel mansbot för kvinna jämfört med man. Härtill kommer en betydelsefull bestämmelse i VgL I. Det heter där i balken om Urbotamål, att det är nidingsverk att dräpa en kvinna. Dråp å kvinna hörde alltså till kategorien nidingsverk och urbotamål, som straffades med fredlöshet och egendomsförlost.

Det hör till saken, att i VgL I dråp å kvinna sammanställes med dråp i bad eller badstuga eller å den som gör sitt tarv, alltså situationer, där den överfallnes värnlöshet gör dråpet till en särskilt skamlig förbrytelse. Var i *källorna* finner man stöd för uppfattningen, att värnlöshetsprincipen i den äldre svenska lagstiftningen uppkommit först genom kristendomens inflytande? Balken om urbotamål hör säkerligen till de ålderdomligaste delarna av denna vår äldsta lag.⁶¹

I den yngre Västgöotalagen (Urb. 2: 5) hänföres dråp å kvinna likaså till nidingsverken men kunde enligt denna lag sonas med böter, 54 marker, vilket utgjorde mer än dubbel mansbot (enkel mansbot var ursprungligen 21 marker; Dråp.b. 5).

Sammanställer man landskapslagarnas bestämmelser om dråp å kvinna, finner man alltså, att den i fråga om redigeringen äldsta av lagarna, äldre Västgöotalagen, som tillkommit före edsöreslagstiftningen, föreskriver det strängaste straffet för dråp å kvinna, under

⁶¹ Jfr Natanael Beckman, Ur vår äldsta bok, 1912, s. 76: »Stadgandena om urbotamål tillhöra, om man får döma av stilen, de äldsta partierna i lagen.» Jfr också Holmbäck-Wessén, Äldre Västgöotalagen, s. 71.

det att Helsingelagen, som i samma avseende är den yngsta, är den enda, som inte i någon form upptar dylik förhöjd bot. Edsöreslagstiftningen, som ju bevisligen representerar ett ungt tillskott i landskapsrätten, upptar i bestämmelserna om kvinnofrid kvinnorån och våldtäkt, icke dråp. Härtill kommer, att principen om starkare rättskydd för kvinna i fråga om dråp — det må vara oberoende av ålder eller endast under fruktbar ålder eller graviditet — är en vanlig regel i den äldre germanska rätten.⁶² Under sådana förhållanden lär det inte vara fullt så »tydligt» som Hemmer påstår, att denna princip först sent kommit in i svensk landskapsrätt. Alla sannolikhetsskäl tala för att detta är den *äldre* principen.

Enligt Hemmers fortsatta resonemang äro böterna för önskebarn i svealagarna — när det gäller dråp å brud — odugliga som underlag för allmänna slutsatser om hur dråp å kvinna såsom sådant bestraffades under förkristen tid, eftersom böterna »i varje fall delvis äro ett straff för kränkning av bröllopsfrid». Jag kan inte finna annat än att denna Hemmers invändning är irrelevant, eftersom det betydelsefulla är, att lagbuden fått denna säregna utformning med böter för ofödda barn i stället för att endast innesluta en förhöjd bot för kvinnan personligen.

Hemmer fortsätter emellertid (s. 433, noten):

»Av dessa stadganden kan man överhuvud endast draga några slutsatser om åldern hos sådana böter för önskebarn, som jämväl utgöra straff för kränkning av bröllopsfrid. Förutom att böter för önskebarn, såsom nämnts, överhuvud inte förekomma i annan germansk rätt än svensk, tala andra vägande skäl mot att böter för önskebarn, som jämväl utgöra straff för kränkning av bröllopsfrid skulle härstamma från förkristen tid. Den äldre svenska landskapsrätten, götarätten, saknar helt och hållet bestämmelser om strängare straff för våldshandlingar under bröllop.» Detta senare förhållande skulle, menar Hemmer (s. 435, noten), tyda på att »bestämmelserna härom i svealagarna inte äro gamla».

⁶² *Lägre mansbot för kvinna än för man* stadgar Sachsenspiegel III: 45: 2 och Schwabenspiegel, Landrecht 255 (ed. Wackernagel). Utan att uttala någon egen mening i saken vill jag nämna, att K. Weinhold i sitt för den germanska kvinnans äldre historia klassiska arbete *Die deutschen Frauen in dem Mittelalter*, 1897, I, s. 183, ger uttryck åt uppfattningen, att då dessa tyska rättskällor (från 1200-talet) endast tillerkänna kvinnan halv mansbot, detta beror på inflytande från den kyrkliga åskådningen, att kvinnan till följd av Evas syndafall var en lägre stående varelse, som också rättsligt därigenom förlorade i värde. Under alla förhållanden bör hänsyn tagas till att dylika strömningar funnos inom kyrkan.

Dessa få rader innehålla två oriktiga påståenden. Hemmer hänvisar ju här själv till ett av honom några rader tidigare gjort uttalande (»såsom nämnts»), som skulle innehålla, att böter för önskebarn överhuvud inte förekomma i annan germansk rätt än svensk. I själva verket har Hemmer där fäst uppmärksamheten på att böter för önskebarn förekomma också i »ostfrisisk senmedeltidsrätt». Alltså finnas böter för ofödda barn (termen »önskebarn» användes inte i dessa rättskällor) också enligt Hemmers mening i annan germansk rätt än svensk. Det andra oriktiga påståendet är, att götarätten helt saknar bestämmelser om bröllopsfrid. Som redan ovan (s. 69) framhållits, innehålla västgöotalagarna dylika bestämmelser. Bröllopsfriden finns dessutom latent också i götarättens bestämmelser om den ömsesidiga lejd, »grid» som skulle utväxlas, innan brudföljet red in på brudens fädernegård.⁶³ Den som bröt den givna »griden» — ett ord som till sitt innehåll är närbesläktat med »frid» — var en niding och bestraffades som sådan, enligt äldre Västgöotalagen (Urb. 2) med egendomsförlust och fredlöshet.⁶⁴

Några vägande invändningar emot uppfattningen, att böterna för önskebarn, när det gäller dråp å brud, ha sina rötter i gammal germansk rätt, har Hemmer inte kunnat förebringa. Vi övergå nu till en fördjupad undersökning angående motsvarande bestämmelser vid snöpning. Såsom ett argument emot min uppfattning, att stadgandena om önskebarn äro äldre än kristendomen, anför Hemmer, att de förutom i svensk medeltidsrätt »inte förekomma i annan germansk rätt än i ostfrisisk senmedeltidsrätt».⁶⁵ En närmare granskning av dessa »senmedeltida», av Hemmer i förbigående i helt annat syfte nämnda källor, ger till resultat, att här finns ett starkt indicium *emot* den mening, för vilken Hemmer så energiskt gjort sig till tolk.

Det är ju en känd sak, att just i Ostfriesland ålderdomliga rätts-

⁶³ VgL I GB 9; VgL II GB 16; ÖL GB 8: 2.

⁶⁴ I sitt ovan citerade uttalande förutsätter Hemmer som självklart, att götarättens bestämmelser äro äldre än exempelvis DL:s. På samma sätt förhåller det sig med Hemmers förmodan (s. 435, noten), att böterna för önskebarn äro äldre vid snöpning än vid dråp å brud. I det förra fallet förekomma de nämligen »redan i ÖL», säger Hemmer. Också här utgår Hemmer ifrån, att DL är att hänföra till den *yngre* landskapsrätten. Jfr ovan s. 75.

⁶⁵ Hemmer hänvisar här endast till R. His, Das Strafrecht der Friesen im Mittelalter, 1901, s. 300.

regler bevarat sig bättre än på andra kontinentalgermanska områden. Förutsättningen härför var, att landet, som stod i ett mycket löst förhållande till Tyska riket, inte hade någon furstemakt, som uppifrån reglerade rättsväsendet. En bondedemokratisk samhällsstruktur kom att sätta sin prägel på rättsförhållandena.

Hemmer kallar som nämnt de ostfrisiska rättskällor, där böter för ofödda barn nämnas, för »senmedeltida». En av dessa rättskällor, som upptager bötestaxor från Hunsingo i provinsen Groningen, torde vad största delen av innehållet beträffar hänföra sig till 1000- och 1100-talet. *Senmedeltida* äro de alltså ingalunda.⁶⁶

I de nämnda bötestaxorna heter det, att om en man blir sårad i sina genitalier, så att han inte kan avla barn, skall härför bötas nio gånger mansboten.⁶⁷ I en annan rättskälla återkommer samma stadgande mera utförligt formulerat. Det heter där, att om en man såras på förutnämnt sätt, skulle härför bötas nio gånger mansboten för de nio barn, som han skulle ha kunnat avla. Hade han redan barn, skulle mansboten för dessa räknas bort.⁶⁸ Med denna sistnämnda bestämmelse kan man jämföra DL:s stadgande (MB 7), där det i detta sammanhang talas om böter för ofödda barn endast om mannen är *ogift*. Att förstöra den ogifte mannens möjlighet att avla barn (»glatar þær ubornum») och därigenom säkra ättens fortbestånd ansågs som en särskilt skändlig förbrytelse.

Dylika bestämmelser återkomma i ett flertal av de ostfrisiska provinsialrätterna, till sin allmänna karaktär påminnande om de svenska landskapslagarna. I en av dessa — från 1300-talet — heter det, att om en man såras i sina genitalier, så att han inte kan avla barn, har han rätt att föra talan för tre »onnameda morth»: för tre mord, vilkas offer inte kunna närmare anges, dvs. de tre barn, som mannen skulle ha kunnat avla.⁶⁹ Här föreskrevs alltså tredubbel mansbot för snöpfung eller liknande sårsmål. Man observerar, att i

⁶⁶ Se härom His, a. a., s. 6.

⁶⁷ Oude friesche Wetten, utg. av M. de Haan Hetteema, I 1846, s. 51. Bötestaxorna äro tryckta också i Karl von Richthofen, *Friesische Rechtsquellen*, 1840; den här citerade bestämmelsen s. 332. Samma bestämmelse finns i *Het Fivelingoer en oldampster Landregt*, utg. av M. de Haan Hetteema, 1841, s. 107.

⁶⁸ Richthofen, a. a., s. 224 f.

⁶⁹ Richthofen, a. a., s. 456 f. Ang. tolkningen av lagbudet se samme förf., *Alt-friesisches Wörterbuch*, 1840, s. v. *unnamed*.

de ostfrisiska rättskällorna dödandet av ofödda barn kallas *mord*, icke dråp.

Av stor betydelse för belysande av det här behandlade problemet är, att i den äldsta angelsaxiska lagen, AEthelberths lag från början av 600-talet, snöpnigen bestraffades med tredubbel mansbot.⁷⁰

Det lär svårligen kunna bestridas, att här citerade ostfrisiska lagrum ha en ålderdomlig prägel och ge uttryck åt gammalgermansk ättekänsla med dess omtanke om ättens fortbestånd genom kommande släkten. Frändskapen med de svenska landskapslagarnas bestämmelser om önskebarnen och äldre germanska lagars skärpta straffhot för dråp å kvinna i hennes egenskap av nya släktens bärare är omisskännlig. Utan tvivel representerar svensk och ostfrisisk medeltidsrätt härvidlag relikter av åldrig germansk rättsåskådning.

VI.

Hemmers arbetsmetod, sådan den framträder i hans båda skrifter, kännetecknas av hans förkärlek för vissa doktriner. En av dessa doktriner är »det allmänt erkända faktum», att kvinnan enligt äldre germansk rätt endast är ett objekt för äktenskapsavtalet. En annan av Hemmers doktriner är, att bilägret är ett uttryck för den kristna uppfattningen om makarnas rättsliga jämställdhet. Eftersom den sista doktrinen inte stämmer med den första, anser Hemmer, att den givna slutsatsen är den, att bilägret är ett främmande element i germanskt rättssystem och har uppkommit genom kyrkligt inflytande.

Som jag tidigare (VSLÅ 1953, s. 53) framhållit, är talet om kvinnan som enbart objekt vid äktenskapsavtalet en modern teori; fråga är, om inte denna tes genom sin ensidigt juridiska utformning är ägnad att ge en förenklad bild av verkligheten. Den friborna kvinnan har i varje fall här i Norden under historisk tid *i realiteten* aldrig varit ett »objekt», en »sak» — det förutsätter ju att hon haft en trälinnas ställning — varken när det gäller äktenskapshandel eller eljest. Hennes rättsliga förhållanden under tidig medeltid böra bedömas inte från moderna utgångspunkter utan mot bakgrunden av ättesamhällets från det nutida statssamfundets helt skilda struktur. Betraktad ur den synvinkeln är en tes sådan som: »kvinnan är i den äldre

⁷⁰ Die Gesetze der Angelsachsen herausgeg. von F. Liebermann, I, 1903, s. 5.

germanska rätten enbart objekt vid äktenskapshandel» med dess anspråk på allmängiltighet inte bara värdelös, den *kan* — vilket kommer att belysas av det följande — vara direkt skadlig, då den hämmar en förutsättningslös granskning av källmaterialet.

I min förra skrift har jag emellertid mindre vänt mig mot tesen som sådan än mot Hemmers utnyttjande av densamma. Eftersom talet om kvinnan som enbart objekt vid äktenskaps ingående under alla förhållanden är en regel med talrika undantag, kan den inte läggas till grund för en bevisföring, som man gör med ett axiom inom matematiken. Men detta är just vad Hemmer gjort.

På denna punkt åberopar Hemmer gentemot mig en förkrossande rad av auktoriteter. Han behöver en och en halv sida för att mot mig mobilisera den rättshistoriska sakkunskapen på området. I stor utsträckning hade Hemmer kunnat bespara sig denna möda och hållit sig till vad saken gäller, nämligen *undantagen* från regeln. Att jag som Hemmer söker göra troligt skulle ha bestritt, att kvinnan ursprungligen var beroende av sin giftoman vid ingående av äktenskap och att hennes eget samtycke inte ens var nödvändigt, är rena meningslösheten, eftersom detta just är den huvudregel jag utgår ifrån, då jag visar upp att den har talrika undantag. Jag har t. o. m. ur de isländska sagorna anfört ett exempel på att mö kunde bortgiftas *mot* sin vilja.

Hemmers redogörelse för vad företrädarna för »den härskande uppfattningen» uttalat, är i detta sammanhang endast i *ett* avseende motiverad, och det är i den mån det gäller det kyrkliga inflytandet på utvecklingen. Härvidlag har jag vågat ge uttryck åt den tydligen enligt Hemmers åsikt kätterska meningen, att man i fråga om den under alla förhållanden begränsade frihet, som en del nordiska medeltidslagar tillerkänna kvinnan vid ingående av äktenskap, har att räkna med också andra influenser, i första hand faktorer av praktiskt-ekonomisk natur.

De åsyftade *undantagsbestämmelserna* gälla dels mös rätt att bortgifta sig själv, dels änkas rätt att själv ingå fästningsavtal, en bestämmelse, som finns också i svensk medeltidsrätt. Den största och viktigaste kvinnogruppen är — som jag understrukit — den sistnämnda, änkor, detta på grund av den stora dödligheten under medeltiden. Med en dylik argumentation från min sida kan man, menar Hemmer, inte komma fram till några resultat, vilket, säger

han, framgår av en konfrontation med det svenska källmaterialet, som ingenting innehåller om ungmös rätt att fästa sig själv.

Detta Hemmers resonemang går vid sidan av ämnet. Vad jag vill ha fram är, att regeln om kvinnan som enbart objekt vid äktenskapsavtal är bristfällig — den må sedan understödjas av aldrig så många auktoriteter — eftersom det finns talrika undantag från densamma. Om sedan dessa undantagsbestämmelser kommit till uttryck i den ena eller andra rättskällan är i detta sammanhang likgiltigt.

Efter denna delvis överflödiga framställning kommer Hemmer äntligen fram till vad saken gäller, nämligen inflytandet från kyrkan. Alla de av Hemmer åberopade författarna utom en — Maurer,⁷¹ som inte uttalat sig i frågan, en tystnad, som måhända är talande nog — framhålla, säger han, det kyrkliga inflytandet på utvecklingen. Be-tecknande för Hemmers överskattning av auktoritativa uttalanden och motsvarande undervärdering av vad källorna själva ha att för-mäla, är, att han trots utförligheten inte nämner *ett enda argument* som stöd för den gängse meningen. Ett motsatt förfaringssätt hade onekligen varit mera ändamålsenligt.

Gentemot den auktoritetstro, som i så hög grad präglar Hemmers båda inlägg i denna diskussion, skulle jag vilja anföra ett yttrande, som — låt vara i tillspetsad form — enligt min mening återger själva grundförutsättningen för all vetenskaplig forskning: det finns inga vetenskapliga auktoriteter, det finns endast vetenskapliga argument.

För Hemmer skulle det emellertid i detta speciella fall ha varit en svår uppgift att anföra de av honom åberopade auktoriteternas argument. De båda förnämsta författarna på området, Amira och Lehmann, ha nämligen alls inte givit uttryck åt den mening, som Hemmer tillägger dem beträffande det kyrkliga inflytandet på kvin-nas rätt att bortfästa sig själv.

Vad Amira beträffar uttalar han följande: »In Norwegen hat es kirchlicher Einfluss seit der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts durchgesetzt, dass die Zustimmung des Weibes schlechterdings er-forderlich wurde. *Noch früher* und wiederum mehr in Norwegen als auf Island *wurde Weibern die Fähigkeit zugestanden, in bestimmten*

⁷¹ Konrad Maurer, Vorlesungen über altnordische Rechtsgeschichte, II, 1908, s. 488 ff.

Fällen sich selbst zu verloben.» (kurs. här).⁷² Härav framgår ju, att Amira anser, att kvinnans rätt att i vissa fall bortfästa sig själv är *äldre* än det kyrkliga inflytandet.

Så är också förhållandet med Lehmann. Denne framhåller till att börja med beträffande de isländska rättskällorna, att dessa bättre än övriga nordiska medeltidslagar bevarat sin ursprungliga karaktär och sin självständighet gentemot den kanoniska rätten. Bestämmelsen i Grágás, att änka eller flicka, som fyllt tjugo år, har rätt att fästa sig själv, om giftomannen avvisat två godtagbara friare, förklarar Lehmann (på samma sätt som jag gjort) sålunda, att giftomannen annars kunde tillskansa sig arvet efter flickan. Beträffande änkas rätt att trolova sig själv (i Grágás begränsad till att gälla endast om giftomannen var någon annan än hennes far) framhåller Lehmann, att denna hennes formella självbestämmingsrätt i sagorna nämnes som en *rättsregel*. Ingenstädes talar Lehmann om inflytande från kyrkan. Han tillbakavisar vidare den uppfattning, som ett flertal rättshistoriker givit uttryck åt, då de menat, att kvinnan enligt isländsk rätt saknade varje inflytande vid uppgörande av fästningsavtalet, och understryker den självständiga förmögenhetsrättsliga ställning, som kvinnan hade på Island, eftersom hon redan vid 16 år hade rätt till avkastningen av sin förmögenhet och vid tjugo år också förvaltningsrätten till densamma.⁷³

Tvärtemot vad Hemmer söker göra troligt, är det alltså jag och inte han, som har anledning åberopa Amira och Lehmann. Vid en närmare undersökning visar sig vad Hemmer kallar »den härskande uppfattningen» beträffande det kyrkliga inflytandet på dessa undantagsbestämmelser i västnordiska källor nära nog vara identiskt med Hemmer själv.⁷⁴

⁷² Karl von Amira, Nordgermanisches Obligationenrecht, II, s. 660.

⁷³ Karl Lehmann, Verlobung und Hochzeit, s. 39 ff.

⁷⁴ Bland dem som skulle företräda en annan uppfattning än jag nämner Hemmer också Claudius von Schwerin, en artikel i Zeitschrift d. Savignystiftung für Rechtsgesch., Germ. Abt., Bd 58 (1938), s. 827 ff. Också Schwerin skulle enligt Hemmer ha framhållit det kyrkliga inflytandet och ha »talrika källbelägg». I själva verket har S. inte alls berört det kyrkliga inflytandet utom vad beträffar den bestämmelse i UL ÄB 1:4, som säger, att flickan har rätt att säga nej till trolovningen, om hon själv inte varit närvarande vid fästningsstämman eller inte

Att Hemmer trots allt tagit ett visst intryck av min argumentering skymtar fram på ett par ställen i hans skrift. Sålunda gör han i annat sammanhang (s. 455) ett för hans egen bevisföring mindre lämpligt medgivande. Han talar här om den utveckling, som består i att kvinnan »i viss grad erkänts som mannens jämlike», och fortsätter: »Denna utveckling berodde i Norden på kristendomens inflytande. Men nog har ju en likadan utveckling försiggått även hos icke-kristna folk.» När det gäller icke-kristna folk, måste man alltså räkna med att en utveckling försiggår, som så småningom utan kyrkans medverkan ger kvinnan en relativt självständig ställning. Men i fråga om de nordiska folken skulle man inte kunna förutsätta annat än att kvinnan är slav under mannen ända till det ögonblick, då den romersk-katolska kyrkan uppträder som hennes befriare!

Också ett annat uttalande av Hemmer ger uttryck åt en viss tvekan. Han skriver (s. 419): »Att i fråga om änkas rätt att bestämma om sitt giftermål även andra faktorer kunna ha inverkat, bestrider jag inte, men här är det endast fråga om denna rätt är ursprunglig eller inte.» Såsom av det följande skall framgå är Hemmer här inne på en alldeles riktig tankegång, som det hade varit alla skäl att fullfölja. I stället tar han i slutet av sin skrift (s. 444) under åberopande av Winroths auktoritet tillbaka detta halva medgivande och inräknar bland de bestämmelser i svensk landskapsrätt, som uppkommit genom inflytande från kanonisk rätt, också änkas rätt att själv ingå äktenskap. Hemmers vanliga tilltro till Winroth har här lett honom på villospar.

Enligt Hemmers mening, sådan den kommit till uttryck i olika sammanhang i hans båda skrifter, tycks det vara alldeles tillräckligt

kommit till mogen ålder. Denna bestämmelse har jag inte hänfört till dem, som kunna tänkas ha uppkommit oberoende av kyrkan — jag har överhuvud inte nämnt den — eftersom jag i likhet med Holmbäck-Wessén menar, att det här kan vara fråga om ett ungt tillskott i landskapsrätten och att man alltså har att räkna med inflytande från kanonisk rätt. — Arne Odd Johnsen, *Fra ættesamfunn til statssamfunn*, 1948, s. 110 f., som starkt betonar det kyrkliga inflytandet på utvecklingen, har inte nämnt de här behandlade undantagsbestämmelserna. Den ende av de åberopade författarna, som i stort sett har samma uppfattning som Hemmer, är A. Schultze, *Zum altnordischen Eherecht (Berichte über d. Verh. der sächs. Akad. d. Wissensch., Phil.-hist. Klasse, Bd 91, 1939)*, s. 2 ff., 73 f., 98 f.

att konstatera, att ett lagbud i den germanska rätten överensstämmer med kanonisk rätt eller överhuvud taget med en åskådning, som han anser vara identisk med kyrkans. Därmed är också, tycks han mena, bevisat, att det är den kanoniska rätten, som influerat den germanska; men i själva verket finns det ytterligare två möjligheter: den ena är, att den kyrkliga och den germanska rättsåskådningen sammanfalla, beroende på att båda tagit intryck av äldre eller samtida, allmänt gängse föreställningar, den andra är, att det är kyrkan, som tagit upp germanska idéer. Man behöver inte gå längre än till en artikel (»Kanonisk rätt») i andra upplagan av Nordisk familjebok, (bd 13, 1910), författad av den annars av Hemmer gärna åberopade Winroth (som han denna gång haft alla skäl att uppmärksamma), för att finna uttryck för den uppfattningen, att den kanoniska rätten upp-tagit rättssatser också ur »germansk lag».

Trots »den härskande uppfattningen» är i själva verket principen om änkas rätt att själv bestämma över sitt giftermål en gammal germansk rättsregel, som inte har något med kristet tänkesätt att göra. Redan Lex Gundobada, som tillkommit o. år 500, tillerkänner änka denna befogenhet. Om denna burgundiska rättskälla heter det i Schröder-Künssbergs Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte (uppl. 1922, s. 256), att den, även om den visar spår av romersk rätt, har »durchaus germanisches Gepräge».

I den modernaste upplagan av de burgundiska medeltidslagarna ger utgivaren Franz Beyerle uttryck åt i stort sett samma uppfattning. Vad särskilt avslutandet av äktenskapsavtalet angår uttalar Beyerle som sin mening: »Das Eherecht ... schöpft aus der volkhaften Denkart der Burgunden» och karakteriserar den burgundiska äkten-skapsrätten som »rein germanisch».

Det här åsyftade lagbudet handlar om hur man skall förfara, om en änka, som trolovat sig för andra gången, bryter denna trolovning och hänger sig åt otukt med en annan man. Lagrummet har formen av ett rättsfall, där änkan kallas Aunegilde och den man hon tro-lovat sig med efter den förste mannens död Fridegisal.

I inledningen till lagbudet heter det: »Quoniam Aunegilde post mariti prioris obitum in sua potestate consistens se antedicto Fride-gisclo non solum ex parentum consensu, verum etiam proprio arbitrio et voluntate donaverat» ... I översättning: »Eftersom A., som efter den förste mannens död hade full myndighet över sig själv, trolovat

sig med den nämnde F. inte endast med frändernas samtycke utan också av egen önskan och vilja» . . .⁷⁵

Som man ser överensstämmer denna bestämmelse med liknande i nordisk medeltidsrätt, så t. ex. med SdL GB 1, som säger, att änka skulle själv råda över sitt gifte »med faders och närmaste fränders råd». Eftersom också mannen enligt samma flock skulle gifta sig med frändernas råd, var änka rättsligt jämställd med mannen.⁷⁶

I ett annat lagrum i den burgundiska lagen (42: 3) talas om att änka hade »liberam potestatem» att gifta om sig.

Den äldsta av de langobardiska lagarna, Edictus Rothari, från år 643, har en analog bestämmelse. Också dessa lagar föreligga i en modern utgåva av Beyerle, som i inledningen karakteriserar Edictus Rothari på följande sätt: »Germanisch ist der *Inhalt* des Ediktes Rotharis (kurs. av B.)» Det heter i denna lag om änkas rätt:

»De uidua, qualem habeat licentiam. Si quis filiam suam aut quamlibet parentem in coniugium alii dederit, et contegerit casus, ut ille maritus moriatur, potestatem habeat illa uidua si uoluerit, ad alio marito ambolandi, libero tamen.» I översättning: »Om änkas frihet (att gifta om sig). Om någon giver sin dotter eller annan (kvinnlig) anförvant i äktenskap med en annan och den olyckan händer, att denne man dör, då får änkan om hon vill taga sig en annan man (efter eget val), förutsatt att det är en fri man.»

Lagbudet föreskriver vidare, att kvinnans förmyndare, den döde mannens närmaste arvinge, vid äktenskapsavtalets ingående var skyldig att godtaga de i lagen föreskrivna villkoren och nöja sig med hälften av »fästegåvan» (meta). Vägrade han, förlorade han förmynderskapet; änkan hade i så fall rätt att med sina ägodelar skilja

⁷⁵ Germanenrechte, Bd 10, Gesetze der Burgunden herausg. von Franz Beyerle, 1936. Lex Gundobada 52: 1 (s. 80) samt Einleitung, s. XIII. Jfr också K. Weinhold, a. a., II, s. 37.

⁷⁶ Detta sistnämnda argument, säger Hemmer (s. 419, not 6), »går på sidan om frågan, då han i varje fall var den andra kontrahenten vid fästningsavtalet». Resonemanget förefaller egenartat. Hemmer bygger upp hela sin bevisföring rörande det centrala ämnet, nämligen bilägrets ursprung och beroende av kanonisk rätt, på tesen, att uppfattningen om mannen och kvinnan som rättsligt jämställda individer måste bero på kyrkligt inflytande. Men då det kan visas, att denna princip finns i den germanska rätten i ett sammanhang, som inte kan tillskrivas influens från kyrkan — mannens beroende av frändernas råd — förlorar denna jämställdhetsprincip plötsligt all betydelse!

sig från den förste mannens ätt och gå tillbaka till sin egen ätt, som kunde giva henne till den man, som de och hon önskade (*ipsi et illa voluerint*). Hade hon inga egna fränder, övergick förmynderskapet till konungen.⁷⁷

Trots att änka alltså enligt dessa bestämmelser stod under giftoman voro dennes befogenheter så kringskurna, att hon i realiteten hade fri förfoganderätt över sitt andra gifte; detta gäller så mycket mer som lagen berövar förmyndare, som ej var far eller bror till kvinnan (vare sig hon var änka eller ungmö), giftomannarätten, om han sökte gifta bort henne mot hennes vilja (Ed. Roth. 195).⁷⁸

I langobardisk rätt liksom i andra äldre germanska folkrätter tillhörde änkan efter mannens död fortfarande dennes ätt, och hans närmaste arvinge var hennes förmyndare. Samme man var också ankans närmaste arvinge och hade följaktligen intresse av att hon inte gifte om sig, en fara, som lagarna sökte skydda henne emot.⁷⁹

De här citerade bestämmelserna ur de burgundiska och langobardiska folkrätterna äro typiska för den allmänna tendens, som gör sig gällande i äldre germansk rätt och som går ut på att lösgöra änka från beroende av sin förmyndare.⁸⁰

Den utveckling i den germanska rätten, som för fram till att änkan så småningom får full bestämmanderätt över sitt andra gifte, måste alltså ses ur förmögenhetsrättsliga synpunkter. Den har så mycket mindre med kanonisk rätt att göra som man samtidigt inom kyrkan finner en tendens, som går i rakt motsatt riktning. Medan den germanska rätten genom sina föreskrifter underlättade för änka att gifta om sig, sökte kyrkan på grundval av religiöst sedliga motiv motarbeta ett andra giftermål, en inställning, som är den germanska rätten alldeles främmande.

⁷⁷ Germanenrechte, Bd 3, Die Gesetze der Langobarden, übertragen und bearbeitet von Franz Beyerle, 1947. Edictus Rothari 182 (s. 64—66). Jfr Einleitung, s. XIII samt utgivarens kommentarer, s. 463 f.

⁷⁸ Som man ser stämma dessa bestämmelser i kontinentalgermansk rätt illa överens med den enligt Hemmer inom rättshistorisk vetenskap härskande uppfattningen, att kvinnan i den äldre germanska rätten endast var objekt för äktenskapsavtalet.

⁷⁹ Martin Wolff, Zur Geschichte der Witwenehe im altdeutschen Recht (Mitteilungen d. Instituts f. oesterreich. Geschichtsforschung, Bd 17, 1896), s. 369 ff. H. Brunner, Zu Lex Salica tit. 44: De reipus (Sitzungsber. d. königl. preuss. Akad. d. Wissensch. zu Berlin, 1894), s. 1292 ff.

⁸⁰ Wolf, a. a., s. 384 f.

Inom den äldsta kristna kyrkan var ett andra äktenskap förbjudet och belagt med kyrkobot. Prästerna hade inte heller tillåtelse att deltaga i bröllopsmåltiden.⁸¹ Denna bestämmelse tillämpades särskilt strängt beträffande änka efter präst, diakon eller annan kyrkans tjänare. Under loppet av 400- och 500-talen — alltså ungefär vid tidpunkten för Lex Gundobadas tillkomst — förbjödos sålunda på olika koncilier dessa änkor vid hot om exkommunikation eller inspärning i kloster att gifta om sig; liknande regler gällde ännu i mitten av 1000-talet.⁸²

I *Decretum Gratiani* (från o. år 1140) är visserligen ett andra äktenskap inte längre belagt med bot, men kyrkans avoghet mot änkas förnyade giftermål kommer till uttryck i det från äldre konciliebeslut hämtade förbudet för präst att närvara vid bröllopet.⁸³ Samma inställning kommer till synes i förbud mot den högtidliga benediktationen vid en vigsel, där endera parten tidigare varit gift. Under påven Alexander III (1159—1181) utfärdades t. o. m. ett dekret, som hotade präst, som under nämnda förhållanden benedicerade kontrahenterna, med suspension.⁸⁴ I Sverige utfärdades så sent som 1441 på en provincialsynod i Söderköping förbud för präst att högtidligen välsigna änka, som gifte om sig.⁸⁵

Även om också andra meningar gjorde sig gällande inom kyrkan och röster inte saknades, som tid efter annan opponerade mot dessa rigorösa bestämmelser, är kyrkoledningens motvilja mot omgifte tydlig nog.

Det är som ett led i detta större sammanhang man har att betrakta de nordiska medeltidslagarnas bestämmelser angående änkas större eller mindre självständighet vid ingående av giftermål. Lika litet här som i andra germanska länder har man att räkna med inflytande från kanonisk rätt.

Det sagda skulle kunna anföras som ett skolexempel på riskerna att binda sitt tänkande vid på förhand uppställda doktriner sådana som att kvinnan enligt äldre germansk rätt endast var objekt vid

⁸¹ Freisen, a. a., s. 667.

⁸² *Ibid.*, s. 747 f.

⁸³ *Decretum Gratiani*, c. 7, C. 31, q. 1 (Friedbergs edition av *Corpus juris canonici*, I, sp. 1110). Jfr Freisen, a. a., s. 671.

⁸⁴ Freisen, a. a., s. 674 f.

⁸⁵ H. Reuter Dahl, *Statuta synodalia*, 1841, s. 126.

äktenskapshandel samt att en relativt självständig ställning för kvinnan bland dessa folk nödvändigtvis måste bero på inflytande från kyrkan.

VII.

Den andra av Hemmers ovannämnda doktriner var ju den, att biläget är ett uttryck för den kristna uppfattningen om makarnas rättsliga jämställdhet. Vid biläget var enligt Hemmer vardera partens aktiva medverkan nödvändig. »Att kvinnan vid ingående av äktenskap är en rättsligt handlande, med den andra parten jämställd part, står», säger Hemmer, »i direkt strid med germansk uppfattning, men däremot just i överensstämmelse med kyrkans» (JFT 1952, s. 334).

Jag har i min första skrift (VSLÅ 1951, s. 90 ff.) refererat fyra exempel på sängledningen, hämtade ur utländska källor, ett av dem ur otryckt, hittills okänt material. De tre första, som, inte heller de, tidigare till fullo utnyttjats, äro hämtade ur ett senmedeltida diarium, fört av borgmästaren i Hildesheim Henning Brandis, och hänföra sig till hans tre bröllop. Det fjärde exemplet utgör en skildring av sedermera unionskonungen Hans' bröllop i Köpenhamn 1478. Att dessa utförliga skildringar av rättsseden — utan motsvarighet i medeltida svenska källor — ha kulturhistoriskt intresse är inte det väsentliga, det betydelsefulla är det värde dessa autentiska berättelser ha ur rättshistorisk synpunkt.

Dessa tidiga belägg på rättsseden strida emellertid — som jag framhållit (VSLÅ 1953, s. 50 ff.) — direkt mot Hemmers tes om kvinnan som en vid biläget rättsligt handlande, med mannen jämställd part. Bruden var nämligen i samtliga dessa fyra berättelser helt passiv. Hon *leddes* till sängen av giftomannen, som sedan *satte* henne i sängen. Hennes passivitet var så höggradig, att då hon sedermera skulle delta i dansen vid bröllopfesten, brudgummens ombud (enligt Brandis' diarium) tog upp henne ur sängen.⁸⁶

⁸⁶ Jag vill än en gång understryka (jfr VSLÅ 1953, s. 52), att jag inte kan finna annat än att hela den tankegång Hemmer här är inne på och som utgör ett av hans huvudargument beträffande bilägets uppkomst ur kanonisk rätt, är ofruktbar och förfelad. I sina kommentarer till de här behandlade utländska beläggen

Här stå alltså emot varandra å ena sidan källornas obestridliga vittnesbörd, å andra sidan Hemmers hypoteser. Vem har rätt?

Hemmer lämnar själv svar på den frågan, då han med återkallande av ett tidigare gjort uttalande frånkänner de fyra beläggen allt bevisvärde beträffande äldre svensk rätt (JFT 1955, s. 438). Gentemot Hemmers hypoteser skulle källorna alltså inte ha någon talan. Det finns under sådana förhållanden alla skäl att undersöka hur pass välgrundat Hemmers påstående är, att dessa intressanta belägg skulle sakna bevisvärde för äldre svensk rätt.

Hemmer skriver till att börja med: »Carlsson har som stöd för sin uppfattning, att det var giftomannen, som överlämnade bruden för bilägret, åberopat fyra rättsfall från medeltidens slut...»

Det är olustigt att upprepade gånger behöva sätta bock i kanten, när det gäller något så elementärt som korrekta referat av vad motparten yttrat. Men eftersom det gäller för diskussionen väsentliga ting, kan det inte undvikas. Jag har aldrig som min mening uttalat, att giftomannen överlämnade (i juridisk mening: traderade, »gav bort») bruden för bilägret. Jag har på den punkten endast refererat källorna, inte givit uttryck åt någon egen åsikt. Den mening, som Hemmer utan minsta grund tillägger mig, strider dessutom direkt emot min verkliga uppfattning, den nämligen, att bilägret i de refe-

på rättsleden skriver Hemmer bl. a., att av tyska medeltida *rättskällor* »klart framgår, att sänggåendet från brudens sida betraktas som en fullt frivillig handling» etc. Att man över huvud taget kan draga några slutsatser av juridisk innebörd av någonting så banalt och självklart som att bruden uppträdde som »en frivilligt handlande person» vid sänggåendet, är mig obegripligt. — I detta sammanhang kan det vara befogat att än en gång fästa uppmärksamheten på Hemmers referat av R. Sohm (Das Recht der Eheschliessung, 1875, s. 92—98, 150 f.; jfr Hemmer JFT 1952, s. 330 samt JFT 1955, s. 418), där Hemmer tillägger Sohm uppfattningen, att bilägret som rättsakt var ett uttryck för principen om makarnas rättsliga jämställdhet. Vad Sohm uttalat är, att stånd- och egendomsgemenskap mellan makarna inträdde i och med bilägret eller med andra ord, då äktenskapet var fullbordat. Detta är ju något helt annat än Hemmers tes, att bilägret som sådant var uttryck för makarnas jämställdhet. Den rättskälla, som Sohm — då det gäller ståndsgemenskapen — framför allt stöder sig på är Sachsenspiegel och dess stadgande, att mannen är kvinnans förmyndare, även om han inte är med henne jämbördig, och hon hans »genossin», så snart hon gått i hans säng (Sspl I: 45: 3; jfr III: 45: 3), dvs. när äktenskapet genom bilägret var fullbordat. Hemmers hypotes, att bilägret skulle vara ett *uttryck* för den kristna tanken om makarnas jämställdhet, har ingenstädes något stöd i *källorna*.

rerade fallen *icke* innebar någon tradition av bruden. Bortgivandet av bruden hade skett genom vigseln, varom mera nedan.⁸⁷

Hemmer fortsätter emellertid sitt resonemang angående de fyra beläggen på sängledningen (hans terminologi »rättsfall» är felaktig):

»Dessa sakna dock allt bevisvärde för äldre svensk rätts del. De svenska landskapslagarna utgå, som nämnts, liksom äldre germansk rätt överhuvud från att giftomannen i sitt eget hem traderar bruden. Jag har sökt påvisa, att enligt landskapslagarna giftomannen inte en andra gång traderar bruden för bilägret. För samtliga av de av Carlsson åberopade senmedeltida fallen är det utmärkande, att bröllophögtidligheterna uteslutande äro förlagda till brudgummens hem eller med andra ord, att någon tradition av bruden dessförrinnan inte försiggått. Det är således fråga om en första tradition.»

Detta Hemmers resonemang är alltigenom skevt och felaktigt. Enligt Hemmers tidigare i samma skrift (s. 425) uttalade mening skulle det vara »av grundläggande betydelse för vårt ämne», huruvida giftermålet i den svenska landskapsrätten ägde rum i giftomannens eller först i brudgummens hem. Hemmer ägnar flera sidor av teoretiska spekulationer åt denna fråga utan att därmed lyckas övertyga läsaren om att den varit av någon *väsentlig* betydelse, allra minst för den akt, som i sista hand hörde till äktenskapets fullbordan, nämligen sängledningen.

Enligt Hemmer skulle det emellertid (jfr citatet ovan) vara utmärkande för de av mig anförda exemplen, att bröllophögtidligheterna uteslutande voro förlagda till brudgummens hem. Så var det visserligen vid Brandis' första bröllop. Men då han gifte sig för andra och tredje gången ägde bröllopsfestligheterna inklusive sängledning rum i *brudens* hem, till yttermera visso sista gången i Hannover, alltså i en annan stad än där Brandis bodde (Hildesheim). Alldeles samma ceremoni tillämpades vid det första och tredje bröllopet: vigsel i hemmet på söndagen, sängledning på söndagskvällen och brudmässan på måndagen. Redan härav framgår, att det varit utan betydelse, om bröllopsfesten helt eller delvis varit förlagd till den ena eller andra kontrahentens hem.⁸⁸

⁸⁷ Det är betecknande för Hemmers bevisföring, att det är *han själv*, som uttalat som sin mening, att de utländska beläggen innebära, »att det var brudens giftoman eller dennes ombud, som traderade bruden i och för bilägret». JFT 1952, s. 334. Att jag härvidlag skulle kunna vara av en annan uppfattning kan Hemmer tydligen inte tänka sig.

⁸⁸ Det är tydligt, att Hemmer inte själv läst diariet utan endast följt min fram-

Betänkligare är emellertid, att Hemmer gör sig skyldig till ett misstag, som rör själva det väsentliga i den äldre germanska äktenskapsrättens historia och det centrala i det här behandlade ämnet: förhållandet mellan äldre germanska former för äktenskapsavtalet och den romersk-katolska kyrkan. Det är då han talar om att det här är fråga om en »första tradition» (av bruden vid bilägret).

Hemmer förbiser alldeles, att sängledningen i samtliga fall föregåtts av *vigseln*, som ju övertagit det gamla germanska giftermålets tradition av bruden. Det kan sålunda inte vara fråga om en »första tradition» vid bilägret. Traditionen hade skett genom den kyrkliga akten, då brud och brudgum sammanvigdes (viga samman = tohope-geven). Vid bilägret var det överhuvud taget inte fråga om någon tradition.

Hemmer förbiser också ett annat faktum, som från hans egna utgångspunkter är av vikt för ämnet. Han sammanför utan vidare de fyra exemplen och observerar inte ens, att enligt den källa, som avser den utvalde kung Hans' bröllop i Köpenhamn 1478, sängledningen är så utformad, att man under inga förhållanden kan tala om något bortgivande av bruden varken i juridisk mening eller ens som bröllopsceremoni.

Enligt berättelsen sattes bruden i brudsängen av sin farbror utan att brudgummen ens var närvarande. Sedan hon setat en stund i sängen, heter det, och man bjudit omkring konfekt och vin, smög sig brudgummen in i brudgemaket, hoppade upp i sängen och tog

ställning, som han missförstått. Jag skriver VSLÅ 1951, s. 91: »Vid samtliga tre bröllop ägde vigseln rum i hemmet första bröllopsdagen, en söndag; först nästa dag gick man till kyrkan och åhörde brudmässan.» »Hemmet» står här i motsats till »kyrkan». Vems hem det var har jag inte uttalat mig om. — Min framställning är emellertid på en punkt inte fullt korrekt. Vid Brandis' andra giftermål 1480 ägde trolovningen rum i kyrkan den 2 jan., en söndag. På eftermiddagen samma dag försiggick vigseln (»gaf uns her Michel tohope»), tydligen i hemmet, om i brudens eller brudgummens framgår inte klart av sammanhanget. Tre veckor senare, den 23 jan., också en söndag, ägde det egentliga bröllopet (»die wershop») rum med bröllopsmåltid och sängledning enligt samma ceremoniel som vid de två andra bröllopen. Först på onsdagen därefter tillbringade de nygifta sin första natt tillsammans. Då Brandis 1504 gifte bort sin dotter Ilsebe, ägde trolovning och vigsel rum redan den 30 jan., bröllopsmåltid och sängledning först den 7 juli. Vigseln var alltså formellt ungefär jämställd med trolovningen. Henning Brandis' *Diarium* herausgeg. von Ludwig Hænselmann, Hildesheim 1896, s. 32 f., 42 f., 177 f., 191 f.

bruden i sina armar. Härav framgår ju, att det yttre ceremonielet inte haft någon juridisk betydelse. Härmed är dock inte sagt, att inte de yttre formerna också de en gång haft en rättslig innebörd.

Som Hemmer själv framhåller, omtala de svenska landskapslagarna aldrig någon ceremoni utan lägga huvudvikten vid det moment, som var det rättsligt betydelsefulla, nämligen brudparets intagande av den äkta sängen.

Av det sagda framgår alltså, att de fyra utländska av mig anförda exemplen på rättsseden stå i bästa överensstämmelse med svensk landskapsrätt vad själva sängledningen beträffar. Betrakta vi giftermålsproceduren i dess helhet, sådan den skildras i dessa utländska källor, ingingo i densamma tre moment: trolovning, vigsel och sängledning. Formerna för äktenskapets ingående äro alltså identiska med dem, som omtalas i Östgötalagen, om man utgår ifrån att borgerligt giftermål, som ju enligt GB 7 inte längre var nödvändigt, icke ägt rum. Då några motsvarande svenska medeltida källor inte finnas, är det ju utan vidare klart, att dessa senmedeltida skildringar angående formerna för äktenskapets ingående äro av det allra största intresse också för svenska förhållanden. Det finns alltså inte något skäl för att som Hemmer gör fränkänna dem »allt bevisvärde för äldre svensk rätts del», även om de inte stämma med hans hypoteser.

VIII.

I mina föregående skrifter (VSLÅ 1951, s. 73, *ibid.*, 1953, s. 73) har jag citerat ett konciliebeslut i Würzburg år 1330 angående sängledning med död man och menat mig däri finna ett stöd för min mening, att sängledningen som rättsakt är att hänföra till förkristen tid. Härom skriver Hemmer (s. 439) bl. a., att jag i detta aktstycke menar mig ha funnit ett »ovedersägligt» stöd för min uppfattning. Påståendet att jag skulle ha ansett detta stöd för min mening »ovedersägligt» är helt gripet ur luften. Tvärtom är jag fullt medveten om att man, när det gäller en så ålderdomlig sedvänja, endast belagd i en enda handling, rör sig på osäker mark.

Hemmers kommentarer till min tolkning av aktstyckets innebörd äro emellertid av ett visst intresse och utgöra ett närmast roande inslag i diskussionen. Jag skulle nämligen enligt Hemmer ha ham-

nat i — efter vad tycks — en hel rad »fallgropar». En av dessa »fallgropar» skulle ha bestått i att vigseln — som i koncilieslutet förutsattes ha ägt rum före sängledningen med den sedermera avlidne mannen — inte fanns i förkristen tid; alltså kan inte heller sängledningen ha funnits, säger Hemmer (s. 439 ff.).

En annan »fallgrop» skulle ha bestått i det förhållandet, att den äkta mannen i äldre tysk rätt sannolikt haft allenaväldet över den gemensamma förmögenheten; är detta riktigt, skriver Hemmer, »kan det under förkristen tid inte ha varit någon idé för kvinnan att föreläggas bilägen med död man».

Kan professor Hemmer inte tänka sig den möjligheten, att bilägret som rättsakt funnits redan före kristendomen men med andra rättsverkningar än vad som omtalas exempelvis i svensk landskapsrätt?

Också när det gäller svenska landskapslagar tillämpar Hemmer samma metod. Med utgångspunkt från den formel för giftermålet, som giftomannen enligt äldre Västgöotalagen (GB 9: 2) skulle utsäga, anser sig Hemmer kunna dra den slutsatsen, att till bilägret ursprungligen med all sannolikhet inga andra rättsverkningar varit knutna än uppkomsten av egendomsgemenskap mellan makarna. Denna omständighet ger oss, menar han, en hållpunkt för att någorlunda kunna fastställa den tid, då bilägret fick betydelse som rättsakt. Ty eftersom den legala giftorätten, egendomsgemenskapen, enligt gängse uppfattning inte anses härstamma från förkristen tid, kan inte heller bilägret göra det (s. 437).

Svagheten i denna slutledning framgår redan av det faktum, att den bygger på en inte bara tvivelaktig utan osannolik hypotes. Ty också andra rättsverkningar kunna — i äldre Västgöotalagen lika väl som exempelvis i Östgöotalagen — ha varit knutna till akten, även om de inte nämnas i formeln, en omständighet, som Hemmer till yttermera visso själv framhåller (s. 420). Icke desto mindre anser han sig på så obestyrkta premisser kunna dra vittgående slutsatser inte bara här utan också i andra avsnitt av skriften.

Det mest anmärkningsvärda i sammanhanget är emellertid, att Hemmer i detta sitt tänkande är så beroende av det skrivna ordet i landskapslagarnas texter, att han inte ens kan föreställa sig möjligheten av att bilägret under förkristen tid kan ha haft en annan rättslig innebörd än senare.

IX.

Det problem, som givit upphov till denna diskussion, är ju sängledningens ålder och dess förhållande till kyrkan och kanonisk rätt. Den slutsats Hemmer för sin del kommit fram till har han sammanfattat i följande uttalande (jfr ovan s. 50): »Den romersk-katolska kyrkan har av brudparets sänggående, vilket saknar betydelse enligt den ursprungliga borgerliga rätten, skapat en kyrklig akt. Under den kyrkliga uppfattningens fortgående inflytande på den borgerliga har den kyrkliga akten småningom tillagts borgerliga rättsverkningar.» Då det här gäller den enligt Hemmers egen mening fasta grund, på vilken hela hans framställning vilar, finns det all anledning att undersöka hur pass bärkraftig denna grundval är.

Jag har (VSLÅ 1953, s. 64 f.) påpekat, hur Hemmers uttryck: »den kyrkliga akten småningom tillagts borgerliga rättsverkningar» leder till slutsatsen, att också den kyrkliga akten var en rättsakt. Det finns dock, har jag framhållit, inte det minsta skäl för ett dylikt antagande, då den kyrkliga akten ur kyrkorättslig teoretisk synpunkt var och förblev en ceremoni utan några rättsverkningar.

I sin sista skrift (s. 442) finner sig Hemmer föranlåten att på denna punkt göra en rättelse. Den sista meningen (jfr citatet ovan) har, säger han, »en logiskt felaktig formulering»; uttrycket beror, säger han, »på en logisk lapsus». I stället för »den kyrkliga akten» hade bort stå »brudparets sänggående». Att det inte *bara* kan vara fråga om ett olyckligt valt uttryck framgår ju av att han talar om en *logiskt* felaktig formulering, en *logisk* lapsus. Hemmer och jag äro emellertid i ett avseende överens: någonstades i hans resonemang måste det finnas en felkälla.

Det borde väl få anses självklart, att det är Hemmers sak och inte min att reda ut *var* denna felkälla finns. Hemmer är emellertid av motsatt mening och finner det lämpligt att förebrå *mig*, att jag utan vidare »tagit fasta på» hans »felaktiga formulering» och »påvisar till vilka konsekvenser den leder». Under sådana förhållanden känner jag mig oförhindrad att framhålla, att Hemmers rättelse kommit först *efter* det jag visat upp hur felaktigt och illa genomtänkt hans påstående är.⁸⁹

⁸⁹ Också på ett annat ställe ser sig Hemmer nödsakad att medgiva en

Låt oss emellertid återgå till en granskning av hans ovan citerade uttalande! Då inställer sig omedelbart frågan: vad menar Hemmer, då han talar om »en kyrklig akt» (»den romersk-katolska kyrkan har . . . skapat en kyrklig akt»)? En klar definition hade härvidlag inte bara varit önskvärd utan måste anses nödvändig, eftersom Hemmer utgår ifrån att det är den kyrkliga akten, som är den primära företeelsen och som alltså utan något mönster i germanska rätts seder i visst syfte skapats av den romersk-katolska kyrkan.

Då Hemmer på olika ställen i sina skrifter nämner den kyrkliga akten, håller han sig uteslutande på det ideologiska planet. Han har inte förstått, att, då han själv talar om »den kyrkliga akten», detta helt enkelt inte *kan* betyda någonting annat än *Benedictio thalami*. I sin förkärlek för abstrakta resonemang förbiser han alldeles, att just denna akt finns utförligt beskriven i de kyrkliga ritualen alltifrån o. år 900 (Kung Alfreds ritual) — den omnämnes i korthet redan o. år 600 — fram till vad Sverige beträffar *Manuale lincopense*, tryckt år 1525. Som jag genom min utredning (VSLÅ 1951, s. 74 ff.) visat, bevarar *Benedictio thalami* århundraden igenom en stereotyp utformning, varför man i stort sett inte behöver räkna med några dateringssvårigheter.

Om Hemmer inte så ensidigt inriktat sig på kritik av mina skrifter, hade ett närmare studium av det kapitel i min första skrift, som jag kallat »Katolsk ritual», varit befordrande för hans egen framställning. Att själv gå till källorna och bl. a. gå igenom Martènes betydelsefulla aktpublikation har han tydligen ansett överflödigt, trots att en stor del av arbetet för hans del skulle ha varit undångjort genom att jag (VSLÅ 1951, s. 74, not 51) sammanställt det viktigaste materialet. Det kyrkohistoriska eller snarare liturgihistoriska material, som

mindre lyckad formulering. JFT 1952, s. 333 behandlar han först ÖL och i omedelbart samband härmed skriver han: »även enligt de andra landskapslagarna», och till yttermera visso talar han i en hithörande not om »svealagarna» utan någon inskränkning. Trots att han JFT 1955, s. 429, not 31 medger, att uttrycket »rent formellt inbegriper även UL och därför inte är fullt exakt», begär han att jag (liksom andra läsare) skall förstå, att han naturligtvis inte syftar på UL. Detta är att ställa obilliga krav på läsaren, som har rätt att fordra, att en författare uttrycker sig på ett begripligt sätt. Jag kan inte annat än reagera mot att Hemmer, samtidigt som han nödgas vidgå »en logisk lapsus» eller en »icke fullt exakt» formulering, döljer dessa brister i den egna framställningen bakom en dimridå av kritik gentemot den andra parten.

det här är fråga om, tycks vara något som rättshistorien — enligt Hemmer — inte har någon anledning att befatta sig med.

Ett i och för sig obegripligt avsnitt i Hemmers sista skrift får sin förklaring däri, att han inte insett, att »den kyrkliga akten» och *Benedictio thalami* äro synonyma begrepp. Hemmer uttalar (s. 447) som sin mening:

»Carlsson skriver (VSLÅ 1953) s. 64: 'Sängledningsceremonien nämnes som redan påpekats inte i den kanoniska rätten, man finner inte minsta spår av den i landskapslagarnas kyrkobalkar.' Först måste här inläggas en bestämd gensaga mot att Carlsson i *detta sammanhang* opererar med det mera omfattande begreppet »sängledning», som även inbegriper sådant, som föregår själva sängliggningen, bilägret, och vilket förklaras av att till äktenskapets avslutningsakt även var anknuten en ceremoni. Att förfara på detta sätt är att undanskydda vad som här är huvudsaken. Termen sängledning har ingen hävd i lagarna, vilka uteslutande fästa sig vid det moment, som är av rättslig betydelse, att brudparet faktiskt intagit den äkta sängen, själva sängliggningen, bilägret. Ännu mindre kan man väl vänta sig, att den kanoniska rätten, som direkt uttalar att äktenskapet fullbordas genom *copula carnalis*, skulle omtala någon sängledning.»

Hemmer har här mot mig riktat den skenbart graverande anklagelsen, att jag genom min terminologi undanskymt vad som är huvudsaken. De av Hemmer efter mig citerade raderna ingå emellertid i ett större sammanhang, där jag *endast* behandlar den kyrkliga ceremonien. Det är inte tal om att det härvidlag kan vara fråga om något missförstånd. Just i *detta sammanhang* är därför sängledningsceremonien det adekvata uttrycket, om man inte föredrar den latinska termen *Benedictio thalami*. Ty denna var ju *endast* en ceremoni, en benediktionsakt, och den bestod bl. a. i att brud och brudgum av prästen *leddes* till brudsängen. Genom att Hemmer inte förstått det för hela hans uppläggning av ämnet grundläggande faktum, att uttrycken »kyrklig akt», »kyrklig sängledningsceremoni» äro ett och detsamma som *Benedictio thalami*, gör han sig skyldig till en hel serie misstag.

Vad först och främst terminologien beträffar kan jag åberopa en auktoritet, som använt samma enligt Hemmer olämpliga uttryck som jag. Det är en i Sveriges historia icke okänd prelat. Hans namn är biskop Hans Brask. År 1514 utfärdade han en stadga, som bl. a. fastställde, vilka avgifter prästerna skulle ha rätt att uppbära för sina förrättningar. I stadgan heter det bl. a.: »Item vingingapeningar,

thå bruden vigis, thet är 6 skillinge, och är clärken henne plichtigh heder vette, til heders folge innan sochn och *senge* henne och brudehus vige, om han thertill bidin varder.»⁹⁰

Prästen skulle alltså vara skyldig att för den fastställda avgiften förrätta vigseln inom den egna församlingen, han skulle vidare sängleda (»sänga») bruden och viga brudhuset, dock endast under förutsättning, att han blir ombedd att göra det.

Vad vi ha anledning att först och främst uppmärksamma är uttrycket »sänga» (bruden), som inte kan vara något annat än en förkortning av »sängleda», sannolikt en form, som upptagits ur tal-språket. Också ur filologisk synpunkt måste detta troligen unika belägg på ordet »sänga» betraktas som intressant.⁹¹

Bättre än långa utläggningar är biskop Brasks stadga ägnad att belysa det egendomliga förhållandet, att kyrkobalkarna med tystnad förbigå *Benedictio thalami*, om denna kyrkliga akt varit en ursprunglig företeelse och inte endast en efterbildning av borgerliga, gammalgermanska rättsseder. Man kunde ju haft skäl att vänta sig, att kyrkan fäst så mycken vikt vid sin egen skapelse, att den ansett det nödvändigt att i *något* sammanhang omnämna densamma, som fallet är med *alla* andra kyrkliga förrättningar, vilka hade samband med äktenskaps ingående eller barnsbörd. Eftersom akten försiggick i bröllopgården och inte i kyrkan, förutsatte den ju en säkerligen i många fall lång och mödosam resa för prästen. Det måste ju under sådana förhållanden varit rimligt, om denne fått uppbära offer eller avgift som ersättning för förrättningen och att detta omnämnts i kyrkobalkarna.

Men låt oss återgå till det ovan citerade uttalandet av Hemmer, där han bl. a. kritiserar min terminologi, och särskilt till den mening, som har följande lydelse: »Termen sängledning har ingen hävd i lagarna, vilka uteslutande fästa sig vid det moment, som är av rättslig betydelse, att brudparet faktiskt intagit den äkta sängen» etc. Detta uttalande är alldeles riktigt, och något annat har jag heller aldrig utgått ifrån. Men vad har det *i detta sammanhang* att göra? Vad jag talat om är ju den *kyrkliga* akten. Utan att hålla i sär begreppen övergår Hemmer helt plötsligt till den *borgerliga*. Det är alldeles

⁹⁰ Historiska Handlingar, VIII: 1, s. 65 ff.

⁹¹ Verbet »sängleda» är belagt redan år 1505. Jfr VSLÅ 1951, s. 90.

meningslöst att i samband med den kyrkliga akten tala om »rättslig betydelse», eftersom denna *enligt kyrkans egen åskådning* uteslutande var en välsignelseakt och inte en rättsakt.

Återstår den sista meningen i Hemmers uttalande, där han yttrar, att man inte kan vänta sig, »att den kanoniska rätten, som direkt uttalar, att äktenskapet fullbordas genom copula carnalis, skulle omtala någon sängledning». Eftersom det här är fråga om Benedictio thalami, är copula carnalis *i detta sammanhang* någonting saken alldeles ovidkommande. Benedictio thalami förutsatte i så ringa mån copula carnalis, att vissa ritual tvärtom såsom särskilt förtjänstfullt framhålla, att brudparet av hänsyn till den välsignelse de mottagit, under ett eller flera dygn skulle avhålla sig från köttlig beblandelse (jfr VSLÅ 1951, s. 80). Denna åskådning, som stöder sig direkt på bibeln, närmare bestämt Tobie bok, är urgammal inom kyrkan. Till yttermera visso anbefallas Tobiasnätterna direkt i Decretum Gratiani, som tagit upp denna föreskrift ur äldre dekretsamlingar.⁹²

Vad jag ovan yttrat om det anmärkningsvärda i att landskapslagarnas kyrkobalkar inte nämna Benedictio thalami, gäller också den kanoniska rätten, där den — så vitt jag kunnat finna — inte heller omnämnes. Nog borde den väl i något sammanhang ha nämnt denna ceremoni, som i varje fall i själva ritualen spelar en stor roll, om sängledningen verkligen tillkommit på kyrkligt initiativ.

Avsikten med den här gjorda utredningen var ju att undersöka hur pass bärkraftig den grund är, på vilken Hemmers hela framställning av bilägret vilar. Det olyckliga förbiseende han gjort sig skyldig till genom att inte observera, att »den kyrkliga akten» och Benedictio thalami äro synonyma begrepp har visat, att hans framställning vilar på lösan sand.

Innan jag lämnar denna avdelning ber jag att till professor Hemmer få framställa följande fråga: Vad menar professor Hemmer med »en kyrklig akt», och hur förhåller sig denna till Benedictio thalami?

X.

Jag övergår nu till det parti av Hemmers skrift, där han söker uppvisa det direkta inflytandet från kyrkan och kanonisk rätt på

⁹² Decretum Gratiani, c. 5, C. 30, q. 5 (Friedberg, sp. 1105 f.); jfr Freisen, a. a., s. 851.

bilägret. Dessförinnan vill jag emellertid ytterligare klargöra mina egna synpunkter på ämnet.

Då man i den vetenskapliga diskussionen talar om en kyrklig och en borgerlig akt, innebär detta en *viss* schematisering, nödvändig för att resonemanget inte skall bli alltför tillkrånglat och därför att det under alla förhållanden är av vikt att hålla begreppen i sär. *Från början* fanns det naturligtvis endast *en* akt, huruvida denna till sin yttre utformning och till sitt idéinnehåll haft en kyrklig eller borgerlig prägel — det är just vad frågan gäller.

Eftersom den borgerliga akten redan i den äldre Västgotalagen visar en fast förankring i den gällande rätten, har jag som nämnts för egen del kommit fram till den slutsatsen, att det är *denna* akt, som är den äldsta (jfr ovan s. 49 f.). Det fortsatta förloppet är med denna utgångspunkt synnerligen enkelt. Kyrkan fann det med sina intressen förenligt att ge denna rättsakt en religiös prägel, vilket i praktiken till att börja med endast innebar, att en präst var närvarande och förrättade *Benedictio thalami*. Den borgerliga rättsakten blev *tillika* en religiös ceremoni. Den borgerliga akten var ju under alla förhållanden obligatorisk, eftersom ett fullgiltigt äktenskap kommit till stånd först sedan brud och brudgum i vittnens närvaro bestigit den äkta sängen; den kyrkliga ceremonien var inte ens enligt kyrkans egen uppfattning nödvändig. Utan tvivel har det förhållit sig så, att det kyrkliga bruket aldrig helt slagit igenom.

Hemmer är av en annan mening, och för honom gäller det att klargöra sambandet mellan kanonisk rätt och biläget. Det bör framhållas, att Hemmer vad germanska rättskällor beträffar så gott som uteslutande bygger på svenskt material, med andra ord de svenska landskapslagarna. Då man ur dessa ingenstades — lika litet som ur andra germanska lagar — kan utläsa något kanoniskt inflytande på sängledningen, nödgas Hemmer också i detta parti av sin skrift tillgripa egna konstruktioner, i själva verket utan något stöd i källmaterialet.

I avsikt att visa upp bilägets beroende av kanonisk rätt eller kyrklig åskådning överhuvud taget erinrar Hemmer (JFT 1955, s. 441) till att börja med om den romersk-katolska kyrkans regler för tillkomsten av ett äktenskap. Härför fordrades två ting: kontrahenternas samtycke (*consensus facit nuptias*) och äktenskapets fullbordan genom *copula carnalis*.

Hemmer redogör därefter för det dekret angående äktenskapsavtalet, som under påven Alexander III:s tid (1159—1181) utfärdades och som avsåg åtskillnaden mellan ett avtal om ett framtida äktenskap, sponsalia de futuro, och ett äktenskapsavtal, som omedelbart gick i fullbordan, sponsalia de presenti.

Då från mina utgångspunkter dessa Alexander III:s kanoniska rättssatser inte spelat den ringaste roll för sängledningen, har jag inte haft någon anledning att ens nämna dem, en »försummelse» från min sida, som av Hemmer med anmärkningsvärd skärpa påtalats (JFT 1952, s. 329 f., *ibid.*, 1955, s. 416 f.). Den kanoniska rättens regler för tillkomsten av ett äktenskapsavtal »kunna», säger Hemmer, »allra minst i en avhandling om bilägets historia förbigås». Det är därför med så mycket större förväntan man tar del av Hemmers framställning på denna punkt, där han skall för läsaren klargöra vilken betydelse dessa distinktioner haft för bilägets uppkomst och utveckling.

Förväntningarna uppfyllas inte, då Hemmer nöjer sig med ett referat av rättsreglerna. I själva verket lär det vara omöjligt att påvisa, att de överhuvud haft något inflytande på biläget. I sin kyrkliga utformning — och det är ju denna, som enligt Hemmer är den primära — fanns ju akten bevisligen redan på 600-talet. Hur rättsregler, som tillkommo på 1100-talet kunnat påverka en akt, som existerade mer än ett halvt årtusende tidigare, har man svårt att förstå. Inte heller kunna dessa kanoniska rättssatser ha haft något inflytande på den utveckling, som — enligt Hemmer — den kyrkliga akten undergick, då den så småningom omdanades till att bli en borgerlig rättsakt. Också i sin borgerliga utformning är nämligen akten belagd i rättskällor, som till sitt innehåll med säkerhet äro äldre än Alexander III:s dekret, exempelvis den isländska Stadsrättsbók.

Både som borgerlig rättsakt och kristen ceremoni är biläget en allmångemansk företeelse och måste därför ses ur en vidare synvinkel än vad Hemmer gjort. Den snäva begränsning han givit sin framställning genom att så gott som uteslutande ta hänsyn till svenskt material har kommit honom att förbise fakta, som äro av grundläggande betydelse för ämnet. På grund av sin sena tillkomsttid äro de i och för sig utomordentligt betydelsefulla kanoniska rättsreglerna angående sponsalia de presenti och sponsalia de futuro utan allt in-

trasse, då man söker efter sängledningens ursprung och utveckling.⁹³

Återstå de båda reglerna om »consensus facit nuptias» och copula carnalis som villkor för äktenskapets tillkomst, regler, som äro av betydligt äldre datum än Alexander III:s dekret. Detta torde framför allt gälla den sistnämnda regeln, som stöder sig direkt på bibelns lära om att de äkta makarna genom copula carnalis blivit ett kött.⁹⁴

Till den första regeln om nupturienternas ömsesidiga samtycke har enligt Hemmer vigseln anknutit. Då denna regel spelat en så stor roll i den svenska landskapsrätten, säger Hemmer, vore det egendomligt, om inte den andra regeln om copula carnalis som consummatio matrimonii skulle ha avsatt liknande spår. På denna väg kommer Hemmer fram till slutsatsen, att bilägret som äktenskapsstiftande akt är en produkt av kyrkligt inflytande och ett yttre uttryck för tanken, att äktenskapet fullbordas genom copula carnalis. Bilägret skulle alltså enligt Hemmers teori kunna betraktas som en parallellföreteelse till vigseln, båda voro skapade på kyrkligt initiativ.

Hur hålla nu dessa Hemmers konstruktioner, när de konfronteras med den konkreta verklighet, som möter oss i landskapslagarna?

Jag har i min närmast föregående skrift (VSLÅ 1953, s. 62 ff.) visat, att om Hemmers tes vore riktig, detta skulle innebära, att en fullständig revolution under loppet av en kort tid skulle ha ägt rum på äktenskapsrättens område. Hemmer har (även om man tar hänsyn till den rättelse han sett sig nödsakad att göra i sin egen framställning) inte lyckats i sina försök att tillbakavisa vad jag där sagt. Jag hänvisar till denna utredning; vi skola emellertid här ta upp problemen ur en annan synvinkel och lägga huvudvikten vid hur Hemmers teori ter sig, omsatt i praktiken.

Den kyrkliga akten, som ju enligt Hemmer är den ursprungliga, bestod enligt Linköpingsmanualet däri, att prästen ledde brud och brudgum till brudsängen, där de ödmjukt knäböjde. Därefter sjöng prästen en antifoni, psalmen Veni sancte spiritus, som anses vara författad redan på 1000-talet;⁹⁵ brud och brudgum skulle sedan resa

⁹³ Decretum Gratiani, som ju är obetydligt äldre än Alexander III:s pontifikat, känner inte till denna uppdelning av äktenskapsavtalet i sponsalia de futuro och de presenti. Freisen, a. a., s. 164.

⁹⁴ Freisen, a. a., s. 151 ff.

⁹⁵ G. F. Grath, Svenska kyrkans brudvigsel, 1904, s. 33.

sig och sätta sig på sängen, varefter prästen förrättade *Benedictio thalami*, välsignelsen av brudkammaren, vilken kommit att ge sitt namn åt akten i dess helhet.

Akten har i Linköpingsmanualen en så ålderdomlig prägel och visar en så stark frändskap med äldre utländska ritual, att man inte har någon anledning förutsätta annat än att den tillgått på liknande sätt redan tidigare. När det lyckades kyrkan att få denna ceremoni accepterad i vårt land, veta vi ingenting om. Men säkert är, att det måste ha tagit sin rundliga tid, innan den kristna åskådningen så genomsyrat sinnena, att människorna i någon större utsträckning öppnade sina hem för en dylik kristen akt.

Att brudparet, innan prästen förrättade *Benedictio thalami*, måste ha sammanvigts enligt kyrkans ordning, får betraktas som självklart. Men i äldre Västgöotalagen från o. år 1220 nämns inte ens vigseln, inte heller någon kyrklig sängledning, men däremot omtalas en fullt utbildad borgerlig rättshandling. Då denna senare enligt Hemmers teori uppstått ur den kyrkliga akten, förutsätter detta, att under loppet av några decennier⁹⁶ följande utvecklingsprocess försiggått: kyrkan har skapat en kyrklig ceremoni utan några rättsverkningar, denna har så småningom omdanats till en borgerlig rättsakt med vittgående konsekvenser. Detta innebär först och främst, att den religiösa ceremonien helt slagit igenom. Men eftersom den borgerliga och den kyrkliga akten redan tidigt framträda som två skilda former, måste i vissa fall det prästerliga inslaget ha eliminerats. Detta borde väl snarast tolkas som ett utslag av bristande kyrkovänlighet från allmogens sida. Men denna utveckling har tvärtom — om man får tro Hemmer — skett under kyrklig påverkan. Det egendomliga i denna snabbprocess framträder i än skarpare relief mot bakgrunden av det redan nämnda faktum, att äldre Västgöotalagen inte nämner vigseln.

Det finns inte några vittnesbörd om att *Benedictio thalami* av kyrkan själv anbefallits, vi veta inte ens, om den under medeltiden varit en allmänt utbredd sedvänja. I biskop Hans Brasks stadga — som för övrigt endast är en förnyelse av tidigare av hans företrädare givna föreskrifter — heter det ju, att prästen skulle viga brudhuset

⁹⁶ Något starkare inflytande av kanonisk rätt på den svenska äktenskapslagstiftningen kan man knappast räkna med förr än under 1100-talets lopp; jfr VSLÅ 1953, s. 63.

och »sänga» bruden »om han thertill bidin varder». Samma förbehåll göres i vissa utländska ritual. Det finns inga skäl att antaga, att förhållandena varit annorlunda på landskapslagarnas tid. Trots att kurian medeltiden igenom klagar över att svenskarna ingå äktenskap på barbariskt sätt utan lysning och vigsel, vilka anbefallas, finns det veterligen inte några liknande klagomål eller ålägganden beträffande *Benedictio thalami*.

Jämför man med förhållandena i Tyskland under medeltiden, finner man, att den borgerliga rättsakten spelat en framträdande roll i rättskällor av skilda slag, inte minst i tyska stadsrätter. Den kyrkliga akten tycks däremot endast i enstaka undantagsfall ha upptagits i ritualen tidigare än under 1400-talet.⁹⁷ I biskopsdömet Augsburg förekommer *Benedictio thalami* i ritualen första gången år 1656!⁹⁸

Av det sagda torde till full evidens ha framgått, att Hemmers tes om att bilägret är en skapelse av den romersk-katolska kyrkan, tillkommen under inflytande av den kanoniska rättsregeln om *copula carnalis* som en äktenskapsstiftande faktor, är en konstruktion, som står i direkt strid mot vad källorna omvittna.

Hemmers teorier om vigselns betydelse och innebörd, av vikt för ämnet i dess helhet, äro också de av den beskaffenhet, att de icke böra stå oemotsagda.

Gentemot Hemmers uppfattning, att sängledningen som rättsakt uppkommit under inflytande av den katolska kyrkan, har jag (VSLÅ 1953, s. 65) framhållit, att det skulle dröja mer än ett halvt årtusende, innan det lyckades kyrkan att i vårt land definitivt bryta ner ättensamhällets former för äktenskapsavtalet och genom 1734 års lag få vigseln erkänd som den enda rättsgiltiga handlingen vid äktenskaps ingående. Häremot invänder Hemmer (s. 444), att detta »argument är ohållbart redan på den grund, att vigseln i den katolska kyrkan blev ett obligatoriskt villkor för tillkomsten av ett äktenskap först genom beslut vid kyrkomötet i Trident 1562».

Jag måste erkänna min oförmåga att härvidlag följa Hemmers tankegång. Det var ju inte endast i Sverige myndigheterna kämpade

⁹⁷ Jfr VSLÅ 1951, s. 93, not 7.

⁹⁸ F. A. Hoeyneck, *Geschichte der kirchlichen Liturgie des Bisthums Augsburg*, 1889, s. 170.

med svårigheter att få vigseln accepterad, detta var en allmäneuropeisk företeelse (jfr VSLÅ 1951, s. 70). Att påvekyrkan först genom tridentinska mötet nådde detta sitt mål, måtte väl vara ett ytterligare stöd för *min* uppfattning, den nämligen, att det kyrkliga inflytandet på äktenskapsrättens område först långsamt gjorde sig gällande.

Men Hemmer tycks mena, att kyrkan varit en på det hela taget passiv åskådare till det händelseförlopp, som resulterade i att vigseln blev en obligatorisk rättsakt. Vigseln var, säger Hemmer (s. 447), en välsignelseakt, icke en stadfästelseakt. Det är sant, att det var så i den äldsta kristna kyrkan och ännu i Decretum Gratiani från 1100-talets mitt. Men mellan denna tid och tridentinska mötet ligger en utvecklingsprocess, som inte kan fångas i en enkel formel och som här endast i sina huvuddrag kan antydas.

Enligt den katolska kyrkans ritual bestod vigseln av två skilda akter; den ena ägde rum framför kyrkodörren, den andra inne i kyrkan. Det var ursprungligen endast den sistnämnda, som var en utpräglat kyrklig akt och som innefattade brudmässan och benediction av de nyförmälda. Denna akt var och förblev en ren välsignelseakt.

Annorlunda förhöll det sig med akten framför kyrkodörren. Det var den som övertog det gamla borgerliga giftermålets funktioner, och den var ursprungligen trots prästens närvaro en borgerlig stadfästelseakt. Prästens funktion inskränktes sig till att välsigna kontrahenterna. Som redan i annat sammanhang skildrats var det från begynnelsen brudens fränder, icke prästen, som »gåvo» bruden åt brudgummen. Senare kommo ju giftomannens befogenheter härvidlag att helt övergå till prästen. Samtidigt kvarlevde det gamla borgerliga giftermålet, som försiggick utan biträde av präst eller kyrka.⁹⁹

Det var i den situationen, som kyrkan framställde sina krav på att äktenskapet skulle ingås i av kyrkan godtagna former. Härtill bidrog, att ute på kontinenten det gamla giftomannainstitutet förföll, så att i stället för brudens förmyndare, vilken lekman som helst kunde förrätta giftermålet. På laterankonciliet 1215 påbjöds lysning och som en given följd härav vigsel. Alla äktenskap, som ingingos i av kyrkan icke godtagna former, stämplades som hemliga, matrimonia clandestina. Kyrkans mål var att förhindra dels äktenskap i för-

⁹⁹ Om denna utveckling jfr Sohm, a. a., s. 157 ff.

bjudna led, dels tvegifte. Kyrkans kamp mot dessa hemliga äktenskap, dit också det borgerliga giftermålet hörde, kom att sätta sin prägel på utvecklingen århundraden framåt. De s. k. hemliga äktenskapen erkändes visserligen av kyrkan som giltiga, men präst eller lekman, som förrättade dylik vigsel, hotades med exkommunikation. Medeltiden igenom antogos på en rad tyska provincialkoncilier beslut i denna riktning.¹⁰⁰ Så heter det exempelvis på ett koncilium i Lüttich år 1287, alltså ungefär vid tiden för ÖL:s tillkomst: »Vi exkommunicera och förklara som exkommunicerade präster, klerker eller lekmän, ja t. o. m. kvinnor eller vem det vara må, som taga sig före att sammanviga några personer på förutnämnt hemligt sätt.»¹⁰¹

Att denna internationella utveckling inte gick vårt land förbi är ganska klart. I direkt anslutning till fjärde laterankonciliet beslut utfärdade påven Innocentius III år 1216 i en skrivelse till den svenske ärkebiskopen och hans suffraganbiskopar en stadga angående lysning och vigsel. »Det har kommit till vår kännedom,» heter det bl. a. i skrivelsen, »att några i svenska kungariket bosatta personer icke iakttaga tillbörlig högtidlighet vid avslutande av äktenskap utan följande hedendomens villfarelser på barbariskt sätt (ritu barbarico) stundom i förbjudna led sammanvigas.» Vid hot om exkommunikation befallas adressaterna att tillse, att äktenskap inte ingås på hemligt sätt eller i förbjudna led. Vigseln skulle ske offentligt i kyrkan och förrättas av präst.¹⁰²

Mot den här tecknade bakgrunden är det en väl långt driven förenkling av verkligheten att som Hemmer gör beteckna vigseln som en ren välsignelseakt, som inte ens enligt kyrkans egen åskådning var nödvändig. Dessutom är det ett för Hemmers bevisföring besvärande faktum, att enligt ÖL vigseln var en obligatorisk rättsakt. Detta bortförklaras emellertid av Hemmer på följande sätt (s. 447): »En annan sak är sedan, att två landskapslagar (Hemmer syftar härmed också på Västmannalagen) ha gått längre än vad kyrkan ovillkorligen krävde för tillkomsten av ett äktenskap och tillerkänt vigseln karaktären av en rättsakt.»

Man frågar sig onekligen vad det är för mystiska krafter, som

¹⁰⁰ Ibid., s. 70 f.

¹⁰¹ Joseph Hartzheim, *Concilia Germaniæ*, Tom. III, 1760, s. 696.

¹⁰² *Diplomatarium suecanum*, I, nr 156.

avses med »landskapslagar» och som i sitt nit gått längre än vad kyrkan själv krävde. I själva verket är detta Hemmers påstående fullkomligt meningslöst, då det självfallet var kyrkans representanter, som drivit på utvecklingen därhän, att vigseln fått karaktären av rättsakt.

Som redan nämnts bygger Hemmer sin framställning så gott som uteslutande på de svenska landskapslagarna. Han anser nämligen (s. 450), att »sedan den svenska landskapsrättens stadganden i deras helhet granskats . . . man genom dem på historisk väg kan påvisa, att bilägret som äktenskapsstiftande akt i svensk rätt inte kan härstamma från förkristen tid utan att bilägret blivit det först genom kyrkligt inflytande». Hemmer har därför »inte ansett det nödvändigt att närmare ingå på annan germansk rätt och ännu mindre på icke-germansk rätt».

Vilka vådor denna snäva begränsning av ämnet medfört har ovan visats. Hemmer har emellertid med sin ur metodisk synpunkt otillfredsställande uppläggning av ämnet befriat sig själv från ett motiverat ställningstagande till ett med hans bevisföring oförenligt faktum, nämligen att bilägret som rättsakt bevisligen fanns före kristendomen hos icke-germanska folk. Den enda invändning Hemmer gör, är, att äktenskapsrätten hos de ifrågavarande folken uppenbart stått på en högre nivå än de förkristna germanernas. »Att detta var fallet med äktenskapsrätten i de indiska Vedasångerna lär väl inte kunna betvivlas,» skriver Hemmer (s. 455). Eftersom äktenskapsrätten just i de indiska Vedasångerna företer en frapperande överensstämmelse med svensk landskapsrätt (jfr VSLÅ 1953, s. 76 ff.), lär det finnas all anledning betvivla, att den stått »på en högre nivå» än de förkristna germanska folkens.

Hemmer kommer i sin sista skrift fram till slutsatsen, att han »för svensk rätts del» löst problemet om bilägrets ursprung. Härtill kan anmärkas, att om problemet är löst vad svensk rätt beträffar, så är detta också förhållandet med allmängermansk, då det väl är självfallet, att en och samma företeelse hos skilda germanska folk går tillbaka till en och samma källa. Om det överhuvud är möjligt att komma till rätta med spørsmålet på grundvalen av den metod Hemmer använt, må lämnas osagt. Säkert är att Hemmer *icke* gått i land med uppgiften.

För att klargöra den metod jag själv efter förmåga söker tillämpa, skall jag här till slut återge vad jag tidigare i en uppsats, tryckt i en filologisk publikation (Arkiv för nordisk filologi 1949), yttrat: »Våra svenska medeltidslagar gömma många gåtor, en del av dem kanske för alltid olösliga. Filologien ensam står hjälplös inför många av dessa problem, även om de till sitt väsen närmast äro av språklig art. Ett rationellt samarbete mellan rättshistoria, kulturhistoria och språkvetenskap skulle säkerligen visa sig fruktbarande. Framför allt borde större uppmärksamhet ägnas den jämförande äldre kulturhistorien, som delvis sammanfaller med den jämförande rättshistorien. För forskaren på detta område är Jacob Grimms Deutsche Rechtsaltertümer den fasta grunden, som det gäller att bygga vidare på.»

Detta uttalande är giltigt också i förevarande sammanhang. Ett ensidigt spekulativt betraktelsesätt är ofruktbart, då det gäller att lösa landskapslagarnas gåtor.

ZUSAMMENFASSUNG

In JFT 1955 hat Professor Ragnar Hemmer eine Schrift veröffentlicht, die einen neuen Beitrag zu der zwischen ihm und mir seit einigen Jahren geführten Diskussion über zentrale Probleme des älteren schwedischen Eherechts bildet. Die Frage, betreffs welcher unsre Auffassungen vor allem auseinandergehen, gilt dem Alter und dem Ursprung der Bettbeschreitung (des Beilagers). Meiner Meinung nach, früher in diesem Jahrbuch im Jahre 1951, resp. 1953 vorgelegt, ist dieser Schlussakt der Eheschliessung heidnischen Ursprungs. Der zivilrechtliche Akt, wie wir ihm in den schwedischen Provinzialrechten begegnen, ist m. E. der primäre, der kirchliche Akt, *Benedictio thalami*, eine von der Kirche geschaffene Nachbildung der altgermanischen Rechtshandlung.

Hemmer meint, dass der Verlauf gerade der entgegengesetzte gewesen sei: das Beilager sei ein von der römisch-katholischen Kirche geschaffener Akt, der erst später in einen zivilrechtlichen übergegangen sei. Die Brautübergabe (»giftermålet») sei die ältere Rechtshandlung, an die von Anfang an alle Rechtswirkungen angeknüpft waren. Meiner Meinung nach sind dagegen Brautübergabe und Bettbeschreitung organisch verbunden und beide uralte.

Betreffs der Vormundschaft über die Braut meint Hemmer drei verschiedene Entwicklungsstufen in den Provinzialrechten unterscheiden zu können; die älteste wird, sagt er, durch ÖL GB 9: 1 vertreten. Diese Stelle zeige, dass die Vormundschaft früher an die Brautübergabe allein geknüpft gewesen sei. Die Stelle, die von Brautraub handelt, hat in Wirklichkeit nichts über die Vormundschaft zu sagen. Hemmers Hypothese entbehrt m. E. jeder Begründung im schwedischen Provinzialrecht überhaupt.

Die Mittelstufe in der Rechtsentwicklung sei nach Hemmer durch UL ÄB 2 vertreten. Es heisst da: »Jetzt kommt die Braut zu ihrem Bauern heim, dann ist sie in die Gewähr ihres Bauern gekommen.« Die Stelle wird von Hemmer buchstäblich gedeutet und so aufgefasst, dass die Vormundschaft zu dem Bräutigam überging, so bald die Braut in sein Haus gekommen war. Ist diese Auslegung richtig, würde UL, die eine so grosse Rolle gespielt hat, unter den schwedischen mittelalterlichen Rechten ganz isoliert stehen, da die Heimkehr sonst keine juristische Bedeutung gehabt hat. Wahrscheinlich ist die Erklärung darin zu finden, dass die Formulierung in UL auf eine gewisse Wortkargheit zurückzuführen ist und dass miteinbegriffen ist, dass die Vormundschaft des Ehemanns hier wie in allen übrigen Provinzialrechten erst bei der Bettbeschreitung eingetreten ist.

Die letzte Entwicklungsstufe wird nach Hemmer von den »jüngeren« Svearechten vertreten, d. h. von sämtlichen Svearechten nur UL ausgenommen. Die alte germanische Brautübergabe habe, meint Hemmer, in diesen Rechten ihren Charakter als Rechtsakt verloren; alle Rechtswirkungen der Eheschliessung seien durch kirchlichen Einfluss zum Beilager übergegangen. Um eine solche These aufzustellen muss man drei Sachen beweisen können: 1) dass hier überhaupt eine Stufe der Entwicklung vorhanden ist, die von den übrigen Provinzialrechten verschieden ist; 2) dass diese Stufe die jüngste ist; 3) dass die Brautübergabe kein Rechtsakt mehr ist. Weder das eine noch das andere wird man mit Hilfe des in der Tat klaren und unzweideutigen Textes der genannten Rechte beweisen können.

In seiner Erörterung setzt Hemmer als selbstverständlich voraus, dass die in Rede stehenden Svearechte zu den »jüngeren« Provinzialrechten gehören, also jünger als die Götarechte sind. Diese Auffassung ist berechtigt nur wenn man ausschliesslich das Redigieren

der Rechte in überlieferten Handschriften in Erwägung zieht. Das Wesentliche ist doch, ob der Inhalt dieser Rechte alt ist oder nicht. Was besonders DL betrifft, hat neuere Forschung (C. I. Stähle) bestätigt, dass dieses Recht in mancher Hinsicht das altertümlichste der schwedischen Provinzialrechte ist.

In diesem Zusammenhang behandelt Hemmer auch die ausserordentlich interessanten Vorschriften des Provinzialrechtes hinsichtlich Geldbusse für ungeborene Kinder. Nach drei Svearechten (DL GB 2, SdL GB 3 und VmL ÄB 2: 1) sollte nämlich, wenn die Braut getötet wurde, Geldbusse erlegt werden, teils für die Frau persönlich mit 80 Marker, die gewöhnliche Totschlagsbusse für Frauen in diesen Rechten, teils und darüber hinaus 80 Marker für eine ungeborene Tochter und 40 Marker für einen ungeborenen Sohn.

Ähnliche Bestimmungen über Busse wegen Tötung ungeborener Kinder findet man in denselben drei Rechten — und ebenso in ÖL — auch als Strafe für Entmannung. Diese Bestimmungen sind alle, meint Hemmer, durch Einfluss des kanonischen Rechts entstanden; er beruft sich dabei auf eine Stelle des kanonischen Rechts, die sagt, dass die Vernichtung der Zeugungsfähigkeit eines Mannes oder der Empfängniskraft einer Frau als Totschlag bestraft werden soll.

Gegen Hemmers Schluss kann man zunächst den Einwand erheben, dass er beim Zitieren der kanonischen Rechtsregel, die sich in den Dekretalen Gregorius IX. (vom Jahre 1234) befindet, die Überschrift ausgelassen hat; diese zeigt, dass das Gebot sich gegen die Vernichtung der Zeugungskraft eines Mannes oder einer Frau durch Verhexung oder Giftränke, gar nicht durch äussere Gewalt (wie Totschlag oder Entmannung) richtet.

Dieser, wie es scheint, schwerwiegende Einwand wird aber von Hemmer als unbeträchtlich abgewiesen. Der Einfluss des kanonischen Gebots auf das schwedische Provinzialrecht bezieht sich nur, sagt er, auf den *Effekt* der Handlung, die Tötung des künftigen Geschlechtes. Dass die Vernichtung der Zeugungsfähigkeit eines Mannes und der Empfängniskraft einer Frau eine Tötung des künftigen Geschlechtes bedeutet — fährt Hemmer fort — ist eine Auffassung, die den germanischen Rechten fremd ist, insofern diese Rechte älter sind als die schwedischen Provinzialrechte.

Diese kategorische Behauptung in bezug auf die älteren germanischen Rechte ist mit der Wirklichkeit nicht übereinstimmend. Schon

in der Lex salica (vom Beginn des 6. Jahrhunderts) wird die Vernichtung der Zeugungsfähigkeit des Mannes, die Entmannung, mit Totschlag gleichgestellt und mit vollem Wergeld gebusst. Hinsichtlich der Vernichtung der Empfängniskraft einer Frau durch Verhexung oder Giftränke hat die Lex salica ein Gebot, das mit dem kanonischen eine auffallende Ähnlichkeit zeigt.

Dann stellt sich die Frage ein: welcher Rechtssatz ist der älteste, der kanonische oder der germanische? Eine nähere Untersuchung über das Gebot in den Dekretalen Gregorius IX. macht klar, dass dieses apokryphischen Ursprungs ist. In der Überschrift wird angegeben, dass das Gebot auf einem Konzil in Worms angenommen worden sei, um *welches* von diesen es sich handelt wird nicht gesagt. Mit grösster Wahrscheinlichkeit ist diese Angabe auf eine Fälschung in einer älteren Dekretsammlung zurückzuführen, und ein Konzilsbeschluss in angegebener Richtung ist ohne Zweifel nie zustande gekommen.

Da weiter die genannten Dekretalen erwiesenermassen noch in der Mitte des 13. Jahrhunderts in massgebenden kirchlichen Kreisen in Schweden wenig bekannt waren, gibt es gar keine Gründe vorauszusetzen, dass diese Rechtsregel die schwedischen Provinzialrechte beeinflusst habe. Unter allen Verhältnissen ist das Gebot der Lex salica höchst wahrscheinlich das älteste. Hemmers These von kanonischem Einfluss auf die Bestimmungen des schwedischen Provinzialrechts hinsichtlich Busse für ungeborene Kinder dürfte also aus der wissenschaftlichen Diskussion entfernt werden können.

Die Quelle dieser Bestimmungen ist allem Anschein nach statt dessen in alten germanischen Rechtssätzen zu suchen. Am besten kommen diese Grundsätze in der Lex salica zum Ausdruck; spätesten Forschungen nach (K. A. Eckhardt), ist dieses Recht in seiner Urfassung von kirchlichem Einfluss ganz frei. Nach der Lex salica sollte wegen Tötung einer Frau, die Kinder zu gebären begonnen hatte und die sich also in einem gebärfähigen Alter befand, dreifaches Wergeld, 600 Schilling, bezahlt werden, dagegen für ein junges Mädchen und für eine Frau, die wegen ihres Alters steril war, nur einfaches Wergeld, 200 Schilling. War die Frau schwanger, wurde die Busse auf 700 Schilling gesteigert, wovon ein halbes Wergeld, 100 Schilling, für das ungeborene Kind; daraus kann man schliessen, dass der Unterschied zwischen der Busse für eine Frau

in fruchtbarem Alter und der für eine andere Frau, d. h. 400 Schilling, die Busse für vier ungeborene Kinder umfasst.

Dieselben Grundsätze kommen in mittelalterlichen ostfriesischen Rechtsquellen zum Ausdruck, hier aber handelt es sich um Entmannung. Wird ein Mann an seinen Genitalien verwundet, heisst es, so dass er nicht Kinder erzeugen kann, wird dafür neunfaches Wergeld für die neun Kinder, die er hätte erzeugen können, gebusst. Ähnliche Bestimmungen kehren in mehreren ostfriesischen Provinzialrechten zurück, von denen die ältesten aus dem 11. und 12. Jahrhundert stammen.

Eine parallele Erscheinung findet man im ältesten angelsächsischen Recht (vom Anfang des 7. Jahrhunderts), das die Entmannung mit dem dreifachen Wergeld bestrafte.

Die Verwandtschaft zwischen schwedischem Provinzialrecht, ostfriesischem und angelsächsischem mittelalterlichem Recht betreffs Busse wegen Tötung ungeborener Kinder ist unverkennbar. Ohne Zweifel liegen hier Überreste altertümlicher Rechtsanschauungen vor, von altgermanischen Stammgefühl mit seiner Vorsorge für das Fortleben der Sippe durch künftige Geschlechter geprägt.

*

Unter den Bestimmungen des älteren Eherechts, die unter dem Einfluss des kanonischen Rechts entstanden sind, nennt Hemmer auch die Freiheit der Witwe, über ihre zweite Ehe selbst zu entscheiden. In Wirklichkeit verhält es sich so, dass auch dieser Rechtsatz germanischen Ursprungs ist. Schon in zwei von den ältesten germanischen Rechten, der Lex Gundobada (etwa vom Jahre 500) und dem Edictus Rothari (vom Jahre 643), wird festgesetzt, dass die Witwe volles Selbstbestimmungsrecht in bezug auf eine zweite Ehe hatte. Die Erklärung ist ohne Zweifel auf dem vermögensrechtlichen Gebiete zu suchen; der Verlober (Vormund) war meistens der nächste Erbe der Frau, und es könnte zu seinen Gunsten sein, dass sie unverheiratet blieb.

Zu gleicher Zeit, wo diese Rechtssätze, die darauf zielten, die Frau von der Abhängigkeit ihres Verlobers loszumachen, im germanischen Recht befolgt wurden, suchte die Kirche aus ethisch-religiösen Ursachen eine zweite Ehe zu verhindern. Der Papst Alexander III.

(1159—1181) ist so weit gegangen, dass er in einem Dekret dem Priester, der eine zweite Ehe benedizierte, mit Suspension drohte.

Gegen den Hintergrund dieser gemeineuropäischen Entwicklung hat man die Selbständigkeit, die viele nordische mittelalterliche Rechte der Witwe bei einer zweiten Ehe zuerkennen, zu betrachten.

*

Im letzten Abschnitt seiner Schrift sucht Hemmer den direkten Einfluss vom kanonischen Recht auf das Beilager aufzuweisen. Hier wie in der früheren Darstellung stützt er sich, was weltliches Recht betrifft, so gut wie ausschliesslich auf schwedischen Stoff; es stellt sich heraus, dass diese Methode eine allzu enge Beschränkung des Themas bedeutet, weil es sich hier um eine gemeineuropäische Erscheinung handelt.

Um die Abhängigkeit des Beilagers vom kanonischen Recht zu zeigen, erinnert Hemmer zuerst an die Regeln der römisch-katholischen Kirche hinsichtlich der Eheschliessung. Für eine rechte Ehe waren zwei Dinge erforderlich: die Zustimmung der Nupturienten (*consensus facit nuptias*) und die Vollziehung der Ehe durch *copula carnalis*.

Hemmer berichtet dann über das Dekret betreffs des Ehevertrags, das während der Zeit Alexanders III. erlassen wurde; dieses bezog sich auf den Unterschied zwischen einer Abredung wegen einer künftigen Ehe, *sponsalia de futuro*, und einer Eheschliessung, die sofort in Erfüllung ging, *sponsalia de presenti*.

Von meinen Ausgangspunkten gesehen spielen diese kanonischen Rechtsregeln gar keine Rolle für die Bettbeschreitung, und ich habe keine Ursache gehabt, sie überhaupt zu nennen, eine »Versäumnis« meinerseits, die von Hemmer mit bemerkenswerter Schärfe getadelt wird. Die Regeln des kanonischen Rechts über die Eheschliessung können, sagt Hemmer, am allerwenigsten in einer Abhandlung über die Geschichte des Beilagers unbesprochen werden. Mit umso grösseren Erwartungen nimmt man von Hemmers Darstellung Kenntnis, in der er dem Leser erklären will, welche Bedeutung diese Distinktionen für das Aufkommen und die Entwicklung des Beilagers gehabt haben.

Die Erwartungen werden nicht erfüllt. Und in der Tat wird es unmöglich sein zu beweisen, dass sie in dieser Hinsicht überhaupt

irgend welche Bedeutung gehabt haben. In seiner kirchlichen Ausgestaltung — und diese ist ja nach Hemmer die primäre — existierte ja der Akt schon im siebenten Jahrhundert. Wie Rechtsregeln, die in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts entstanden sind, einen Akt, der ein halbes Jahrtausend früher schon vorhanden war, haben beeinflusst können, ist schwerverständlich.

Diese kanonischen Rechtsregeln können auch nicht die Entwicklung in der Weise beeinflusst haben, dass, wie Hemmer meint, ein ursprünglich kirchlicher Akt allmählich in einen zivilrechtlichen umgebildet wurde. Auch in dieser Ausgestaltung ist der Akt in Rechtsquellen, die ihrem Inhalt nach mit Sicherheit älter sind als das Dekret Alexanders III., belegt, z. B. in dem isländischen *Staðarhólsbók*.

Es erübrigt, die beiden oben genannten, vom kanonischen Recht gestellten Bedingungen einer rechten Ehe: die Einwilligung der Kontrahenten und die Vollziehung der Ehe durch *copula carnalis*, zu besprechen. Diese Regeln sind beträchtlich älter als das Dekret Alexanders III.; dieses dürfte vor allem von der letzterwähnten Regel gelten, die sich direkt auf die Lehre der Bibel stützt, dass die Eheleute durch *copula carnalis* ein Fleisch geworden sind.

An die erste Regel von der Einwilligung der Kontrahenten schliesst sich, sagt Hemmer, die kirchliche Trauung. Da diese Regel in den schwedischen Provinzialrechten eine so grosse Rolle gespielt hat, wäre es, meint Hemmer, eigentümlich, wenn die andere Regel von der *copula carnalis* als *consummatio matrimonii* keine ähnlichen Spuren hinterlassen hätte. Auf diesem künstlichen Weg kommt Hemmer zu dem Schluss, dass das Beilager als ehestiftender Akt ein Produkt kirchlichen Einflusses und ein Ausdruck für den Gedanken sei, dass die Ehe durch *copula carnalis* vollendet wurde.

Bei einer Konfrontation mit der konkreten Wirklichkeit, die uns in den schwedischen Provinzialrechten begegnet, zeigen sich die Konstruktionen Hemmers wenig haltbar.

Es ist auffallend, dass Hemmer sich nicht klar gemacht hat, dass der Ausdruck »kirchlicher Akt« in seiner eigenen Darstellung mit *Benedictio thalami* identisch sein muss, eine Tatsache, die doch von fundamentaler Bedeutung für sein Thema ist. Diese Benediktion wird ja ausführlich in den Ritualen beschrieben und bewahrt jahrhundertlang eine stereotype Ausgestaltung.

Man muss voraussetzen, dass die Brautleute, ehe der Priester diese kirchliche Handlung verrichtete, nach der Ordnung der katholischen Kirche getraut worden waren. In dem älteren Westgötarecht (etwa vom Jahre 1220) wird aber die kirchliche Trauung überhaupt nicht erwähnt, geschweige denn die *Benedictio Thalami*. Das Beilager ist doch schon in diesem Recht ein völlig ausgebildeter ziviler Rechtsakt, der sich an übrige Rechtsakte der durchaus zivilen Eheschliessung anschliesst.

Erst im Laufe des 12. Jahrhunderts hat man mit einem stärkeren Einfluss des kanonischen Rechts auf die schwedische Ehegesetzgebung zu rechnen. Hemmers These ist ja, dass der zivile Akt aus dem kirchlichen entstanden ist. Diese These setzt voraus, dass im Laufe einiger Jahrzehnte der folgende Entwicklungsprozess stattfindet: die Kirche hat eine kirchliche Zeremonie ohne Rechtswirkungen geschaffen, dieser Akt hat völlig durchgeschlagen (in Wirklichkeit hat der kirchliche Akt *nie* völlig durchgeschlagen) und ist dann allmählich in einen zivilen Rechtsakt übergegangen. Diesem Schnellprozess wird ein noch schärferes Relief verliehen durch die schon erwähnte Tatsache, dass das ältere Westgötarecht der kirchlichen Trauung kein Wort widmet.

Hemmers Hypothese, dass das Beilager eine Schöpfung der römisch-katholischen Kirche ist, durch den Einfluss des kanonischen Rechtssatzes von *copula carnalis* als einem ehestiftenden Faktor entstanden, ist eine Konstruktion, die in geradem Widerspruch mit den Zeugnissen der Quellen steht.

FÖRKORTNINGAR

DL	= Dalalagen	SdL	= Södermannalagen
EB	= Edsöresbalken	UL	= Upplandslagen
GB	= Giftermålsbalken	VB	= Vådamålsbalken
HL	= Helsingelagen	VGL I	= Äldre Västgötalagen
JFT	= Tidskrift utg. av Juridiska föreningen i Finland	VGL II	= Yngre Västgötalagen
KgB	= Konungabalken	VmL	= Västmannalagen
MB	= Manhelgdsbalken	VSLÅ	= Vetenskapssocietetens i Lund årsbok
MESL	= Magnus Erikssons stadslag	ÄB	= Ärvdabalken
		ÖL	= Östgötalagen

JOHAN PALMÉR

AV

SVEN BENSON

JOHAN PALMÉR

* $\frac{3}{12}$ 1883 † $\frac{7}{3}$ 1956

Budskapet om Johan Palmérs bortgång kom icke helt oväntat. Under hans sista levnadsår hade hans hälsa varit vacklande, och han hade måst underkastas flera svåra operationer. Hans själskrafter förblevo likväl obrutna in i det sista, och han förmådde taga avsked av sina närmaste innan han stilla avsomnade den 7 mars 1956.

Johan Palmérs levnadslopp var icke dramatiskt. Han var född i Lundatrakten (i Stora Harrie) 1883, och i Lund kom han att tillbringa den allra största delen av sitt liv. Efter studentexamen vid Lunds Katedralskola 1904 inskrevs han vid Lunds universitet samma år, och 1907 avlade han fil. kand.-examen. De ämnen han valt voro nordiska språk, tyska, engelska, litteraturhistoria och filosofi. Licentiatexamen avlades 1912 i nordiska språk — licentiatavhandlingen bar titeln »Studier över vokalisationen i 1500-talets svenska» — och 1917 disputerade Palmér på avhandlingen »Studier över de starktoniga vokalerna i 1500-talets svenska». Redan som licentiand hade Johan Palmér börjat sin långa lärarbana med ett förordnande vid Önnestads folkhögskola. Efter licentiatexamen medverkade han ett år i Svenska Akademiens ordboksredaktion samtidigt som han gick provår, därefter förblev han emellertid undervisningen trogen. Efter några års tjänstgöring vid Lunds privata elementarskola utnämndes han 1917 till lektor vid Strängnäs h. a. läroverk men återvände redan 1921 till Lund, då som nyutnämnd lektor vid Folkskoleseminariet. Ett år senare erhöll han förordnande att vid sidan av lektoratet vara docent i nordiska språk vid Lunds universitet.

När universitetslektoratet i svenska språket inrättades vid Lunds universitet 1935 blev Palmér dess förste innehavare. Vid sidan av denna tjänst verkade han som lärare vid Folkskoleseminariet och Lunds privata elementarskola fram till pensionen 1949.

Den bana jag här skisserat hade i och för sig räckt till för att fylla en människas liv. Johan Palmér var emellertid icke blott lärare utan även vetenskapsman. Hans vetenskapliga produktion står varken i kvantitativt eller kvalitativt hänseende efter deras, som haft för-

månen att som aktiva universitetslärare med blott få timmars undervisning i veckan ägna åtskilliga timmar om dagen åt vetenskaplig forskning.

1500-talets svenska stod i centrum för Palmérs intresse icke blott i hans forskningar fram till disputationen utan även senare. Gradualavhandlingen om de starktoniga vokalerna kompletterades med en undersökning om de svagtoniga vokalerna i Olavus Petris skrifter (1922). Palmérs stora arbete blev emellertid den monografiska framställningen av Olavus Petris språk i fyra delar 1934—42. Redan i gradualavhandlingen hade Palmér i första hand tagit hänsyn till Olavus Petris språkvanor och i den följande monografien företar han den mest mångsidiga och inträngande analys, som kanske någonsin gjorts av en enskild svensk mans språkvanor.

Ett incitament för Palmér att på nytt taga upp Olavus Petris språk till undersökning blev givetvis den häftiga debatt som på 1920-talet blommade upp kring översättningen av 1526 års Nya Testamente. I denna debatt blevo otvivelaktigt vissa av Palmérs teorier vederlagda. En utomstående, som först efter det att striden bedarrat kommit att taga del av diskussionsinläggen, frapperas av den nobla och koncilianta ton, vari Palmérs inlägg höllos. Man finner hos honom icke ett spår av angrepp på person, endast ståndpunktstaganden i sakfrågor. Och likväl torde debatten ha berört honom ganska djupt.

I gradualavhandlingen framstod Palmér i många stycken som en lärjunge till Axel Kock och Emil Olson. I den senare monografien om Olavus Petris språk frigör Palmér sig från detta beroende och står som en självständig forskare. Metodiskt arbetar han efter linjen att först undersöka språket i Olavus Petris bevisligen autentiska skrifter, i första hand manuskripten, och därefter ställa dessa arbeten i relation till de mycket omdiskuterade anonyma skrifterna från reformationstiden. Möjligen kan man säga att Palmér lade väl stor vikt vid ortografien i de undersökta arbetena, medan ordförråd och fraseologi intaga en mera undanskymd plats. Detta utesluter icke att flertalet av Palmérs författarbestämningar torde vara evidenta. Tyvärr måste man erkänna att väsentliga problem kring Nya Testamentet 1526 alltjämt äro olösta. Det tillkommer icke mig att uppträda som domare i denna sak. Jag hoppas emellertid att det en gång skall bliva möjligt att på nytt taga upp frågorna kring detta viktiga arbete till förutsättningslös omprövning.

Palmérs självständighet som forskare kom klart till uttryck när han vände sig till andra forskningsområden. Tre uppsatser ägnades åt västnordiskt språk, nämligen »Sigrdrífumál 13» i Festskrift till Finnur Jónsson 1928, »Till Voluspá» i Studier tillägnade Axel Kock 1929 och »Betydelseutvecklingen i isl. *heidr*» i Acta philol. scand. 1931. Palmér visar här stor beläsenhet och lärdom inom så skilda discipliner som religionshistoria, semologi och runologi samt därjämte en lycklig kombinationsförmåga och inlevelse.

Åt ortnamnsforskningen kom Palmér att ägna sig i några studier rörande skånska ortnamn. Centrala problem beröras i uppsatsen »Skånska ortnamn av typen Kävlinge och Värpinge» i Arkiv för nordisk filologi 1936. De s. k. *inge*-namnen höra till de mera fascinerande och omdebatterade bland de svenska ortnamnstyperna och trots den omfattande och inträngande undersökning som Carl Ivar Ståhle senare ägnat dem, torde alltjämt nya synpunkter kunna avvinnas dem. I den nyss nämnda uppsatsen gör sig Palmér till tolk för den uppfattningen att vissa *inge*-namn äro avledningar till appellativa substantiv eller adjektiv, detta i medveten opposition mot Hellquists strävan att i största möjliga utsträckning spåra personnamn som grundord i *inge*-namnen.

Några uppsatser av Palmér, som speciellt kommit att intressera mig, ligga på gränsen mellan ortnamnsforskning och dialektologi. De uppsatser jag åsyftar äro »Lödde å och Jordanes liothida» i Namn och bygd 1928 samt »Vokalerna *u* och *o* i gammal kort rotstavelse i Skånemålen» i Arkiv för nordisk filologi 1931. En central fråga i dessa båda uppsatser är uppkomsten av slutet *ö*-ljud ur äldre kort *u* eller *o*, och det har varit mig ett nöje att på andra vägar kunna verifiera Palmérs uppfattning, att kort *u* varit utgångsvokalen för nuvarande slutet *ö*-ljud i det relevanta ordmaterialet.

Palmérs verksamhet som universitetslektor resulterade bl. a. i boken »Språkutveckling och språkvård» (1945). Genom sin klarhet och vidsynthet är detta verk en utmärkt hjälpreda för såväl lekt som lärd.

Palmér sökte 1939 förgäves den professur vid Lunds universitet som då omvandlats från nordiska språk till svenska språket. Hans vetenskapliga insatser, som jag här endast flyktigt och i godtyckligt urval kunnat beröra, belönades 1954 då han erhöll professors namn.

Det var en ödets nyck att Palmér kom att bli indragen i vetenskaplig polemik. Jag har tidigare nämnt den nobla och koncilianta

ton som utmärkte hans inlägg. Palmérs vetenskapliga stil var lugn och klar, stundom något tyngd av det stora material han arbetade med. Under hans reserverade yta dolde sig en kärlek till forskningen och sanningssökandet, som icke grumlades av sidoblickar på karriären. Som akademisk lärare var han vidsynt och odogmatisk. Jag har själv i tacksamt minne bevarat hågkomsten av hans undervisning i stilistik samt skriftlig och muntlig framställning. Hans ton var lågmäld och korrekt. När han pliktskyldigast kritiserade någon elevs prestationer kunde stundom ett snabbt och vänligt leende glida över hans ansikte. Med en fyndig, ibland ironisk formulering kunde han ställa ett problem på sin spets, belysa det omöjliga i en argumentation. Vi, som voro hans elever, kände alltid starkt hans positiva inställning till vårt arbete och till oss personligen. Måste han någon gång underkänna en prestation skedde det alltid genom positiv kritik, i sin uppmuntran till nya ansträngningar visade han själv på den framkomliga vägen.

Som människa, lärare och forskare var Johan Palmér en rätlinjig man, en gentleman.

POUL TUXEN

AV

KAJ BARR

POUL TUXEN

* 8/12 1880 † 20/5 1955

Ved indologen Poul Tuxens død d. 29. maj 1955 har Skandinavien mistet en fornem humanist og den indologiske videnskab en af sine trofaste og originale dyrkere. Han har øvet en direkte, personlig indflydelse, så langt forståelsen af det danske sprog rækker. Alle sine større arbejder og netop dem, som i en samlet sum giver os frugten af hans mest personlige tankevirksomhed, har han skrevet på sit modersmål. Denne fastholden ved modersmålet har på ingen måde noget med national begrænsning at gøre. Tuxen forsømte aldrig nogen lejlighed til at ivre imod alt, hvad der smagte af national inadvendthed eller selvtilstrækkelighed. Men den er et vidnesbyrd om ægtheden i hans væsen. Han skrev og talte tysk til fuldkommenhed og har også skrevet afhandlinger om specielle spørgsmål på et tysk, som intet mangler i klarhed og udtryksfuldhed. Men når han skrev om de emner, der lå ham inderligst på sinde, var modersmålet det eneste sprog, hvori hans tanke med alle nuancer og reservationer kunde få fuldgældigt og umiddelbart udtryk. Det var også hans overbevisning, at der stadig burde skrives videnskabelige, og især kulturvidenskabelige værker på modersmålet. Sker det ikke jævnligt, vil sproget miste en væsentlig side af sin pleje og forkomme i dagligdagens ubetydelighed. Tuxen skrev en klar og ren, helt ubesværet prosa og havde en usædvanlig evne til at gøre det fjerne og subtile i indisk tænkning tilgængeligt også for dem, der stod disse studier fjernt, forudsat at de var villige til selv at tænke med. I hans helt ukunstlede, men dog umiskendeligt personlige stil, som præges af hans ejendommeligt indtrængende ræsonnement, kan de, der har kendt ham, stadig høre hans røst. Man kan beklage, at hans større arbejder ikke blev oversat til et verdenssprog. Udover Skandinavien og Tyskland har de ikke fået den indflydelse, de kunde have øvet, og man kan især beklage, at de ikke gennem oversættelse til engelsk er blevet tilgængelige for indisk videnskab. Men Tuxen gjorde aldrig selv skridt til at få dem oversat. Det morede ham vistnok at vide, at flere fremragende udenlandske indologer havde gjort sig den

umage at tilegne sig dansk så vidt, at de kunde forstå hans bøger, men enhver trang til at gøre sig personligt gældende lå ham ganske fjern. Der sprang så rige kilder i hans eget sind, at egocentricitet aldrig fik noget råderum.

Poul Tuxen, der blev født på Frederiksberg i 1880, kom fra et gammelt kulturhjem, hvor videnskab og kunst var noget selvfølgeligt. Hans fader var den ansete klassiske filolog og skolemand Søren Ludvig Tuxen (1850—1919), som endnu huskes for sit indlæg i diskussionen om det homeriske spørgsmål, hvor han djærvt og veltalende imod den dengang både i tysk og skandinavisk forskning næsten enerådende opløsende Homerkritik forfægtede digtenes enhed. I hjemmet rådede en afgjort liberal ånd, åben for alt det nye, der i årene før og efter århundredskiftet trængte ind udefra og medførte en kraftig omprøvning af meget, som hidtil havde stået uimodsagt. Mange af de personligheder, som kom til at præge udviklingen i dansk kunst og videnskab, hørte til hjemmets venner, og til flere af dem, som f. eks. klassikeren A. B. Drachmann og romanisten Emil Gigas, bevarede Tuxen livet igennem et nært förhold. Men bestemmende for hans udvikling i de mest modtagelige år blev dog den daglige omgang med faderen i hjemmet. Han må i usædvanlig grad have haft evnen til at omgås med sine børn med åbenhjertig fortrolighed, og han blev for Tuxen både lærer og ven. Den tolerance og venlige hensynsfuldhed, som var så karakteristisk for Tuxen i hans omgang med mennesker af højst forskellig støbning og temperament, var nok stærkt nærret af mindet om hans fader. I skoletiden vakttes tidigt hos ham kærligheden til den tyske klassik og til den dansk-tyske romantik. Goethe, både digteren og livskunstneren, og Imm. Kant blev for resten af hans dage de uadskillelige livsledsagere. Først senere i livet kom han igennem indologen Paul Deussen til at befatte sig med Schopenhauer. Mest af alt drog dog musikken. Mozart var ham i barndommen og de unge år en afgud. Tuxen havde meget tidligt vist usædvanlige evner for violinspillet og blev med årene en fremragende violinspiller. Det var i de sidste skoleår hans inderligste ønske at blive violinist, men hans fader satte som betingelse, at han først gennemførte et regulært universitetsstudium. Det blev da videnskaben, der sejrede, men musikken vedblev livet igennem at indtage den første plads i hans hjerte, den var hans daglige vederkvægelse. Efter den klassisk-sproglige studentereksamen i 1899 begyndt Tuxen på studiet af tysk

sprog og litteratur hos den fremragende germanist Herman Møller, til hvem han trods al forskel i videnskabelige interesser igennem den fælles glæde over den klassiske musik kom i det hjerteligste forhold. Herman Møller var først og fremmest sammenlignende sprogforsker og sproghistoriker, medens Tuxens interesse gjaldt litteraturen og åndshistorien. Overfor alle rekonstruerende videnskaber bevarede Tuxen alle dage en dyb skepsis. Han følte sig aldrig tryk, hvor han ikke havde sikker historisk grund at stå på. Men han nærede stor kærlighed til sproget som kunstnerisk udtryksmiddel, og som sanskritist kom han senere til at beskæftige sig indgående med den indfødte indiske sanskritgrammatik, for hvis subtilt gennemtænkte opbygning og filosofiske grundlag han nærede den største beundring. Efter kun 4 års studier bestod Tuxen 1903 magisterkonferensen i tysk sprog og litteratur med Richard Wagners drama'er som speciale. Specialeafhandlingen blev udgangspunktet for hans første bog, »Richard Wagner som Dramatiker«, som udkom 1904. Det er en indgående analyse af den dramatiske opbygning af de store musikdrama'er med henblik på det dramatiske ideal, som Richard Wagner var nået frem til i sit omfangsrige teoretiske forfatterskab. Jævn- sides med fagstudiet havde Tuxen fået tid til både at fortsætte violinspillet og de sanskritstudier, han allerede var kommet ind på i de sidste år i skolen. Han havde på egen hånd arbejdet sig in i sanskrit, men fik så privat vejledning af den elskelige pāliforsker Dines Andersen. 1901—02 opholdt han sig i Leipzig, hvor han uddannede sig videre i violinspil hos den ungerske virtuos Alexander Sebald, samtidigt med at han studerede tysk sprog og litteratur hos Sievers og Alb. Köster, musikteori hos Riemann og sanskrit hos Ernst Windisch. Året i Leipzig fik en varig betydning for hans udvikling. Han havde modtaget uudslættelige indtryk af den ungdommelige energi og begejstring, hvormed der i århundredets begyndelse i Tyskland arbejdedes på alle områder både i kunsten og i videnskaben. I den orientalske filologi og ikke mindst i den indologiske forskning var Tyskland i disse år ved at vinde føringen, og også i det filosofiske arbejde, som stod i Nykantianismens og i Kantforskningens tegn, var der meget, som måtte inspirere en ung begavelse med Tuxens særlige interesser og forudsætninger. Der er næppe tvivl om, at tanken om at hellige sig sanskritstudiet for alvor modnedes hos ham ved denne tid, og hans personlige filosofiske interesser medførte ganske natur-

ligt, at han straks fra begyndelsen vendte sig til de filosofiske sanskrittekster. Besvarelsen af en prisopgave stillet af Universitetet om »Kvindens stilling i det gamle indiske samfund«, som i 1905 indbragte ham Universitetets guldmedalje, åbnede ham vejen for videregående sanskritstudier. 1909 kunde han på et universitetsstipendium studere i Bonn hos Herman Jacobi, den tids ypperste kender af indisk filosofi, og 1911 forsvarede han sit første arbejde indenfor den indiske filosofihistorie, »Yoga, en Oversigt over den systematiske Yogafilosofi på Grundlag af Kilderne« for erhvervelsen af den filosofiske doktorsgrad. I en lang årrække virkede Tuxen som bibliotekar ved det Kongelige Bibliotek, et embede, der dog levnede ham så megen tid, at han kunde fortsætte sine videnskabelige studier. Først i 1928 åbnede der sig, efter at man nogle år i forvejen havde forsøgt at få ham knyttet til Universitetet som professor i tysk litteratur, ved Dines Andersens afgang mulighed for helt at hellige sig indologien. Fra 1928, til han i 1950 faldt for aldersgrænsen, beklædte Tuxen professoratet i indisk-østerlandsk filologi ved Københavns Universitet.

Den overvejende del af Tuxens videnskabelige produktion behandler emner fra det klassiske Indiens på sanskrit affattede litteratur, og her vedblev den religiøse og filosofiske spekulation at være hans centrale interesse. Han havde nok i sin ungdom drevet indgående studier i den ældste Vedalitteratur og ganske særligt i Rigveda, Indiens ældste litterære mindesmærke. Men det meget hypotetiske i tolkningen af de gamle ærværdige hymner og savnet af et sikkert grundlag i en levende indfødt tradition gjorde ham efterhånden ganske skeptisk med hensyn til, hvad videnskabelig kombination her vilde kunne udrette. I den sidste afhandling, han nåede at forberede til trykning, inden døden ramte ham, holder han stadig fast ved, at vor forståelse af Rigveda når netop så langt, som den indfødte tradition fører os. Når Tuxen kommer ind på Rigvedaproblemer, er det betegnende nok heller ikke særligt interessen for Rigveda, der har inspireret ham, men filosofiske og psykologiske overvejelser foranlediget af den klassiske indiske tænkning. Det gælder f. eks. hans lille, men betydningsfulde arbejde »Forestillingen om Sjælen i Rigveda« fra 1919. Ud fra det faktum, at en stor del af diskussionerne i Upaniṣaderne drejer sig om, hvad der er det konstante i personligheden, hvad det er i mennesket, der ser og hører og tænker og er-

kender, er Tuxen kommet til at tvivle på rigtigheden af Oldenbergs antagelse, at Inderne fra den indoeuropæiske fortid har medbragt en forestilling om et luftformet, skyggeagtigt væsen, en *psyche*, som ved døden for bestandigt skilles fra legemet for at leve sin egen tilværelse i et andet liv. Gennem en undersøgelse af Rigvedas sprogbrug fastslår Tuxen, at vi i Rigveda ikke finder noget udtryk for en sådan homogen bærer af bevidsthedslivet, men derimod en række benævnelser for psykiske særfunktioner som *manas* 'tanke, sind, hu, bevidsthed', *asu* 'liv, kraft', *ātman* 'ånde, liv, selv, væsen' og *prāṇa* 'livsånde'. Vi har i Rigveda højst de psykiske elementer, hvoraf den fiktion, vi kalder sjælen, kan konstrueres. Resultaterne af Tuxens undersøgelse har vundet anerkendelse hos fremragende indologer som Jacobi, Steherbatsky og v. Glasenapp, men er på væsentlige punkter blevet modsagt i en skarpsindig og værdifuld undersøgelse af Ernst Arbmann. Såvidt jeg skønner, beholder Tuxen dog i det væsentligste ret. Den rolle, særfunktioner som tanke (tænkeorgan), bevidsthed og andre vedbliver at spille langt ned i tiden i næsten alle de indiske filosofiske systemer finder deres naturligste forklaring i, at den endelige syntese af sjælebegrebet først famlende er ved at bane sig vej i langt senere faser af indisk tænkning og lige netop skimter frem i Upaniṣadernes alt andet end systematiske spekulationer.

Tuxens hovedværker behandler store, betydningsfulde emner indenfor det klassiske Indiens religion og tænkning. De er inspirerede af en dybt personlig trang til at redegøre overfor sig selv og andre for grundfaktorer i indisk livsholdning. De er kommet med lange mellemrum som modne frugter af en langsom, rolig vækst. Atter og atter er Tuxen vendt tilbage til hovedteksterne for at afvinde dem den nøjagtigst mulige forståelse. Hele den store masse af kommentarer og subkommentarer er endevendt for at skabe sikkerhed for, at ingen fortolkning, som ikke lader sig forankre i Indernes egen spekulation, skal trænge sig ind og forvanske billedet. Man tør vist godt vove den påstand, at Tuxen hellere udsatte sig for at fare vild sammen med de indiske fortolkere, end han greb til en af de mange antagelser, som vestens videnskab er så rundhåndet med. Men dermed skal naturligvis ikke være sagt, at han ikke bestandigt var kritisk på vagt overfor de ofte meget vilkårlige indiske kommentatorforfattere. Disputatsen om Yoga er den første fremstilling af dette filosofiske system, som helt tilbunds udnytter hele den virkelig rele-

vante overlevering. Den er stadig det klassiske værk om Yogafilosofien og indtager en hædersplads ved siden af Richard Garbes grundlæggende værk om søstersystemet Sāṃkhya. Ved fortolkningen af Patañjalis sūtra'er støtter Tuxen sig især til den ældste kommentator Vyāsa, som analyseres fuldstændigt. Resultat af sin analyse har Tuxen givet i form af en systematisk gennemgang af alle de forestillinger, der indgår som væsentlige led i Yoga'ens teori og praksis, med nøjagtig påvisning af alle sammenhænge indenfor systemet. Da Yoga til sin teoretiske opbygning har benyttet Sāṃkhya-filosofien, byder Tuxens undersøgelse også på adskilligt, som er af interesse for forståelsen af dette system. Af særlig interesse er påvisningen af den forenkling af Sāṃkhyas psykologi, som er betinget af Yogasystemets rent praktiske målsætning, ved en særlig psykisk træningsmetode at hensætte mennesket i den for opnåelsen af frelsen gunstige tilstand. Vigtig er også redegørelsen for Yogas theisme, som imod den da gængse opfattelse vises at være en forestilling, der er slæbt ned fra den gamle Yogaspekulation, der har sin oprindelse i Vedaskoler, som vi kender dem fra Upaniṣaderne. Ved at anføre alle vigtige tekststeder i sanskritoriginalen har Tuxen gjort det muligt for den kyndige skridt for skridt at kontrollere hans opfattelse, og bogen kan også ligefrem bruges som en kommentar til sanskritteksterne. En hjælp til studiet af den indiske dialektik (Nyāya) og tildels også af naturfilosofiens kategorilære har Tuxen givet ved sin engelske kommenterede oversættelse af Keśavamiśras kompendium (Tarkabhāṣā, 1914). Medens vi er ved de ortodokse indiske systemer, må det nævnes, at Tuxen i flere anmeldelser har meddelt vigtige principielle betragtninger over studiet af de indiske filosofiske systemer. Han har henledt opmærksomheden på den meget fremskredne videnskabelige tænkning, som den indfødte sanskritgrammatik forudsætter. Vi har her kategoribegrebet fuldt udnyttet, længe før det optræder i de filosofiske systemer Nyāya og Vaiśeṣika. Desuden har han meget klart påvist, at den rene substanstænkning, som vi finder i Sāṃkhya, ikke beror på, at Sāṃkhyasystemets tænkere repræsenterede en »primitiv« tænkemåde, der endnu ikke skelnede mellem substans og kvalitet, men på systemets indre struktur, som er betinget af dets formål.

Med Buddhismens kanoniske skrifter både på pāli og på sanskrit havde Tuxen naturligvis beskæftiget sig lige fra sin ungdom. Men

det er først efter et længere ophold i et af buddhismens hovedlande, at han føler sig rustet til at skrive om buddhismen. Begyndelsen gjorde han med en lille studie over pāliteksternes recitation, som han havde studeret i de siamesiske klostertempler. Han viser her indlysende rigtigt, at de mange for os så trættende gentagelser i de hellige tekster sigter på en bestemt sjæletherapeutisk virkning. Teksterne er opbygget efter rytmiske principer, hvor det samme tema kommer igen og kombineres med sidethemaer som i en musikalsk komposition. Ved at følge recitationens melodiske stigen og dalen stemmes gemytterne til andagt, ganske som yogien ved sine øvelser sættes i en særlig for sit formål frugtbar sindsforfatning. Endelig i 1928 udsendte Tuxen sin udførlige fremstilling af »Buddha, hans Lære, dens Overlevering og dens Liv i Nutiden». Rosenbergs og Stecherbatskys banebrydende undersøgelser over fundamentale begreber i den buddhistiske tænkning i begyndelsen af tyverne havde ryddet mange gamle misforståelser af vejen, og Tuxen drager i sin meget grundige gennemgang af Buddhismens grundforestillinger fuld nytte af disse undersøgelser. Den funktionelle opfattelse af årsagskæden, som Tuxen for øvrigt ad egne veje synes at være nået frem til, og som også var foregrebet af Vilh. Grønbech i hans skildring af Buddha i »Indiske Mystikere» (1925), fører dybt ned i forståelsen af det radikale i Buddhas tanke og knytter også trådene fastere til den senere udvikling i Mahāyāna. Men det, der først af alt kendetegner Tuxens Buddhafremstilling, er trangen til at finde frem til, hvad der til enhver tid og på ethvert sted er levende religion. Her har han kunnet øse af de erfaringer, han har gjort ved intime drøftelser med de lærdeste munke i Siams klostre og ved sit samliv med det buddhistiske lægfolk i by og på land. Ved at sammenholde disse erfaringer med den gamle pālikanon har Tuxen ment at kunne nå til en nøjere præcisering af de tekster og forestillinger, der virkelig betyder noget for Buddhistsens førelse af livet. Særlig har Tuxen peget på den rolle, som legendens buddhaskikkelse spiller for det store flertal af munke og for lægfolket. Overfor alt det upersonlige og ubønhørlige, som præger den strænge lære, fremtræder legendens Buddha som en personlig støtte, en lærer og et ideal og også til en vis grad som en erstatning for forestillingen om den guddom, det var den historiske Buddha alt om at gøre at udrydde, fordi den for ham stod som et illusorisk absolutum. Tuxens Buddhahabog er et værk,

man gang på gang søger tilbage til, den er ikke blot en kilde til rig og grundig belæring, men også et smukt vidnesbyrd om sin forfatters fine medmenneskelige forståelse. Om et af den senere buddhismes filosofiske hovedværker handler Tuxens store afhandling »Indledende Bemærkninger til buddhistisk Relativisme» (Københavns Universitets Festskrift, Sept. 1936). Det drejer sig om den buddhistiske filosof Nāgārjunas Mādhyamikaskole, d. v. s. en skole, der hævdede midtervejen, der er lige langt fra begge de to for en buddhist lige skæbnesvangre yderstandpunkter: hævdelser af noget evigt varende, som fører lige ud i Brahmanismens absolutum, og hævdelser af, at noget kan ophøre, der leder til materialisternes intethed og dermed til ligegyldighed for gerningerne og deres følger, hvad der vilde betyde en opgivelse af det personlige ansvar. Ved en subtil dialektik påviser Nāgārjuna og hans kommentator Candrakīrti, at alle vore tankekonstruktioner fører til håbløse antinomier. Man har hverken ret til at påstå, at noget er, eller at noget ikke er i absolut forstand. Alt hvad vor forstand kan gribe, er blottet for absolut eksistens, består blot betinget af noget andet og er derfor i egentlig forstand u-væsentligt og kun relativt. Ved at angribe alle den oprindelige Buddhismes grundforestillinger og vise, at de kun står for relativ eksistens (der er ingen Buddha, intet Nirvāṇa, ingen, der indgår i Nirvāṇa etc. i absolut forstand), fik skolen skin af at hævde en radikal nihilisme. Allerede Stcherbatsky og især St. Schayer har dog klart set, at skolen blot drager tilfelts mod alle positive påstande for at kunne redde en absolut, over al begribelse hævet realitet. I Tuxens meget fængslende og ligefrem medræsonnerende, for en videre kreds af indisk og filosofisk interesseret læsekreds beregnede introduktion uddybes forståelsen af denne skoles alt andet end nihilistiske bestræbelser meget væsentligt. Det bliver klart, at Nāgārjuna og hans disciple ved deres alt udrensende tankevirksomhed har søgt at realisere, hvad der for dem stod som det fundamentale i mesterens prædiken: tilintetgørelsen af troen på al empirisk permanens og først og fremmest på jegets permanens. Først når forestillingen om et jeg, der kan indgå i et Nirvāṇa opgives, ja først når enhver tankekonstruktion opgives, fordi det erkendes, at den kun gælder relativiteten, opløser denne forgængelige verden sig »som knuder i det tomme rum». Det er opgivelsen af enhver forestilling af had eller begær eller kærlighed, som i sig selv betyder disse affektioners totale ophævelse.

Dette er Nirvāṇa, hvor ingen og intet af hvad mennesketanken kan rumme i sig har bestand.

Tuxen var først og sidst de indiske tankers tolk. Han havde ingen iver efter at kunne møde op med nye, originale opdagelser eller glansfulde hypoteser. I den indiske tænkning havde han selv set en værdi ved siden af mange andre, og den ønskede han at åbne adgangen til for dem, der måtte have tålmodighed til at følge ham. I adskillige tidsskriftsartikler har han givet levende skildringer af enkelte sider af indisk åndsliv, og gennem ypperlige oversættelser af hovedværker som det buddhistiske Dhammapada, af Bhagavadgīta og af de ældste Upaniṣader har han på værdifuld måde beriget vor litteratur. Som universitetslærer har han haft en meget stor betydning for alle dem, som af en eller anden grund havde brug for eller følte trang til at lære sanskrit. De, som så Tuxen for første gang, vilde næppe gætte på, at de stod overfor en lærd. Han førte sig som en verdensmand og bar ikke sin store lærdom til skue. Han havde den fuldendte grandseigneurs væsen, var altid venlig og urban. Ingen universitetslærer kunde være lettere tilgængelig for sine elever end han, og han var hjælpsomheden selv, når blot han mærkede den ringeste ægte interesse for sit kære sanskrit. Men han var helt igennem personlighed og karakter. Så villigt han lod andre gælde, og så venligt han lyttede til andres opfattelse, så havde han sin egen optømret med skarp og klar logik. Under en venlig, ofte let ironisk, men aldrig sårende ydre fremtræden skjulte han bevidst den hjertevarme, som var hans væsens kerne. Det dybeste i hans væsen fik utvivlsomt udløsning i musikken. Hvad han inderst inde tænkte om tilværelsen, ved vist ingen. Her vilde han have hyldet de indiske tænkere, der sagde, at ātman er tavshed, om de højeste ting kan mennesket ikke tale i fattige ord. Men hvilke forestillinger han end har gjort sig om livets dybeste spørgsmål, og et og andet kan tyde på, at han ikke stod fremmed overfor de indiske tænkeres overbevisning om både åndens og materiens yderste forkrænkelighed, så er det givet, at han følte den mest umiddelbare taknemmelighed over al den skønhed, som dog vælder frem i denne ubegribelige verden, for den, der har fået lykken til at gribe den og modtage den. Tuxen var forvist en lykkelig mand, som forstod at udvinde glæde af alt, han mødte på sin vej, glæde for sig selv og for de mange, han så venligt delte sin glæde med.

HELMER SMITH

AV

BJÖRN COLLINDER

HELMER SMITH

* 26/4 1882 † 9/1 1956

Helmer Smith var på fädernet av brittisk härstamning; hans farfarsfar var sjökaptan och kom från Belfast. Farfadern var kemist och lärjunge till J. J. Berzelius; han var också en framgångsrik uppfinnare. Han blev ägare till en icke obetydlig del av Värmdön. Hans son blev civilingenjör. Han gifte sig med en dotter till Elias Sehlstedt. Om honom må här nämnas att han gav den finske frihetskämpen Konny Zilliacus ett högt skattat skygd på Kummelnäs båtvarv under hans äventyrsfyllda färder över Bottenhavet.

Född 1882, blev Helmer Smith inskriven som student vid Uppsala universitet år 1900. På den tiden var Uppsala en brännpunkt för historisk och jämförande språkforskning. Adolf Noreen, som just vid sekelskiftet samlade sig till storverket »Vårt språk», hade en enastående förmåga att locka begåvade alumner till sig och sätta dem i brådmogen verksamhet. Den jämförande indoeuropeiska språkvetenskapen odlades av Per Persson, O. A. Danielsson och K. F. Johansson, men den som gav ämnessvennerna de livligaste impulserna var nog Evald Lidén, som redan under sin studenttid var en betydande akademisk lärare *de facto*. Med Lidén hade Helmer Smith en hel del gemensamt. Bägge försmådde allt vad skriftliga lärdomsprov heter, och om dem gäller i fullt mått ordet *esse, non videri*. Bägge gingo helt upp i studier och forskning, och tack vare detta voro de ypperliga lärare.

Ifall man säger om en vetenskapsman att han är *normal*, låter det inte som lovord, ty vanligen lägger man i ordet *normal* in betydelsen »genomsnittlig». För en ögonläkare är det normala däremot liktydigt med det som enligt naturens ordning fullt och helt svarar mot sitt ändamål. Normal syn är en sällsynt företeelse.

Om vi hålla oss till det sistnämnda språkbruket, kunna vi säga att Helmer Smiths vetenskapliga bildningsgång var normal. Han var lycklig nog att inte behöva spilla tid på förvärvsarbete. Och i likhet med Arthur Schopenhauer kunde han säga: *Non Caesar nobis haec*

otia fecit. Han behövde inte heller ty sig till någons ynnest. När han efter åtta år av intensiva studier blev färdig med det gesällprov som kallas licentiatexamen, hade han ingenting mer att lära sig här hemma. Då for han ur landet för att söka upp samtidens bästa lärare i de forskningsgrenar som särskilt hade fångat hans håg. Under en lång följd av år vistades han huvudsakligen i Berlin, Paris och Köpenhamn.

Under Köpenhamnsvistelsen strax efter första världskriget blev han vid något tillfälle rådfrågad som sakkunnig av Lunds universitetsbibliotek. Den kontakten fick till följd att han blev knuten till universitetet som docent i indologi för en tid av fjorton år. Academia Carolina hedrade också sig själv genom att ge honom den filosofiska lagern samma år som hans Alma mater firade 450-årsminnet av sin instiftelse.

Efter nära trettio års bortovaro återvände Smith år 1936 till Uppsala som professor i sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning. Den professurens läroområde är ofantligt. Man kan säga att det är två stora läroområden, som i någon mån skära in i varandra. Varje specialist på indoeuropeisk språkvetenskap måste vara lika förtrogen med sanskrit som med forngrekiska. Men sanskrit är mycket vanskligare att komma tillrätta med än vad grekiskan är. Den äldsta litteraturen består till största delen av poetiska texter, som inte ha blivit filologiskt utforskade och kommenterade i på långt när samma utsträckning som den hellenska diktningens alster. Den stora sanskritordboken är ett av rev och bådor uppfyllt farvatten, där komparatisten inte kan ta sig fram utan lots. En sanskritist måste vara filologiskt skolad på det fornindiska området. I denna skolning ingår också en esoterisk invigning i Pāninis otroligt lakoniska grammatik. Men det filologiska studiet av den fornindiska litteraturen innesluter också realia av olika slag. En sanskritkännare måste vara *indolog*, och indologen måste bland annat vara hemma i Brahma-religionen och buddhismen — inte minst i våra dagar, då *karma* och *om mani-padme hum* äro i var mans mun. Förstahandskännedom om buddhismen kan inte nås utan förtrogenhet med sydbuddhismens *lingua sacra*, det på Ceylon hemmahörande medelindiska palispråket. Indologen får inte heller stå främmande för de stora från fornindiskan härstammande nutidsspråken, såsom hindi, bengali och singalesiska. Helst bör han också känna till de i

det svarta Sydindien talade dravidiska språken, enkannerligen tamilskan.

I fråga om mångsidig språklig lärdom var Helmer Smith enastående väl rustad när han tillträdde sin professur. Redan under sina första Uppsalaår hade han utbildat sig till nordist och klassisk filolog och sanskritist, och jämväl slaviska språk ingingo i hans grundläggande utbildning. Han hade mycket lätt för att lära sig främmande språk, och under sina vandringsår utnyttjade han alla tillfällen till att förkovra sig som polyglott. De frejdade sakkunnige, som yttrade sig om hans kompetens till professuren — deras utlåtanden voro, i förbigående sagt, fyllda av de högsta lovord, men innehöllo inte det allra minsta klander — framhöllo allesamman hans beundransvärt vidsträckta språkkunskaper. Iranisten Morgenstierne framhävde bl. a. hans insikter i nypersiska, indologen Konow prisade hans förtrogenhet med nutida indiska språk, indoeuropeiska och icke-indoeuropeiska, och komparatisten Holger Pedersen, som under sin långa levnad arbetade sig metodiskt igenom alla indoeuropeiska fornspråk, hade exempelvis övertygat sig om att Helmer Smith var en av de första som skaffade sig förstahandskännedom om det år 1908 upptäckta tokhariska språket.

Under Köpenhamnstiden fördjupade sig Smith i arabiska och syriska, och under professorstiden i Uppsala bedrev han grundliga studier i finska och lapska. Han bedrev fältstudier i det sistnämnda språket redan då han under studenttiden besökte Torne lappmark.

Om Smith hade en outsläcklig kunskapstörst, var han i stället asket när det gällde vetenskaplig författarverksamhet. Det var sällan han kunde förmå sig till att offentliggöra forskningsresultat som föllo utanför ett en gång för alla snävt utstakat specialområde där han hade beslutat att göra en kraftsamlad arbetsinsats. Ett par belysande exempel må nämnas. I ett föredrag i Språkvetenskapliga sällskapet i Uppsala lade han fram ett märkligt rön: det gällde ett förut okänt urindoeuropeiskt kasus. Det var inte lätt att avpressa honom ett referat av en sidas omfång för sällskapets Förhandlingar. Han tog sitt inträde i Vitterhetsakademien med ett föredrag som handlade om den grekiska och den fornindiska versens upprinnelse. Av detta märkliga föredrag finns veterligen ingenting annat kvar än ett till åhörarna utdelat sju sidigt häfte med fornindiska, persiska, grekiska och latinska versrader m. m., jämte tillhörande metriskas schemata.

Den som bläddrar i det häftet utan att ha hört föredraget anar bakom dessa »Metriskta tabeller» en teori av utomordentlig räckvidd.

Tre metriska avhandlingar enbart från åren 1950—1953 vittna om Smiths livliga intresse för metrik — men de handla alla om indisk metrik. Minnestecknaren, som hade förmånen att i årtal få dryfta metriska frågor med Smith, kan vitsorda att Smith härvidlag var orienterad på vitt skilda språkområden och ständigt riktade sin uppmärksamhet på de stora grundproblemen.

När Smith redan tidigt beslöt att ägna sig åt pali, var väl motivet klart nog: *ars longa, vita brevis est*. Han fördelade sin arbetsdag på två stora verk. Han övertog den av danska indologer påbörjade paliordboken, och han åtog sig att utarbete en kommenterad utgåva av den klassiska pali-grammatiken, som är av intresse ej blott för indologerna, utan jämväl för komparatisterna. Han blev i huvudsak färdig med »Saddanīti, la grammaire palie d'Aggavamsa»; den femte volymen kom ut 1954. Det finns gott hopp om att arbetet snart skall kunna slutföras av en av hans lärjungar.

Helmer Smith var en av de allra sista kvarlevande bärarna av den jämförande indoeuropeiska språkforskningens stora traditioner. Han överlevde den historiska språkforskningens högblomstring. Han stod ingalunda främmande för vad samtida spekulativt-systematiska språkforskare ha uträttat, men de stodo främmande för hans gärning. I sina skrifter vände han sig till de lärdaste bland fackmännen; och ofta var han så tillknäppt kortfattad, att till och med de kunde ha svårt att följa hans framställning.

Om Helmer Smith sålunda företrädde en klassisk typ av forskare och vetenskapliga författare, företrädde han som lärare fastmera den romantiska typen. I sin muntliga framställning var han medryckande livlig, sprudlande uppslagsrik, gnistrande spirituell. Den som en gång blev hans lärjunge, blev också hans personlige lärjunge, och hans personliga lärjungar — alltför få i förhållande till allt vad han i sin generösa intellektuella rikedom hade att ge — blevo också hans personliga vänner.

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

1955—1956

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

Beskyddare

H. M. KONUNGEN

Bortgångna hedersledamöter

- MONTELIUS, GUSTAF OSCAR AUGUSTIN, riksantikvarie, f. $\frac{9}{9}$ 1843,
† $\frac{4}{11}$ 1921.
- THOMSEN, VILHELM LUDVIG PETER, excellens, professor, f. $\frac{25}{1}$ 1842,
† $\frac{13}{5}$ 1927.
- TEGNÉR, ESAIAS HENRIK WILHELM, professor, f. $\frac{13}{1}$ 1843, † $\frac{21}{11}$
1928.
- v. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRICH, excellens, professor, f. $\frac{22}{12}$
1848, † $\frac{25}{9}$ 1931.
- MÜLLER, SOPHUS OTTO, museumsdirektör, f. $\frac{24}{5}$ 1846, † $\frac{24}{2}$ 1934.
- KOCK, KARL AXEL LICHNOWSKY, professor, f. $\frac{2}{3}$ 1851, † $\frac{18}{3}$ 1935.
- MEILLET, PAUL JULES ANTOINE, professor, f. $\frac{11}{11}$ 1866, † $\frac{21}{9}$ 1936.
- EVANS, SIR ARTHUR JOHN, professor, f. $\frac{8}{7}$ 1851, † $\frac{11}{7}$ 1941.
- WÖLFFLIN, HEINRICH, professor, f. $\frac{21}{6}$ 1864, † $\frac{19}{7}$ 1945.
- HIRN, YRJÖ, professor, f. $\frac{7}{12}$ 1870, † $\frac{24}{2}$ 1952.
- CROCE, BENEDETTO, senator, f. $\frac{25}{2}$ 1866, † $\frac{20}{11}$ 1952.
- HECKSCHER, ELI FILIP, professor, f. $\frac{24}{11}$ 1879, † $\frac{23}{12}$ 1952.
- LÖFSTEDT, HAIMON EINAR HARALD, professor, f. d. præses, f. $\frac{15}{6}$
1880, † $\frac{10}{6}$ 1955.

Hedersledamöter

- NILSSON, NILS MARTIN PERSSON, professor, Lund, f. $\frac{12}{7}$ 1874, 41.
- WEIBULL, LAURITZ ULRIK ABSALON, professor, f. d. præses, Lund,
f. $\frac{2}{4}$ 1873, 43.

Styrelse

Praeses: HOLGER ARBMAN (1954).

V. praeses: CARL FEHRMAN (1955).

Sekreterare: BIRGER SALLNÄS (1956).

Skattmästare: THORILD DAHLGREN (1933).

Medlemmar: GERHARD BENDZ (1945), THORSTEN BERGH (1948),
GUNNAR WIGSTRAND (1949), JOHN SVENSSON (1954), JERKER ROSÉN
(1955).

Suppleanter: NILS GÖSTA SANDBLAD (1953), NILS STJERNQUIST (1954),
BERTIL EJDER (1955).

Valnämnd

Ordförande: Societetens Praeses.

Medlemmar: ÅKE PETZÄLL (1945), NILS GÖSTA SANDBLAD (1952),
GERHARD BENDZ (1956), HANS NILSSON-EHLE (1956).

Suppleanter: BIRGER SALLNÄS (1956), HANS REGNÉLL (1956).

Granskningsnämnd

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: KARL GUSTAV LJUNGGREN (1941), ÅKE PETZÄLL (1945),
HOLGER ARBMAN (1954), GERHARD BENDZ (1956),

Bortgångna stiftande ledamöter

V. HALLWYL, WALTER, greve, f. $^{26}/_1$ 1839, † $^{27}/_2$ 1921.

EDSTRAND, REINHOLD THEODOR WERNER, direktör, f. $^{15}/_6$ 1882,
† $^{25}/_{11}$ 1923.

SWARTZ, CARL JOHAN GUSTAF, universitetskansler, f. $^{5}/_6$ 1858, † $^{6}/_{11}$
1926.

PETRÉN, KARL ANDERS, professor, f. $^{2}/_{12}$ 1868, † $^{16}/_{10}$ 1927.

WACHTMEISTER, AXEL WILHELM, greve, kammarherre, f. $^{16}/_7$ 1869,
† $^{24}/_8$ 1929.

ENGSTRÖM, MAX EMIL LEOPOLD, konsul, f. $^{15}/_{11}$ 1867, † $^{25}/_3$ 1930.

V. GEJER, FREDRIK WILHELM GUSTAF, ryttmästare, godsägare, f. $^{8}/_2$
1865, † $^{16}/_5$ 1930.

- V. HALLWYL, ANNA FREDRIKA WILHELMINA, f. KEMPE, grevinna, f. $1/10$ 1844, † $27/7$ 1930.
- HAFFNER, JOHAN, stadsläkare, f. $6/9$ 1876, † $14/4$ 1931.
- SAHLIN, JOHAN ALBERT, fabriksägare, f. $7/9$ 1868, † $17/5$ 1936.
- SWARTZ, PEHR JOHAN JACOB, direktör, f. $21/10$ 1860, † $5/6$ 1939.
- WESTRUP, JOHAN WILHELM MAGNUS, v. konsul, f. $13/5$ 1862, † $9/11$ 1939.
- LUNDAHL, NILS, fil. d:r, f. $23/5$ 1858, † $16/6$ 1940.
- GYLLENKROK, NILS JOHAN MALCOLM, friherre, hovstallmästare, f. $15/10$ 1887, † $9/4$ 1941.
- COYET, HILDA ELEONORE HENRIETTE DOROTÉE AMELIE, f. friherrinna CEDERSTRÖM, f. $16/3$ 1859, † $28/8$ 1941.
- MONTELIN, ADOLF FREDRIK, apotekare, f. $17/1$ 1871, † $28/10$ 1941.
- SAHLIN, CARL ANDREAS, fil. d:r, f. $15/12$ 1861, † $22/1$ 1943.
- JACOBSEN, HELGE, direktör, f. $24/12$ 1882, † $21/6$ 1946.
- LUNDBERG, SVEN EMIL, bergsingenjör, direktör, f. $21/8$ 1889, † $24/3$ 1947.
- LUNDBLAD, NILS WALDEMAR, hovrättsassessor, direktör, f. $7/12$ 1888, † $25/9$ 1947.
- MUNKSGAARD, EJNAR JOHANNES, forlagsboghandler, dr. phil., f. $28/2$ 1890, † $6/1$ 1948.
- THOTT, GUSTAF OTTO TAGE STIG, greve, hovjägmästare, f. $29/1$ 1885, † $4/7$ 1948.
- SAHLIN, BO CARL HENRIK, med. lic., direktör, f. $24/7$ 1901, † $18/2$ 1949.
- NORDQVIST, GUNHILD THERESIA ELVIRA, f. EDSTRAND, doktorinna, f. $23/9$ 1883, † $18/12$ 1951.

Stiftande ledamöter

- BERGER, SVANTE EDWIN LARSSON, direktör, Halmstad, f. $13/5$ 71, 20.
- V. SCHMITERLÖW, ADELHEID EMMA OTBURGIS, fröken, Smålands Rydaholm, f. $15/8$ 75, 20.
- EDSTRAND, KARIN THEKLA ELEONORA, fröken, Malmö, f. $3/7$ 80, 21.
- ROOS, AXEL BERNHARD, jur. d:r, advokat, Malmö, f. $4/3$ 86, 21.
- DUNKER, HENRY CHRISTIAN LOUIS, fabriksdisponent, Hälsingborg, f. $6/9$ 70, 25.
- LUNDSTRÖM, MARGIT JOHANNA PALÆMONA CECILIA, f. VON GEIJER, generalska, Landskrona, f. $24/2$ 07, 32.
- DAHLGREN, STURE HJALMAR THORILD, fil. d:r, assurancesdirektör, Malmö, f. $25/6$ 88, 33.

- WEIBULL, MÄRTA MARIA (MARY) SOFIA, f. FAHLBECK, professorska, Göteborg, f. $18/1$ 97, 34.
- WIJKANDER, KLARA SEVERINA, f. KOCK, fru, Göteborg, f. $28/11$ 88, 40.
- EHRNBERG, GÖSTA THEODOR, direktör, Simrishamn, f. $26/5$ 95, 42.
- BERGH, THORSTEN CHRISTIAN HOWARD, jur. o. fil. kand., konsul, Malmö, f. $1/10$ 01, 43.
- WIGSTRAND, GUNNAR, ingenjör, Åkeholm, f. $11/1$ 03, 44.
- WEHTJE, ERNST JONAS, tekn. d:r, direktör, Malmö, f. $17/7$ 91, 45.
- WIBERG, JOHN ÅKE TRULS, överintendent, Stockholm, f. $30/3$ 02, 46.
- NEVSTEN, ANDERS EDVARD, byggmästare, Malmö, f. $18/3$ 85, 47.
- HJELME-LUNDBERG, JOHN, konsul, Tenhult, f. $26/5$ 02, 50.
- CRAFOORD, HOLGER ALF ERIK, direktör, Lund, f. $25/7$ 08, 52.
- LUNDEQVIST, GÖSTA EVALD ANDREAS, civilingenjör, direktör, Malmö, f. $3/10$ 92, 53.
- THOTT, GRETA LINNÉA, grevinna, Holmeja, f. $25/2$ 08, 53.
- HAMMARSKIÖLD, SVEN LUDVIG, direktör, f. d. hovrättsråd, Malmö, f. $14/12$ 01, 54.
- BENDZ, OLOF GREGOR MORTIMER, godsägare, Vallberga, f. $15/9$ 04, 54.
- BERGER, CARL MAGNUS, direktör, Halmstad, f. $18/3$ 15, 54.
- SANDBERG, IVAR NILS GOTTHARD, direktör, Eslöv, f. $28/7$ 81, 54.
- SANDBLOM, GRACE, f. SCHAEFER, professorska, Lund, f. $13/5$ 07, 54.
- BERGENGREN, AXEL GÖRAN MAGNUS, civilekonom, Lund, f. $16/6$ 21, 55.
- HANSEN, EINAR ANTON, direktör, Malmö, f. $14/11$ 02, 55.

Seniorer

- BROCH, OLAF, professor, Oslo, f. $4/8$ 67, 20.
- KOHT, HALVDAN, professor, Oslo, f. $7/7$ 73, 22.
- ANDERSSON, JOHAN GUNNAR, professor, Stockholm, f. $3/7$ 74, 25.
- FABRICIUS, KNUD FREDERIK KROG, professor, Köpenhamn, f. $13/8$ 75, 25.
- HEINERTZ, NILS OTTO, lektor, Stockholm, f. $5/11$ 76, 21.
- EKWALL, BROR OSKAR EILERT, professor, Lund, f. $8/1$ 77, 25.
- THEANDER, CARL EJLERT OLOF, lektor, Stockholm, f. $10/2$ 78, 20.
- OLSEN, MAGNUS BERNHARD, professor, Oslo, f. $28/11$ 78, 20.
- ARNE, TURE ALGOT J:SON, professor, Stockholm, f. $7/5$ 79, 20.
- ROOSVAL, JOHNNY AUGUST EMANUEL, professor, Stockholm, f. $29/8$ 79, 20.
- FRÖDIN, JOHN OTTO HENRIK, professor, Uppsala, f. $16/4$ 79, 25.

- SCHMEIDLER, BERNHARD, professor, München, f. $\frac{6}{8}$ 79, 24.
EIDEM, ERLING, f. d. ärkebiskop, Uppsala, f. $\frac{23}{4}$ 80, 20.
KONOPCZYNSKI, LADISLAUS ALEXANDER, professor, Krakow, f. $\frac{26}{11}$ 80, 24.
KARITZ, ANDERS, professor, Uppsala, f. $\frac{28}{2}$ 81, 20.
LINDKVIST, ERIK HARALD, rektor, Hälsingborg, f. $\frac{14}{10}$ 81, 20.
LANDQUIST, JOHN, professor, Stocksund, f. $\frac{3}{12}$ 81, 21.
LIESTØL, KNUT, professor, Oslo, f. $\frac{13}{11}$ 81, 20.
MATTHIESSEN, HUGO ALBERT, museumsinspektör, Köpenhamn, f. $\frac{19}{12}$ 81, 20.
NELSON, HELGE MAGNUS OSKAR, professor, Lund, f. $\frac{15}{4}$ 82, 23.
LINDQVIST, ADOLF NATANAEL (NATAN), professor, Uppsala, f. $\frac{5}{4}$ 82, 33.
LINDBLOM, CHRISTIAN JOHANNES, professor, Lund, f. $\frac{7}{6}$ 82, 34.
JACOBSEN, ELISABETH (LIS), dr. phil., Köpenhamn, f. $\frac{29}{1}$ 82, 33.
BÖÖK, MARTIN FREDRIK CHRISTOFFERSSON, professor, Lund, f. $\frac{12}{5}$ 83, 20.
BELFRAGE, SIXTEN ESBJÖRN MAURITZ, fil. d:r, Åkarp, f. $\frac{27}{7}$ 83, 27.
PEDERSEN, JOHANNES PEDER EJLER, professor, Köpenhamn, f. $\frac{7}{11}$ 83, 27.
NYMAN, ALF TOR, professor, f. d. præses, Lund, f. $\frac{12}{3}$ 84, 20.
SAHLGREN, GUSTAF FREDRIK JÖRAN, professor, Uppsala, f. $\frac{8}{4}$ 84, 20.
SEIP, DIDRIK ARUP, professor, Oslo, f. $\frac{31}{8}$ 84, 35.
KJELLIN, TOR HELGE, professor, museiintendent, Karlstad, f. $\frac{24}{4}$ 85, 20.
LILJEGREN, STEN BODVAR, professor, Uppsala, f. $\frac{8}{5}$ 85, 20.
LAGERROTH, LARS FREDRIK BARTHOLD, professor, Lund, f. $\frac{10}{9}$ 85, 20.
ANDERSON, WALTER, professor, Kiel, f. $\frac{10}{10}$ 85, 32.
JAAKKOLA, KAARLE JALMARI, professor, Helsingfors, f. $\frac{1}{1}$ 85, 35.
MÖRNER, AGNES MARIANNE, rektor, Lund, f. $\frac{4}{1}$ 86, 20.
VASMER, MAX, professor, Berlin, f. $\frac{28}{2}$ 86, 30.
WEIBULL, CURT HUGO JOHANNES, professor, Göteborg, f. $\frac{19}{8}$ 86, 20.
NORDAL, SIGURÐUR, minister, Köpenhamn, f. $\frac{14}{9}$ 86, 36.
BONNESEN, STEN, lektor, Vänersborg, f. $\frac{11}{10}$ 86, 22.
BULL, FRANCIS, professor, Oslo, f. $\frac{4}{10}$ 87, 32.
FRIIS-JOHANSEN, KNUD, professor, Köpenhamn, f. $\frac{1}{11}$ 87, 37.
CARLSSON, OSCAR GOTTFRID HENRIK, professor, Lund, f. $\frac{18}{12}$ 87, 25.

- FRAENKEL, EDUARD, professor, Oxford, f. $17/3$ 88, 33.
JAEGER, WERNER, professor, Cambridge, U. S. A., f. $30/7$ 88, 27.
CARLQUIST, NILS WILHELM GUNNAR, överbibliotekarie, Lund, f. $3/2$ 89, 25.
HABERLANDT, ARTHUR, professor, Wien, f. $9/3$ 89, 24.
ROOTH, ERIK GUSTAF THEODOR, professor, Lund, f. $24/4$ 89, 33.
GALSTER, GEORG, museumsinspektör, Köpenhamn, f. $17/5$ 89, 44.
PIPPING, HUGO RUDOLF (ROLF), professor, Åbo, f. $1/6$ 89, 35.
AHLNUND, NILS GABRIEL, professor, Stockholm, f. $23/8$ 89, 36.
KARLGREN, KLAS BERNHARD JOHANNES, professor, Stockholm, f. $5/10$ 89, 20.
SAURAT, DENIS, professor, London, f. $21/3$ 90, 24.
KAILA, EINO SAKARI, professor, Helsingfors, f. $9/8$ 90, 41.
BRÖNDSTEDT, JOHANNES BALTHASAR, professor, Köpenhamn, f. $5/10$ 90, 37.
ANDRÉN, GEORG, professor, Lerum, f. $10/12$ 90, 36.
HEDSTRÖM, KARL FREDRIK GUNNAR, docent, Lund, f. $31/12$ 90, 37.
JOSEPHSON, RAGNAR, professor, f. d. præses, Lund, f. $8/3$ 91, 29.
LUNDHOLM, OSCAR HELGE, professor, Durham, U.S.A., f. $15/5$ 91, 45.
RUIN, HANS WALDEMAR, professor, Lund, f. $18/6$ 91, 40.
BRILIOTH, YNGVE TORGNY, ärkebiskop, Uppsala, f. $12/7$ 91, 30.
THOMSON, ARTHUR NATANAEL, universitetskansler, Stockholm, f. $6/11$ 91, 27.
NORDMAN, CARL AXEL, statsarkeolog, Helsingfors, f. $28/1$ 92, 45.
BRANDT, FRITHIOF, professor, Köpenhamn, f. $23/5$ 92, 32.
KJELLBERG, SVEN TORSTEN, museiintendent, Lund, f. $22/6$ 92, 44.
HAMMERICH, LOUIS LEONOR, professor, Köpenhamn, f. $31/7$ 92, 36.
WERIN, ALGOT GUSTAF, professor, Lund, f. $19/10$ 92, 25.
OLINDER, OLOF GUNNAR, docent, rektor, Göteborg, f. $10/7$ 93, 34.
FRIIS, ASTRID, professor, Köpenhamn, f. $1/8$ 93, 46.
RICHTER, HERMAN BROR, förste bibliotekarie, docent, Lund, f. $6/9$ 93, 35.
PLEIJEL, HILDING ATHANASIOS, professor, Lund, f. $19/10$ 93, 35.
LÖFSTEDT, ERNST MARTIN HUGO, professor, Uppsala, f. $13/12$ 93, 34.
SIEGVALD, HERMAN SIGBAN, professor, Lund, f. $13/2$ 94, 48.
CARLSSON, NILS GUNNAR, professor, Stockholm, f. $7/3$ 94, 26.
COLLINDER, NILS ALFRED TORBJÖRN (BJÖRN), professor, Uppsala, f. $22/7$ 94, 36.

- TILANDER, ARTUR GUNNAR, professor, Stockholm, f. $^{22}/_7$ 94, 31.
OLSSON, BROR HJALMAR, förste bibliotekarie, Lund, f. $^6/_8$ 94, 39.
LINDQUIST, IVAR ARTUR, professor, Lund, f. $^{31}/_5$ 95, 25.
PIPPING, HUGO EDVARD, professor, Helsingfors, f. $^{12}/_6$ 95, 44.
ÅKERMAN, JOHAN HENRIK, professor, Lund, f. $^{31}/_3$ 96, 34.
RUBOW, POUL VICTOR, professor, Köpenhamn, f. $^9/_1$ 96, 30.
SKAUTRUP, JENS PETER ANDREAS, professor, Aarhus, f. $^{21}/_1$ 96, 46.
KÖRNERUP, BJØRN, överarkivarie, Köpenhamn, f. $^8/_5$ 96, 39.
HOLTSMARK, ANNE ELISABETH, professor, Oslo, f. $^{21}/_6$ 96, 49.
BARR, KAJ, professor, Köpenhamn, f. $^{26}/_6$ 96, 49.
HØEG, CARSTEN, professor, Köpenhamn, f. $^{15}/_{11}$ 96, 41.
THERMÆNIUS, JOHAN EDVARD FREDRIK, professor, Stockholm, f. $^{14}/_{12}$ 96, 32.
KNUTSSON, KNUT PETER, professor, stadsbibliotekarie, Stockholm, f. $^5/_3$ 97, 28.
ELOVSON, JOHN HARALD, docent, lektor, Lund, f. $^1/_6$ 97, 37.
OLIVECRONA, KNUT HANS KARL, professor, Lund, f. $^{25}/_{10}$ 97, 35.
GJERSTAD, ERIK PAUL EINAR, professor, Lund, f. $^{30}/_{10}$ 97, 41.
DEDERING, SVEN EMANUEL, professor, Lund, f. $^{10}/_{12}$ 97, 38.
VALMIN, MATTIAS NATAN, lektor, Växjö, f. $^{30}/_5$ 98, 37.
AMUNDSEN, LEIV, professor, Oslo, f. $^{30}/_5$ 98, 49.
BØGGILD-ANDERSEN, CARL OLOF, professor, Aarhus, f. $^{20}/_6$ 98, 46.
STEEN, SVERRE, professor, Oslo, f. $^1/_8$ 98, 46.
BAYER, RAYMOND, professor, Paris, f. $^2/_9$ 98, 47.
ASPELIN, GUNNAR, professor, Lund, f. $^{23}/_9$ 98, 29.
SKARD, EILIV, professor, Oslo, f. $^{19}/_{10}$ 98, 51.
HARRIE, IVAR OLAV, chefredaktör, Stockholm, f. $^{18}/_3$ 99, 32.
ANDERSSON, CARL INGVAR, riksarkivarie, Stockholm, f. $^{19}/_3$ 99, 31.
HELGASON, JÓN, professor, Köpenhamn, f. $^{30}/_6$ 99, 38.
POSTAN, MICHAEL, professor, Cambridge, f. $^{24}/_9$ 99, 51.
HJELMSLEV, LOUIS TROLLE, professor, Köpenhamn, f. $^3/_10$ 99, 48.
SVEINSSON, EINAR ÓLAFUR, professor, Reykjavik, f. $^{12}/_{12}$ 99, 45.
BOLIN, ANDERS STURE RAGNAR, professor, f. d. praeses, Lund, f. $^{27}/_5$ 00, 30.
HANNERBERG, CARL DAVID, professor, Lund, f. $^{29}/_7$ 00, 52.
FRISK, JÖNS IVAN HJALMAR, professor, Göteborg, f. $^4/_8$ 00, 44.
WIESELGREN, PER VÄINÖ, lektor, Kristianstad, f. $^4/_8$ 00, 47.
STRÖMBÄCK, DAG ALVAR, professor, Uppsala, f. $^{13}/_8$ 00, 35.

- MÄGISTE, JULIUS, professor, Lund, f. $19/12$ 00, 53.
 KJÖLLERSTRÖM, SVEN GOTTLIEB, professor, Lund, f. $28/1$ 01, 39.
 WIFSTRAND, SVEN ALBERT, professor, Lund, f. $3/3$ 01, 30.
 MOLTKE, ERIK, cand. mag., Köpenhamn, f. $4/4$ 01, 43.
 SVENSSON, SIGFRID OSKAR, professor, Lund, f. $1/6$ 01, 47.
 MACKENSEN, LUTZ, professor, Riga, f. $15/6$ 01, 32.
 PETZÄLL, ÅKE, professor, Lund, f. $3/7$ 01, 40.
 ELLING, CHRISTIAN, professor, Köpenhamn, f. $14/11$ 01, 45.
 KAKRIDIS, JOHANNES, professor, Saloniki, f. $17/11$ 01, 47.

Arbetande ledamöter

a. Inländska

- SEGERSTEDT, TORGNY, professor, Uppsala, f. $11/8$ 08, 36.
 ÅKERLUND, ALVAR WALTER, lektor, Lund, f. $23/12$ 02, 36.
 LJUNGGREN, KARL GUSTAV, professor, Lund, f. $6/12$ 06, 37.
 JARRING, GUNNAR VALFRID, utrikesråd, Stockholm, f. $12/10$ 07, 37.
 AXELSON, BERTIL FOLKE BONDE, professor, Lund, f. $22/12$ 06, 38.
 HANELL, KRISTER, docent, lektor, Lerum, f. $8/8$ 04, 38.
 LOMBARD, ALF, professor, Lund, f. $8/7$ 02, 40.
 JOHANNISSON, TURE GUSTAF, professor, Göteborg, f. $26/9$ 03, 41.
 ARNGART, OLOF SIGFRID, professor, Lund, f. $15/4$ 05, 42.
 BENDZ, CLAËS GERHARD MORTIMER, docent, lektor, Lund, f. $16/10$ 08, 43.
 SVALENIUS, IVAN HÅKAN, docent, lektor, Lund, f. $7/9$ 06, 44.
 RYDBECK, MONICA AUGUSTA ELISABETH CHRISTINA, docent, antikvarie,
 Stockholm, f. $11/11$ 06, 44.
 DAHLBERG, ANDERS TORSTEN, professor, Göteborg, f. $18/8$ 06, 44.
 AHLSTRÖM, GUSTAF GUNNAR, docent, Stockholm, f. $25/11$ 06, 45.
 ROSÉN, JERKER INGMAR, professor, Lund, f. $6/5$ 09, 45.
 SVENSSON, JOHN ALFRED, docent, Lund, f. $5/2$ 04, 45.
 QUENSEL, CARL-ERIK, professor, Lund, f. $9/10$ 07, 46.
 FALK, KNUT-OLOF, professor, Lund, f. $19/4$ 06, 46.
 ARBMAN, HOLGER, professor, Lund, f. $8/9$ 04, 46.
 CAVALLIN, SAMUEL JOHAN, docent, lektor, Lerum, f. $27/9$ 03, 47.
 PFANNENSTILL, BERTIL ALGOT, docent, Lund, f. $22/2$ 09, 48.
 MALMBERG, BERTIL, professor, Lund, f. $22/4$ 13, 48.
 WIKANDER, OSCAR STIG, professor, Uppsala, f. $27/8$ 08, 48.

- NILSSON-EHLE, HANS GREGOR GUNNAR, docent, lektor, Lund, f. $17/7$ 10, 49.
- SANDBLAD, NILS GÖSTA, docent, museiintendent, Lund, f. $2/9$ 10, 49.
- CARLSSON, STEN CARL OSCAR, professor, Uppsala, f. $14/12$ 17, 49.
- LINDBLAD, GUSTAF MARTIN ESAIAS, professor, Stockholm, f. $26/2$ 11, 50.
- ALTHIN, CARL-AXEL GUSTAF, docent, Lund, f. $12/2$ 15, 50.
- FEHRMAN, CARL ABRAHAM DANIEL, docent, Lund, f. $3/2$ 15, 50.
- KORLÉN, HANS GUSTAV VILHELM, professor, Stockholm, f. $27/1$ 15, 50.
- GERLEMAN, JOHN GILLIS HARRY, professor, Lund, f. $27/3$ 12, 51.
- LUNDSTRÖM, SVEN GUNNAR, docent, Lund, f. $30/1$ 14, 51.
- EK, SVEN THEODOR, docent, Lund, f. $17/5$ 04, 52.
- EJDER, GUSTAF ÅKE BERTIL, docent, Lund, f. $2/11$ 16, 52.
- WESTIN, GUNNAR TORVALD, docent, Lund, f. $29/10$ 11, 52.
- BJÖRCK, TOR ERLAND STAFFAN, professor, Göteborg, f. $5/8$ 15, 52.
- NILSSON, SVEN AUGUSTINUS, professor, Uppsala, f. $9/11$ 14, 52.
- EHNMARK, ERLAND JACOB, professor, Lund, f. $1/10$ 03, 53.
- STJERNQUIST, NILS NILSSON, professor, Lund, f. $29/8$ 17, 53.
- SCHAAR, CLAES GÖRAN GUSTAV VIKTOR, docent, Lund, f. $18/5$ 20, 53.
- WELINDER, PER EMIL CARSTEN, professor, Lund, f. $28/4$ 08, 54.
- EDLUND, SVEN GÖRAN, docent, Lund, f. $12/1$ 09, 54.
- REGNÉLL, HANS OTTO, docent, Lund, f. $30/1$ 19, 54.
- AHLDÉN TAGE ROBERT, professor, Lund, f. $24/8$ 04, 55.
- HAFSTRÖM, ADOLF GERHARD G:SON, professor, Lund, f. $27/3$ 04, 55.
- BENSON, SVEN ARCHER, docent, Lund, f. $22/1$ 19, 55.
- MORITZ, MANFRED, docent, Lund, f. $4/6$ 09, 55.
- NORMANN, CARL-EDVARD, docent, Lund, f. $26/1$ 12, 55.
- SALLNÄS, BIRGER INGEMAR, docent, lektor, Lund, f. $4/2$ 12, 55.
- STENEBERG, KARL ERIK, docent, Lund, f. $21/5$ 03, 55.
- WELIN, ERIK ALGOT, docent, Lund, f. $24/12$ 07, 55.
- BJURLING, OSCAR ANDERS, preceptor, Lund, f. $12/5$ 07, 56.
- EKBO, SVEN, ARNOLD, docent, Lund, f. $7/8$ 15, 56.
- GIEROW, KRISTER ADOLF, överbibliotekarie, Lund, f. $11/5$ 07, 56.
- WALLER, STURE MAGNUS, docent, Lund, f. $8/3$ 15, 56.

b. Utländska

- BLATT, FRANZ, professor, Aarhus, f. $31/8$ 03, 34.
- L'ORANGE, HANS PETER, professor, Oslo, f. $2/3$ 03, 40.

- KOCH, HANS HARALD HAL, professor, Köpenhamn, f. $\frac{6}{5}$ 04, 41.
 CLARK, SIR KENNETH MC KENZIE, museidirektör, London, f. $\frac{13}{7}$ 03, 42.
 SCHREINER, JOHAN CHRISTIAN, professor, Oslo, f. $\frac{25}{5}$ 03, 45.
 AFZELIUS, ADAM GUSTAF, professor, Aarhus, f. $\frac{20}{4}$ 05, 46.
 SYME, RONALD, professor, Oxford, f. $\frac{11}{3}$ 03, 48.
 GUSTAFSON, ALRIK, professor, Minneapolis, U.S.A., f. $\frac{23}{4}$ 03, 48.
 WEBSTER, THOMAS BERTRAM LONSDALE, professor, London, f. $\frac{3}{7}$ 05, 49.
 CHRISTENSEN, ARSEL ERHARD, professor, Köpenhamn, f. $\frac{11}{9}$ 06, 50.
 KAPSOMENOS, STYLIANOS GEORG, professor, Saloniki, f. $\frac{29}{11}$ 07, 50.
 JANZÉN, ASSAR GÖTRIK, professor, Berkeley, Calif., U. S. A., f. $\frac{22}{8}$ 04, 51.
 DIDERICHSEN, PAUL, professor, Köpenhamn, f. $\frac{16}{8}$ 05, 51.
 POULSEN, VAGN HÄGER, museumsdirektör, Köpenhamn, f. $\frac{25}{8}$ 09, 51.
 DIANO, CARLO, professor, Padova, f. $\frac{2}{2}$ 02, 53.
 HALD, KRISTIAN, professor, Köpenhamn, f. $\frac{9}{9}$ 04, 53.
 v. WRIGHT, GEORG HENRIK, professor, Helsingfors, f. $\frac{14}{6}$ 16, 53.
 VIRTARANTA, ERKKI PERTTI ILMARI, fil. d:r, ordboksredaktör, Helsingfors, f. $\frac{20}{5}$ 18, 53.
 BILLESKOV JANSEN, FREDERIK JULIUS, professor, Köpenhamn, f. $\frac{30}{9}$ 07, 54.
 GLOB, PETER VILHELM, professor, Aarhus, f. $\frac{20}{2}$ 11, 54.
 ZILLIACUS, JOHAN HENRIK, professor, Helsingfors, f. $\frac{23}{1}$ 08, 54.
 STAIGER, EMIL, professor, Zürich, f. $\frac{8}{2}$ 08, 54.
 DE BOÛARD, MICHEL, professor, Caen, f. $\frac{5}{8}$ 09, 54.
 FINK, TROELS MARSTRAND TRIER, professor, Aarhus, f. $\frac{18}{4}$ 12, 55.
 NAERT, PIERRE, docent, Lund, f. $\frac{29}{5}$ 16, 55.

SOCIETETENS VERKSAMHET ARBETSÅRET 1955—56

Som inländska arbetande ledamöter har upptagits professorerna Tage Ahldén och Gerhard Hafström samt docenterna Sven Benson, Manfred Moritz, Carl-Edvard Normann, Birger Sallnäs, Karl Erik Steneberg och Erik Welin, samtliga i Lund.

Som utländska arbetande ledamöter har upptagits professor Troels Fink, Århus och docent Pierre Naert, Lund.

Vid högtidssammanträdet den 26 november 1955 föreläste professor Åke Petzäll, Lund, över ämnet »Ironin som filosofiskt instrument».

Dessutom har på inbjudan av Societeten föredrag hållits den 16 februari 1956 av docent Krister Hanell, Göteborg över ämnet »Augustus och Aeneas. En studie i politisk mytologi».

Den 20 mars 1956 anordnades en klubbafton, varvid följande kortare anföranden hölls: av professor Gerhard Hafström över ämnet »Böter och baugar», av docent Hans Regnéll över ämnet »Idén om naturens lagbundenhet i Heraklits filosofi», av docent Pierre Naert över ämnet »Med detta mitt öppna brev: En isländsk ljudfråga», och av docent Karl Erik Steneberg över ämnet »Ett ikonologiskt problem».

Vidare företog Societeten den 10 oktober 1956 en utflykt, som inleddes i Furulund med ett besök i Malmö Yllefabriks anläggningar, vilka demonstrerades av koncernchefen, konsul Thorsten Bergh och hans medarbetare. Utflyktens senare del var förlagd till Malmö Museum, där utställningen »Hommage à Picasso» demonstrerades av civilekonom Göran Bergengren och förste intendenten Nils Gösta Sandblad.

Av trycket har under arbetsåret utgivits:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

49. Hugo Yrwing, Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527.

Årsbok 1955.

Vid årshögtiden den 26 november 1955 utdelades Lagerbring-medaljen jämte tillhörande penningbelöning om 750 kronor till docent Karl Erik Steneberg för framstående konsthistoriskt författarskap och Gleerupska belöningen om 1000 kronor till docent

Gösta Löwendahl för hans avhandling »Vapensmedens Viktor Rydberg».

Ur anslaget för tillfälliga och smärre bidrag till vetenskaplig forskning har den 17 november 1956 utdelats:

till docent Gunnar Westin för ytterligare omkostnader för arbetet »Riksföreståndaren och makten», 200 kronor, samt

till docent Hans Nilsson-Ehle för ytterligare omkostnader för arbetet »Voci romanesche», 70 kronor.

Lund den 17 november 1956.

Hans Nilsson-Ehle

SAMMANDRAG
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÄKENSKAPER
ÅR 1955

Balanskonto den 1 januari 1955

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	297.922: 50	Grundfond	218.000: —
Förlagsbevis	19.525: —	Dispositionsfond	22.578: 56
Aktier	32.570: —	Resestipendiefond	22.730: —
Banktillgodohavanden	7.316: 64	»Skånsk senmedeltid och renässans»	45.760: —
Kassa	569: 42	Olga och Thorild Dahlgrens fond	22.338: —
		AB C. W. K. Glerups fond	11.497: —
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000: —
		Knut och Alice Wallenbergs fond	5.000: —
	Kronor 357.903: 56		Kronor 357.903: 56

Vinst- och Förlustkonto år 1955

Inkomster:		Utgifter:	
Räntor å obligationer	9.802: 50	Stämplor, courtage m. m.	5: —
Räntor å förlagsbevis	800: —	Diskonto å årsavgifter	127: 33
Utdelning å aktier	1.855: —	Sekreteraren	1.000: —
Räntor å banktillgodoha- vanden	212: 07	Glerupska belöningen	1.000: —
Inträdesavgifter	3.000: —	Lagerbringska belöningen ...	750: —
Årsavgifter	5.000: —	Resestipendium	1.500: —
»Skånsk senmedeltid och renässans»:		Forskningsbidrag	362: —
Bidrag	600: —	»Skånsk senmedeltid och renässans»:	
Försäljning	2.424: 60	Inbindning	1.422: 10
Skriftserien:		Skriftserien:	
Tryckningsbidrag	15.000: —	Tryckning	27.275: —
Försäljning	3.474: 65	Övriga utgifter	2.739: 65
Fondminskningar under året	3.024: 26	Fondökningar under året	9.012: —
	Kronor 45.193: 08		Kronor 45.193: 08

Balanskonto den 31 december 1955

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	307.922: 50	Grundfond	223.000: —
Förlagsbevis	19.525: —	Dispositionsfond	20.883: 30
Aktier	32.570: —	Resestipendiefond	21.999: —
Banktillgodohavanden	1.528: 71	»Skånsk senmedeltid och renässans»	48.985: —
Kassa	2.345: 09	Olga och Thorild Dahlgrens fond	23.125: —
		AB C. W. K. Gleerups fond	10.899: —
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000: —
		Knut och Alice Wallenbergs fond	5.000: —
	<hr/>		<hr/>
	Kronor 363.891: 30		Kronor 363.891: 30

Malmö den 31 december 1955

Thorild Dahlgren

SPECIFIKATION AV OBLIGATIONER, FÖRLAGSBEVIS OCH
AKTIER DEN 31 DECEMBER 1955

Obligationer:	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten	3	1/2 1937	2.000	2.000:—
» »	3	1/3 1937	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/12 1941	25.000	25.000:—
» » (3. försvarslånet)	3,5	15/8 1942	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/3 1943	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/4 1943	20.000	20.000:—
» »	3,5	1/11 1943	25.000	25.000:—
» »	3,5	15/12 1944	10.000	10.000:—
» »	4	10/11 1954	5.000	5.000:—
» »	4,5	9/5 1955	5.000	5.000:—
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	3	1/6 1937	5.000	4.000:—
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3	1/11 1934	5.000	4.200:—
» » »	3	15/11 1937	21.000	21.000:—
» » »	3	1. ser. 15/11 1937	24.000	23.937: 50
» » »	3	2. ser. 1/2 1939	10.000	9.987: 50
» » »	3,5	1. ser. 15/1 1944	10.000	10.000:—
» » »	3	1. ser. 15/4 1945	5.000	4.975:—
» » »	3	1. ser. 15/4 1945	10.000	9.987: 50
» » »	3	2. ser. 15/4 1946	2.000	2.000:—
Svenska Bostadskreditkassan	3,6	1. ser. 15/1 1942	10.000	10.000:—
Svenska Skeppshypotekskassan	4,75	1/7 1955	5.000	5.000:—
Stockholms Intecknings Garanti AB	3	1/12 1934	5.000	4.975:—
Stockholms stad	3	15/3 1945	10.000	9.975:—
» »	3	31/10 1946	10.000	10.000:—
AB Stockholms Spårvägar	3	1/9 1947	10.000	9.950:—
Bergvik & Ala Nya AB	3,5	1/5 1930	1.000	960:—
Rottneros AB	3	1/11 1945	5.000	4.975:—
Sandvikens Jernverks AB	3,25	1/11 1947	10.000	10.000:—
Allmänna Svenska Elektriska AB	3,5	15/1 1948	15.000	15.000:—
Hjälta AB	3,25	1/5 1948	10.000	10.000:—
» »	3,25	1/4 1949	5.000	5.000:—
			Kronor	307.922: 50
Förlagsbevis:				
Sandvikens Jernverks AB	4	1/10 1948	15.000	14.625:—
Korsnäs AB	4	1/11 1948	5.000	4.900:—
			Kronor	19.525:—
Aktier:				
50 st. Höganäs-Billesholms AB, stam			5.000	8.000:—
250 st. Svenska Sockerfabriks AB			15.000	17.400:—
30 st. AB Svenska Handelsbanken, stam			3.000	7.170:—
			Kronor	32.570:—

Malmö den 31 december 1955.

Thorild Dahlgren

REVISIONSBERÄTTELSE

Vid denna dag företagen revision av Vetenskaps-Societetens i Lund räkenskaper för år 1955 hava undertecknade funnit dem i allo noggrant och omsorgsfullt förda och försedda med behöriga verifikationer samt funnit samtliga värdehandlingar betryggande förvarade i bankfack, varför det är oss en angenäm plikt att tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren för den tid revisionen omfattar.

Lund den 8 mars 1956.

Carl-Erik Quensel

Bertil Malmberg

INNEHÅLL

ARTIKLAR:

SVEN EDLUND (Lund): Ett kritiskt skede i den svenska lärdomsskolans historia	3
J. E. CROSS (Bristol): »Ubi sunt» passages in Old English — sources and relationships	23
LIZZIE CARLSSON (Lund): Några synpunkter på äldre svensk äktenskapsrätt	45

MINNESORD:

SVEN BENSON: Johan Palmér	131
KAJ BARR: Poul Tuxen	137
BJÖRN COLLINDER: Helmer Smith	149

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND:

Styrelse, nämnder, ledamöter	157
Verksamhetsåret 1955—56	167
Räkenskaper	169
Revisionsberättelse	172

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisie. 1921. 30:—
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920. 10:—
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923. 10:—
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924. 20:—
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925. 16:—
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927. 12:—
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927. 12:—
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928. 14:—
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928. 6:—
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928. 6:—
11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av *M:r Olauus Petri* Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1—2. 1929. 25:—. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940. 6:—
12. *Gudmundi Olavi Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ*, utg. av *G. Kallstenius*. 1930. 12:—
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 1931. 7:—
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932. 10:—
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932. 7:—
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933. 15:—
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935. 15:—
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936. 20:—
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936. 12:—
20. Smärre dikter av *Lejonkulans* dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937. 12:—
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938. 19:—
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i *Lejonkulans* dramatik. 1938. 12:—
23. *Walter Åkerlund*. Studier över *Ynglingatal*. 1939. 7:—
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösaastenen. 1940. 20:—
- 25: 1. *Jesper Swedbergs* Lefvernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941. 50:—
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941. 9:—
27. *Bertil Axelson*. Das Prioritätsproblem Tertullian — Minucius Felix. 1941. 14:—
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944. 15:—
29. *Bertil Axelson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945. 20:—
30. *Per Wieselgren*. Neli Succani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946. 17:—
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948. 12:—
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644—1699. 1948. 8:—
33. *Thede Palm*. Trädskult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Tree-worship. Studies in Teutonic History of Religion). 1948. 8:—
34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949. 13:—
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism). 1951. 13:—
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs). 1951. 12:—

37. *Sture M. Waller*. Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois). 1951. 8: 50.
38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275—1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275—1281). 1952. 13: —
39. *A. Thomson*. Studier i frihetstidens prästvalsagstiftning. 1951. 15: —
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952. 20: —
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526—1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526—1594). 1952. 15: —
42. *Arthur Pectre*. Sko klostrets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953. 15: —
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature). 1954. 12: —
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954. 20: —
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i Finderup. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at Finderup. Politic complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping). 1954. 18: —
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954. 24: —
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test). 1955. 15: —
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms). 1955. 18: —
49. *Hugo Yrwing*. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Wästerås 1527). 1956. 16: —.

Skånsk Senmedeltid och Renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation). 1947. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658). 1949. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
3. *Karl F. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658). Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658—1679. 1950. Pris häft. 25 kr., hfr bd 48 kr.
4. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län. 1950. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
5. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Pris häft. 35 kr., inb. i hfr bd 60 kr.
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Pris häft. 35 kr., inb. i hfr bd 60 kr.

Årsbok 1920—1955. (Årsbok 1946 innehåller register 1920—1945.)